

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO INSTITUTAS

VAIDA BLAŽEVIČIŪTĖ

GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS
TENDENCIJOS IR KONKURENCINGUMO
DIDINIMO KRYPTYS
Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
doc. dr. Z. Gineitienė

VILNIUS, 2014

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO INSTITUTAS

GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS
TENDENCIJOS IR KONKURENCINGUMO
DIDINIMO KRYPTYS

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L10010

Vadovė
doc. dr. Z. Gineitienė
2014-04-15

Atliko
VSEmis2-01 gr. stud.
V. Blaževičiūtė
2014-04-15

VILNIUS, 2014

TURINYS

ĮVADAS	8
1. GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS KONKURENCINGUMO TEORINIAI ASPEKTAI	11
1.1. Konkurencingumo koncepcijos ir veiksnių teorinis pagrindimas	11
1.2. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo veiksnių ir vertinimo rodiklių vertinimas ..	20
1.3. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo ir tendencijų Lietuvoje vertinimas	29
2. GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS TENDENCIJŲ IR KONKURENCINGUMO DIDINIMO KRYPTIŲ TYRIMO METODOLOGIJA	36
2.1. Grūdininkystės sektoriaus makroekonominių veiksnių priklausomybės, tendencijų ir konkurencingumo didinimo kryptių tyrimo metodologija	36
3. GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS TENDENCIJŲ IR KONKURENCINGUMO DIDINIMO KRYPTIŲ TYRIMO ANALIZĖ	44
3.1. Grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių analizė	44
3.2. Grūdininkystės sektoriaus dinamikos duomenų analizė ir prognozė	48
3.3. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimas ir didinimo kryptių analizė	54
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	66
LITERATŪRA	68
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	72
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	74
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	76
PRIEDAI	78

PRIEDAI

<i>1 Priedas.</i> Grūdinių augalų derlingumas 2008 – 2012 m.	78
<i>2 Priedas.</i> Grūdinių augalų derlius 2008 – 2012 m.	79
<i>3 Priedas.</i> Grūdų supirkimas 2008 – 2012 m.	80
<i>4 Priedas.</i> Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 – 2012 m.	81
<i>5 Priedas.</i> Grūdų produktų gamyba 2008 – 2012 m.	82
<i>6 Priedas.</i> Vidutinės grūdų produktų didmeninės kainos 2008 – 2012 m.	83
<i>7 Priedas.</i> Vidutinės grūdų produktų mažmeninės kainos 2008 – 2012 m.	84
<i>8 Priedas.</i> Grūdų ir jų produktų išteklių balansai 2008 – 2012 m.	85
<i>9 Priedas.</i> Grūdų ir jų produktų eksportas 2008 – 2012 m.	86
<i>10 Priedas.</i> Grūdų ir jų produktų importas 2008 – 2012 m.	87

LENTELĖS

<i>1 lentelė.</i> Konkurencijos sampratų analizė	14
<i>2 lentelė.</i> Grūdininkystės sektorių įtakojuantys veiksniai	22
<i>3 lentelė.</i> Lietuvos makroekonominiai ir ūkio konkurencingumo rodikliai 2008 – 2012 m.	38
<i>4 lentelė.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamika 2008 - 2012 m.	40
<i>5 lentelė.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamika 2008 - 2012 m.	41
<i>6 lentelė.</i> Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimo rodikliai	43
<i>7 lentelė.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų ir makroekonominių veiksnių priklausomybės rezultatai	44
<i>8 lentelė.</i> Grūdų supirkimo kainų ir makroekonominių veiksnių priklausomybės rezultatai	44
<i>9 lentelė.</i> Koreliacijos koeficiento vertinimas	45
<i>10 lentelė.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų dinamikos rodikliai 2008 - 2012 m.	48
<i>11 lentelė.</i> Grūdų supirkimo kainų dinamikos rodikliai 2008 - 2012 m.	48
<i>12 lentelė.</i> Kai kurių ES šalių grūdų sektoriaus konkurencingumas 2012 m.	61
<i>13 lentelė.</i> Lietuvos grūdų sektoriaus konkurencingumas 2008 ir 2012 m.	62
<i>14 lentelė.</i> Konkurencingumo didinimo strateginės priemonės	64

PAVEIKSLAI

<i>1 pav.</i> M. Porter konkurencingumo „deimanto“ modelis	13
<i>2 pav.</i> Konkurentų samprata	15
<i>3 pav.</i> Konkurencingumo lygiai	17
<i>4 pav.</i> Žemės ūkio konkurencingumo veiksniai	18
<i>5 pav.</i> Grūdininkystės sektoriaus verslo vystymo dalyviai ir jų tarpusavio ryšių kriterijai	20
<i>6 pav.</i> Grūdų derlių ir kokybę lemiantys veiksniai	25
<i>7 pav.</i> Konkurencinio pranašumo tipai	27
<i>8 pav.</i> Pasėlių plotas Lietuvoje 2008 - 2012 m., tūkst. ha.	32
<i>9 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotas ir derlingumas 2008 – 2012 m.	33
<i>10 pav.</i> Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 – 2012 m., Lt/t	34
<i>11 pav.</i> Teorinis tyrimo modelis	37
<i>12 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamika 2008 - 2012 m.	41
<i>13 pav.</i> Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimo procesas	42
<i>14 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų ir prekių eksporto priklausomybė 2008 - 2012 m.	46
<i>15 pav.</i> Grūdų supirkimo kainos ir BVP priklausomybė 2008 - 2012 m.	46
<i>16 pav.</i> Grūdų supirkimo kainos ir BVP augimo priklausomybė 2008 - 2012 m.	47
<i>17 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainos dinamika 2008 - 2012 m.	49
<i>18 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių ploto dinamikos 2008 - 2012 m., tūkst. ha, parabolės I eilės trendo, I eilės hiperbolės trendo ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės grafikų palyginimas	49
<i>19 pav.</i> Grūdų supirkimo kainų dinamikos 2008 - 2012 m., Lt/t, parabolės I eilės trendo, I eilės hiperbolės trendo ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės grafikų palyginimas	50
<i>20 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių ploto dinamikos prognozė, remiantis parabolės I eilės trendu, 2013 - 2015 m., Lt/t	51
<i>21 pav.</i> Grūdų supirkimo kainos dinamikos prognozė, remiantis kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendu, 2013 - 2015 m., Lt/t	51
<i>22 pav.</i> Grūdinių augalų pasėlių plotų analizė slenkamojo vidurkio metodu 2008 - 2012 m.	52
<i>23 pav.</i> Grūdų supirkimo kainų analizė slenkamojo vidurkio metodu 2008 - 2012 m.	53
<i>24 pav.</i> Grūdininkystės sektoriaus stipriosios ir silpnosios pusės	55
<i>25 pav.</i> Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 - 2012 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, eurais/t.	56
<i>26 pav.</i> Grūdų užsienio prekybos lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2008 - 2012 m.	57
<i>27 pav.</i> Grūdų derliaus dinamika 2008 - 2012 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, tūkst. t.	57

28 pav. Grūdų derlingumo dinamika 2008 - 2012 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, t/ha.	58
29 pav. Apsirūpinimo grūdais lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2008 - 2012 m.	58
30 pav. Grūdų vartojimo lygis, tenkantis vienam gyventojui Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2008 - 2012 m.....	59
31 pav. Pasaulinio grūdų derliaus struktūra pagal šalis 2012 m., proc.	60
32 pav. Kai kurių pasaulio valstybių apsirūpinimas grūdais 2012 m., proc.	60
33 pav. Kai kurių pasaulio šalių užsienio prekybos grūdais lygis 2012 m., proc.	61
34 pav. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptys, priemonės bei nauda	63

IVADAS

Lietuvoje žemės ūkis tai tradicinė, svarbi bei įvairialypė Lietuvos ūkio šaka. Šiandien, esant Europos Sąjungos nare, vienas iš pagrindinių klausimų yra atskirų žemės ūkio šakų konkurencingumas. Konkurencijos sąvoka reiškia lenktyniavimą, kovą dėl geresnių rezultatų tam tikroje veiklos srityje. Ūkiai yra priversti ieškoti efektyviausių veiklos variantų, kad galėtų gaminti konkurencingą produktą.

Temos aktualumas. Grūdų auginimas – viena iš svarbiausių žemės ūkio šakų. Nuo jo priklauso apsirūpinimas pagrindiniais maisto produktais – duona, o kartu ir mėsa, kiaušiniai, kurių gamybos pagrindas – pašariniai grūdai. Lietuva turi palankias sąlygas grūdų ūkio plėtrai, tai yra tinkamą žemę, palankų klimatą, javų auginimo tradicijas ir patirtį, javų auginimo gamybinį potencialą. Lietuvai, esant Europos Sąjungos nare, valstybinė parama žemės ūkio sektoriui turi išskirtinę reikšmę, nes padeda įgyti naujų galimybių spręsti socialines ir ekonomines problemas, didinti grūdų ūkio konkurencingumą.

Skirtingos valstybės skirtingai remia savo žemės ūkį, t. y. naudoja skirtingas rinkos reguliavimo priemones, tačiau visos jos siekia to paties tikslo – užtikrinti bei palaikyti žemdirbių pajamas ir jas priartinti prie vidutinio pajamų lygio kitose ekonomikos šakose, saugoti aplinką nuo neigiamo žemės ūkio poveikio bei užtikrinti atitinkamos šakos, tame tarpe ir grūdų, konkurencingumą.

Grūdininkystės sektorius turi svarbią įtaką ekonominei, socialinei, gamtosauginei kaimo plėtrai, yra svarbi žmonių užimtumui ir jų pajamų lygiui, jai skiriama didelė valstybės paramos dalis. Išaugusi grūdų paklausa ir ribota jų pasiūla, lėmusi grūdų brangimą pasaulio grūdų rinkose, paskatino mūsų šalies grūdų augintojus plėsti šią augalininkystės šaką. Remiantis Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto duomenimis 2012 m. Lietuvoje grūdiniiais augalais buvo apsėta 54,1 proc. viso pasėlių ploto. Grūdinių augalų plotas per 2008 – 2012 m. išaugo 10,4 proc. Lietuvos bendras grūdinių kultūrų derlius 2012 m. sudarė 1,2 proc. ES grūdinių kultūrų derliaus.

Konkurencingumą analizuoja ir vertina tiek užsienio (J. Bartney, 1999; F. Offermann, N. Lampkin, 2005; H. Steinhauser, C. Landbehn, U. Peters, 1999; M. von Lampe, C. Möllmann, H. P. Witzke, 1999; V. Zachariasse, 2000), tiek ir Lietuvos mokslininkai (V. Rutkovienė ir kt., 2005, 2007; J. Ramanauskienė, A. Gargasas, 2007, 2008; V. Kvainauskaitė, V. Sniežka, 2003; Pranulis ir kt., 1999; P. Kotler, K.L. Keller, 2007; Marijauskaitė, 2009; Zemeckis, Ribašauskienė, 2007). Taip pat ūkių konkurencingumą daugiausiai nagrinėja Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Tyrimo problema - Lietuvos grūdų ūkiuose auginami grūdai derlingumu ir kokybe atsilieka nuo ES šalių. Grūdų augintojai neatlieka ūkio veiklos analizės skirtingais konkurencingumo lygiais: gaminamo produkto, įmonės vykdomos veiklos ir ūkio šakos. Dėl šios priežasties nėra pasiekiamas

aukštas produkto kokybės lygis, negaunamas tikėtinas produktyvumas, kurį galima būtų pasiekti žinant to priežastis. O tai įtakoja ūkio galimybes išlikti ir konkuruoti nacionalinėje bei užsienio rinkose.

Tyrimo objektas – grūdininkystės sektorius.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti teorinius konkurencingumo aspektus, įvertinti 2008 – 2012 m. grūdininkystės sektoriaus pokyčius, juos lemiančius makroekonominis veiksniai, nustatyti tendencijas artimiausiu metu ir įvertinti grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti konkurencijos koncepcijos ir konkurencinių pranašumų vertinimą teoriniu aspektu ir išanalizuoti grūdininkystės sektoriaus tendencijas, atskleidžiant esamą situaciją rinkoje;
2. Parengti grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių, tendencijų artimiausiu metu ir konkurencingumo didinimo kryptių tyrimo metodologiją;
3. Įvertinti grūdininkystės sektoriaus priklausomybę nuo makroekonominių veiksnių, tendencijas artimiausiu metu ir konkurencingumą, sudarant grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptių struktūrinį modelį.

Darbo struktūra. Pirmoje dalyje analizuojamos konkurencingumo teorijos ir įvairių autorių vartojama konkurencingumo samprata, išskiriami trys konkurencingumo lygiai (įmonės, ūkio šakos ir šalies). Taip pat vertinami grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo veiksniai ir vertinimo rodikliai bei tendencijos 2008 – 2012 m. Antroje dalyje pristatoma atliekamo grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių, tendencijų artimiausiu metu ir konkurencingumo vertinimo tyrimo metodologija, teorinis darbo modelis. Trečioji dalis skirta atlikto grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių, tendencijų artimiausiu metu ir konkurencingumo tyrimo analizei, konkurencingumo didinimo strateginių kryptių ir priemonių modelio pristatymui.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, statistinių duomenų analizė, dinamikos eilučių analizė, trendo funkcijų analizė, regresinė analizė, slenkamojo vidurkio metodas.

Mokslinė literatūra. Rašant darbą, remtasi Lietuvos ir užsienio autorių moksline literatūra, periodinių mokslinių žurnalų straipsniais, Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos įstatymais ir kitais norminiais aktais, Statistikos departamentų ir kitų statistiką teikiančių institucijų duomenų bazėmis.

Tyrimo naujumas ir reikšmingumas. Šiandieninės rinkos sąlygomis vienas iš pagrindinių klausimų yra atskirų žemės ūkio šakų konkurencingumas. Konkurencijos sąvoka reiškia lenktyniavimą, kovą dėl geresnių rezultatų tam tikroje veiklos srityje. Ūkiai yra priversti ieškoti efektyviausių veiklos variantų, kad galėtų gaminti konkurencingesnį produktą. Išanalizuotas grūdininkystės sektoriaus konkurencingumas, nustatytos konkurencingumo didinimo strateginės kryptys ir priemonės gali padėti Lietuvos grūdų ūkiams pateikti į rinką ne tik konkurencingesnį produktą, bet ir inovatyviai valdyti ūkį, kuris kartu taptų konkurencingesnės Lietuvos ūkio šakos dalimi.

Tyrimo svarba. Grūdininkystės sektorius savo veikloje pritaikęs tyrime nustatytas konkurencingumo didinimo strategines kryptis ir priemones į rinką pateiks konkurencingesnį produktą, inovatyviau valdys ūkį, kuris kartu taps konkurencingesnės Lietuvos ūkio šakos dalimi.

1. GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS KONKURENCINGUMO TEORINIAI ASPEKTAI

Kiekvienas ūkis, įmonė ar organizacija dažniausiai nėra vieninteliai jų pasirinktos rinkos dalyviai. Nežinodami savo konkurentų, konkurencinių rinkų įvairios organizacijos negali ilgai išlikti pasirinktoje rinkoje ir būti konkurencingi. Lietuva tapdama Europos Sąjungos (toliau – ES) nare įsijungė į ES ekonominę sistemą. Lietuvos žemdirbiams atsivėrė ES rinka, privertusi šalies žemės ūkio subjektus ieškoti būdų kaip atremti konkurencinę kovą su ES narėmis senbuvėmis, todėl šalies žemdirbių konkurencinių jėgų skatinimas tapo vienu aktualiausiu Lietuvos uždaviniu.

1.1. Konkurencingumo koncepcijos teorinis pagrindimas

Siekiant išsiaiškinti kas lemia, kad vienos šalys yra turtingesnės ir ekonomiškai sėkmingesnės nei kitos dar XVI amžiuje buvo pradėtas nagrinėti konkurencingumas ir jį lemiantys veiksniai.

Viena pirmoji teorija - akcentavusi šalies konkurencingumą tarptautinėje rinkoje - ekonominis protekcionizmas, susiformavęs XVII amžiaus pabaigoje - XVIII amžiaus pradžioje ir įgavęs daugelį atmainų bei pavadinimų, iš kurių plačiausiai paplitusi yra merkantilizmo teorija. Merkantilistinės pasaulėžiūros atstovams būdingi du bruožai: turto tapatinimas su pinigais bei siekis kaupti pinigus valstybės viduje, nes laikėsi nuostatos siekti teigiamo prekybos balanso.

Anot R. Hall ir L. Smith, konkurencingumas yra susijęs su gyvenimo lygio kėlimu, darbo vietų plėtra ir valstybės sugebėjimu vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, o ne vien sugebėjimu eksportuoti prekes į užsienį ir išlaikyti prekybos pusiausvyrą, tačiau pastaroji pozicija aktuali ir šiandien, nes manoma, kad sugebėjimas eksportuoti prekes ir paslaugas parodo šalies konkurencingumo lygį.

Konkurencingumas taip pat buvo tapatinamas su santykinio pranašumo teorija. Remiantis šia teorija, pranašumu buvo laikomi maži resursų kaštai arba pigi darbo jėga. Nors gamtos išteklių tiesiogiai įtakoja šalies ekonominę plėtrą ir dažnai apsprendžia jos pobūdį, tačiau H. Hughes nuomone, gamtinių išteklių buvimas, geografinė vieta, kapitalo įplaukos, pagalba, nėra esminės priežastys, lemiančios šalių augimo tempų skirtumus.

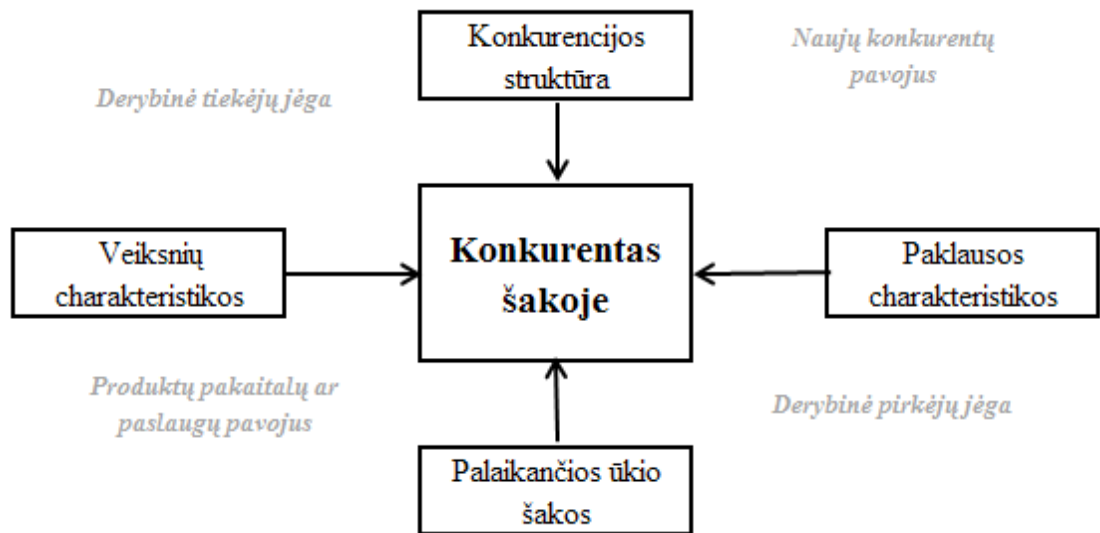
Ekonomistai klasikais, skirtingai negu merkantilistai, manė, kad tarptautinė prekyba naudinga abiem šalims ir leidžia padidinti gamybos efektyvumą. Davidas Ricardo išplėtojo A. Smitho koncepciją teigdamas, kad šalis turi santykinį pranašumą tam tikros prekės gamybai tuo atveju, jeigu šios prekės kaina šalies viduje yra mažesnė negu kitų valstybių rinkose. Pagal šiuolaikinę ekonomikos teoriją reikėtų, kad šios prekės gamybos galimybių kaštai šaliai yra mažesni. Remiantis šia teorija skaičiuojamas atskleistojo santykinio pranašumo indeksas dar ir šiandien plačiai taikomas nagrinėjant atskirų valstybės ūkio šakų konkurencingumą pasaulio rinkose.

Neoklasikų požiūris į konkurencingumą dažniausiai yra aprašomas Hecksherio - Ohlino teorija, pagal šią teoriją šalis gamina ir eksportuoja tas prekes, kurioms gaminti naudoja perteklinius ir pigesnius gamybos išteklius.

Visų šių teorijų atstovai konkurencingumą suprato kaip šalies gebėjimą eksportuoti - išsikovoti padėtį pasaulio rinkose parduodant pigias, žemų kaštų prekes. Bet šiandien žemų kaštų ir kainų konkurencijos reikšmė vis mažėja, likdama dominuoti tiktai tuose sektoriuose, kuriuose pagrindiniai gamybos veiksniai yra gamtiniai ištekliai ir žemos kvalifikacijos darbo jėga. Šį procesą paaiškina paslaugų dalies augimas prekyboje bei santykinis išsivysčiusių šalių gyventojų pajamų didėjimas, sąlygojantis tai, kad vartotojai nori nebe „grynosios“ prekės, bet „išplėstinės“. Anksčiau žemų kaštų požiūris į konkurencingumą galėjo būti priimtinas, nes sėkmingiausios buvo tos šalys, kurios kažką turėjo: daugiau gamtinių išteklių, modernesnę technologiją, daugiau kapitalo nei konkurentės. Šiais laikais konkurencingumą lemia ne tiek šalies turimi, kiek jos plėtojami ištekliai: darbo jėgos žinios, įgūdžiai, gebėjimas diegti inovacijas, tobulėti ir kt. Tai paaiškina, kodėl netgi palyginus mažos, atrodo, ypatingų gamtinių išteklių neturinčios, pigia darbo jėga nepasižyminčios šalys (pvz.: Suomija, Danija) dažnai užima pirmąsias vietas konkurencingiausių pasaulio šalių reitinguose.

Moderniose, išvystytose ekonomikose, kur technologijų vystymosi dinamika yra labai greita, šalis ar įmonė gali labai greitai išplėtoti savo pranašumą pelningai gamindama vienokius ar kitokius gaminius ar teikdama paslaugas. Tačiau lygiai taip pat greitai gali tą pranašumą ir prarasti, nes konkurentai gali būti greitesni. Taigi, ne gausūs gamtiniai ištekliai ar patogi geografinė padėtis yra savybės, apibūdinančios konkurencingumą, o nuolatinis ekonomikos faktorių augimas, naudojant pažangias technologijas, diegiant inovacijas šalies ūkyje, semiantis vadybos žinių. Todėl sudėtingoje ir nuolat kintančioje verslo aplinkoje iš esmės keičiasi konkurencinio pranašumo supratimo, įgijimo ir išlaikymo būdai, kurie kiekvienoje konkrečioje situacijoje gali būti visikai skirtingi.

Iš esmės kitokį požiūrį į konkurencingumą pasiūlė M. Porter, įvedęs šalių konkurencingumo „deimanto“ modelį. Pagal jį konkurencinis pranašumas galėtų būti suvokiamas, kaip „šalies sugebėjimas sukurti tokią aplinką, kuri įgalintų įmones tobulėti ir diegti naujoves greičiau negu užsienio konkurentai“. M. Porter siūlo nagrinėti penkias pagrindines konkurencines jėgas, kurios, jo manymu, parodo konkurencijos intensyvumą bet kurioje šakoje. Jo nuomone „įmonės, veikiančios tam tikroje verslo šakoje, konkurencinės kovos strategijos tikslas yra užimti šioje šakoje tokią poziciją, kuri galės įmonei padėti geriausiu būdu gintis nuo konkurencinių jėgų poveikio arba įtakoti jas savo naudai“. M. Porter šį modelį argumentavo tuo faktu, kad kuo stipresnė visų šitų jėgų įtaka, tuo įmonė turi mažiau galimybių padidinti kainas ir pelną. Organizaciją veikiančių jėgų analizės tikslas yra išnagrinėti, kaip organizacija turi kurti savo strategiją tam, kad išnaudotų išorinėje aplinkoje susiklosčiusias palankias aplinkybes, išsilaikytų stiprioje konkurencinėje kovoje ir sėkmingai įveiktų kitas aplinkoje iškylančias grėsmes.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis M. Porter

1 pav. M. Porter konkurencingumo „deimanto“ modelis

M. Porter nuomone, pagrindinės konkurencinės jėgos yra tokios (žr. 1 pav.):

1. **Konkurencijos struktūra** - tai šalies valdžios suformuota teisinė aplinka, sąlygojanti įmonių steigimąsi ir veiklą. Intensyvesnė konkurencija priverčia įmones labiau stengtis: diegti inovacijas, siūlyti aukštesnės vertės produktus ir taip didinti savo konkurencingumą.
2. **Paklausos charakteristikos** - tai šalies vartotojų ypatybės. Didesnės ir turtingesnės rinkos sugeba suaktyvinti įmonių steigimąsi ir pritraukti daugiau užsienio investicijų.
3. **Palaikančios ūkio šakos** - tai kiti, įvairiais ryšiais su įmone susiję ūkio sektoriai: tiekėjai, finansų institucijos, partneriai ir kitos paslaugos verslui, darančios rinką patrauklesne investuotojams.
4. **Veiksmų charakteristikos** - tai gamtiniai išteklių, darbo rinkos išsilavinimo ir žinių lygis, technologija, infrastruktūra ir kt.

Vėlesni, socialinės pakraipos ekonomistai ėmė traktuoti šalies konkurencingumą kaip neatsiejamą nuo socialinės gerovės. Pagal J. Fagerbergą „konkurencingumas atspindi šalies galimybę užtikrinti savo piliečiams aukštą pragyvenimo lygį, lyginant su kitų šalių piliečiais“.

Vis dėlto šalies eksporto sėkmė nebuvo visiškai išbraukta iš konkurencingumo sampratos. Ir šiandien pritariama, kad subalansuota užsienio prekyba, didesnę pridėtinę vertę sukuriantis eksportas bei gebėjimas pritraukti užsienio investicijas skatina šalies konkurencingumą.

Konkurencingumo sampratą galima interpretuoti įvairiai. Vieni autoriai teigia, kad įmonių konkurencingumas priklauso nuo to, kaip jos geba valdyti savo išteklius (finansus, darbuotojus, technologijas, marketingą, gamybą ir kitas funkcines žinias, strateginį pranašumą) ir išnaudoti atsirandančias galimybes ir pan., kiti įmonių konkurencingumą aiškina remdamiesi valstybėje esama institucine sistema, pramonės struktūra bei kitomis valstybės charakteristikomis. Terminas

„konkurencija“ kilęs iš lotynų kalbos ir reiškia susidūrimas, varžymas. Daug autorių nagrinėja šią sąvoką, keletas iš jų pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė. Konkurencijos sampratų analizė

Apibrėžimas	Autorius	Metai
Įmonės ilgalaikės pelningos veiklos, jos gebėjimo atlyginti darbuotojams už darbą bei gražinti savininkams investicijas sinonimas. Įmonė yra konkurencinga, jei ji gali gaminti prekes ir paslaugas aukštesnės kokybės ir su mažesniais kaštais nei jos nacionaliniai ir užsienio konkurentai.	Report of the Select Committee of the House of Lords on Overseas Trade	1985
Gebėjimas laisvos ir teisingos rinkos sąlygomis gaminti prekes ir teikti paslaugas, kurios atitinka tarptautinių rinkų reikalavimus, kartu išlaikant ir keliant gyventojų realiųjų pajamų lygį.	JAV prezidento patarėjų pramonės konkurencingumo klausimais Komisija	1985
Šalis yra konkurencinga, esant pakankamai aukštai konkurencingos pramonės ar pramonės įmonių koncentracijai.	M. E. Porter	1990
Esamas ir būsimas gebėjimas bei galimybės antrepreneriškai pasauliniu mastu kurti prekes, kurios dėl savo kainos ir kitų savybių būtų patrauklesnės nei vietinių ir užsienio konkurentų kuriamos prekės.	European Management Produce and Market	1991
Įmonių ir sektorių galia išlikti konkurencingais, kurie įtakoja jų galimybą apginti ar padidinti pozicijas konkurentų, veikiančių toje pačioje rinkoje atžvilgiu.	Bellendorf	1993
Konkurencingumas apima produktyvumo, efektyvumo ir pelningumo sąvokas. Tačiau šie trys elementai nėra galutinis tikslas.	Competitiveness Advisory Group Enhancing European	1995
Įmonių, sektorių, regionų sugebėjimas konkuruoti tarptautinėje rinkoje ir nuolat kintančioje aplinkoje, išlikti santykinai aukštam pajamų ir darbuotojų užimtumo lygyje.	OECD Ekonomikos kooperacijos ir plėtros organizacija	1996
Poetiška produktyvumo įvardijimas	P. Krugman	1997
Daugumos šalių įmonių gebėjimas sėkmingai konkuruoti vidaus ir užsienio rinkose. Jeigu tos pozicijos visų pirma prarandamos šalies viduje, tai kyla grėsmė, kad šalis negalės palaikyti produktyvumo didėjimo.	S. Valentukevičius	2000
Sąvoka, apibendrinanti paklausos produktui charakteristikas, įvertinant organizacijos gebėjimą transformuoti funkcinę veiklą (produkto sukūrimo technologijas) bei vadybinę veiklą (marketingo ir realizacijos technologijas), tinkamai reaguojant ne tik į pokyčius rinkoje, bet ir į vadybos mokslo inovacinius pasiūlymus, skatinančius konkurencingumą.	L. Lobanova	2001
Santykinė vieno konkurento padėtis kito atžvilgiu.	A. Šeibokienė	2002
Verslo subjektų sugebėjimas sau naudinga linkme pritaikyti rinkos jėgas, veikiančias konkurencijos objektą.	I. Maksvytienė	2002
Ekonomikos sugebėjimas, nuolat kintančioje aplinkoje užtikrinti gyventojams aukštus ir nuolat augančius gyvenimo standartus ir žemą nedarbo lygį.	ES Komisija	2003
Įmonės, šakos ar šalies pajėgumas konkuruoti rinkoje.	R. Vainienė	2005
Pramonės įmonėse pagamintos produkcijos konkurencingumas priklauso nuo įmonių sugebėjimo formuoti konkuravimo, inovacijų, naujų technologijų strategijas pasitelkiant naujausius vadybos, mokslo, informacijos pasiekimus ir vertinant rinką.	V. Pukelienė	2005
Aukštesnės kokybės ir plataus profilio ekonomikos galia, apimanti ir derinantį skirtingus ekonominės veiklos aspektus.	Fischer, Schornberg	2007
Objekto ar subjekto gebėjimas konkuruoti, kintant laikui, vietai, sąlygoms.	I. Beniušienė, G. Svirskienė	2008
Įmonių, sektorių, regionų, valstybių, viršvalstybinių regionų gebėjimas konkuruoti tarptautinėse rinkose, generuoti santykinai aukštą gamybos veiksmų pajamų bei užimtumo lygį.	R. Vilpišauskas	2008
Sugebėjimas atlaikyti konkurenciją, pasipriešinti jai.	J. Ramanauskienė, V. Vanagienė	2009

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis įvairiais autoriais

Apžvelgus skirtingus konkurencingumo apibrėžimus, pastebima, kad dauguma autorių sutinka, kad konkurencingumas yra sudėtingas ir daugiaspektis reiškinys, kurį vertinant reikia atsižvelgti į pasiektus rezultatus įvairiose, ne tik ekonomikos, srityse. Šalies konkurencingumo apibrėžimuose galima išskirti keletą pagrindinių elementų – dalyvavimą tarptautinėje rinkoje ir prekyboje, pajamų ir užimtumo augimą. Kartais šalių ekonomikos konkurencingumas nagrinėjamas itin plačiai, remiantis

daugybės rodiklių posistemiais, pvz., ekonomikos atvirumu, technologijų naudojimu, valdymo efektyvumu, darbo rinkos bei infrastruktūros kokybe ir t. t. Tokia analize paprastai nustatomos šalies teigiamos ir neigiamos savybės konkurencingumo požiūriu

Konkurencingumas suprantamas labai įvairiai: įmonės jį sieja su sugebėjimu efektyviai konkuruoti ne vien vietinėse, bet ir pasaulinėse rinkose, valdininkai – su teigiamu šalies prekybos balansu, ekonomistai – žemais kaštais ir pan. Vieni autoriai konkurencinį pranašumą sieja su tokiais makroekonomikos veiksniais kaip nacionalinės valiutos stabilumas, palūkanų normos, biudžeto deficitas, kiti – su pigia ir kvalifikuota darbo jėga, valstybės vykdoma politika, gamtiniais ištekliais ar vadybiniais sugebėjimais (M. Porter). Tačiau, tik šių elementų suma ir visapusiškas požiūris į konkurenciją gali atskleisti tikrąsias konkurencinio pranašumo ar konkurencingumo prielaidas.

Vienokiu ar kitokiu būdu išreikšta konkurencija egzistuoja nuolat ir tai galima apibrėžti kaip varžymąsi dėl lyderystės visuomenėje. Kiekviena įmonė, organizacija ar ūkis neišvengiamai konkuruoja rinkoje, taip jos tampa konkurencingomis. Pasak J. Ramanauskienės, konkurencingumas – tai asmens, produkto, įmonės, šakos ar šalies pajėgumas konkuruoti rinkoje. Pajėgdamos konkuruoti rinkoje, kiekviena įmonė ar organizacija sudaro tam tikras konkurencines sąlygas. Konkurencijos įstatymas konkurencijos sąlygas apibrėžia taip, jog tai visokie pirkimo ar pardavimo ekonominiai parametrai, iš kurių svarbiausiais laikomi kainos, nuolaidos, antkainiai ar kitokie mokėjimai bei juos įtakojantys veiksniai (ūkinės veiklos teisiniai ribojimai, valstybės valdymo ir savivaldos institucijų teikiama pagalba, gamybos technologijos ir kaštai, prekių naudojimo ar vartojimo ypatybės, transportavimo galimybės ir pan.). Taigi rinkoje yra ne tik konkurencinės sąlygos, konkurencingumas, bet ir dalyvauja daug konkurentų. Pastarąją sąvoką taip pat nagrinėja keletas autorių, kurios pavaizduotos 2 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis J. Ramanauskiene

2 pav. Konkurentų samprata

Lietuvos Respublikos Vyriausybė nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje pabrėžia, kad šalies pramonės įmonių konkurencingumas yra nacionalinio konkurencingumo varomoji jėga, skatinanti visos šalies konkurencingumo didėjimą. Nors paslaugų sektorius įgauna vis platesnį mastą ir vaidina vis svarbesnį vaidmenį šalių ekonomikoje, sukurdamas vis didesnę BVP, ypatingai išsivysčiusiose šalyse, tačiau tarptautinės prekybos didžiąją dalį vis dar sudaro pramonės produkcija. Todėl kalbant apie šalies konkurencingumą, dažniausiai remiamasi vien pramonės pasiektais rodikliais. L.Jurgučio ir R.Jucevičiaus nuomone, remiantis vien tik pramonės sektoriaus analize, galime daryti išvadas apie visos šalies ekonomikos konkurencijos padėtį. Būtent prekių eksportas ir importas yra tie kriterijai, kurių kitimas ne tik parodo šalies faktiškai gautą naudą ar patirtą nuostolį, bet ir leidžia spręsti apie jos ūkio aktyvumą. Tačiau šis teiginys šiandien tinka ne visoms šalims. Išsivysčiusių šalių pavyzdžiai, kai pramonės produkcijos lyginamasis svoris aiškiai krenta bendrame nacionaliniame produkte, o paslaugų sektoriuje auga, leidžia daryti prielaidą, kad pramonės svarba pirmaujančiose šalyse mažėja, o kartu mažėja ir jos įtaka konkurencingumui. Todėl natūralu, kad nuolat besikeičiančioje verslo aplinkoje dažnai išsiskiria nuomonės dėl konkurencingumo sąvokos vartojimo, keičiasi pačios sąvokos apibrėžimai, vertinimo kriterijai.

Įvairūs autoriai savo darbuose ne tik skirtingai interpretuoja pačią konkurencingumo sampratą, bet ir naudoja skirtingiems objektams apibrėžti. M. Gelvanovskis, V. Žukovskaja bei I. Trofimova, Lietuvos ūkio ministerijos atliktoje Pramonės konkurencingumo įvertinimo ataskaitoje bei Hernesniemi konkurencingumo sąvoką apibrėžia trimis lygiais ir taiko visiems ekonomikos subjektams. Jų nuomone konkurencingumą galima apibrėžti trim lygiais:

1. Mikro lygiu - tai įmonių konkurencingumas. Įmonė turi konkurencinių privalumų, jei gali gaminti ir parduoti konkurencinėse rinkose homogeniškus gaminius palankesnėmis kainomis nei kitos be subsidijų, arba jei gali gaminti unikalius gaminius, ar kurti ypatingas savybes esamiems gaminiams - inovacinius gaminius, jų patobulinimus, kurių kitos įmonės gaminti negali.

2. Mezo lygiu - šakų, korporacijų, konglomerato tipo firmų konkurencingumas. Pramonės šaka ir segmentas turi konkurencinių privalumų, jei: a) yra pakankama konkurencija, kuri gerina produktyvumą ir skatina inovacijas; b) vartotojai yra reiklesni ir pažangesni už konkurentų; c) egzistuoja sinergijos tarp įmonių, galimybės pradėti naują verslą ir pozityvi išorinė aplinka (informacijos gausa); d) įmonės patobulino turimus gamybos veiksnius.

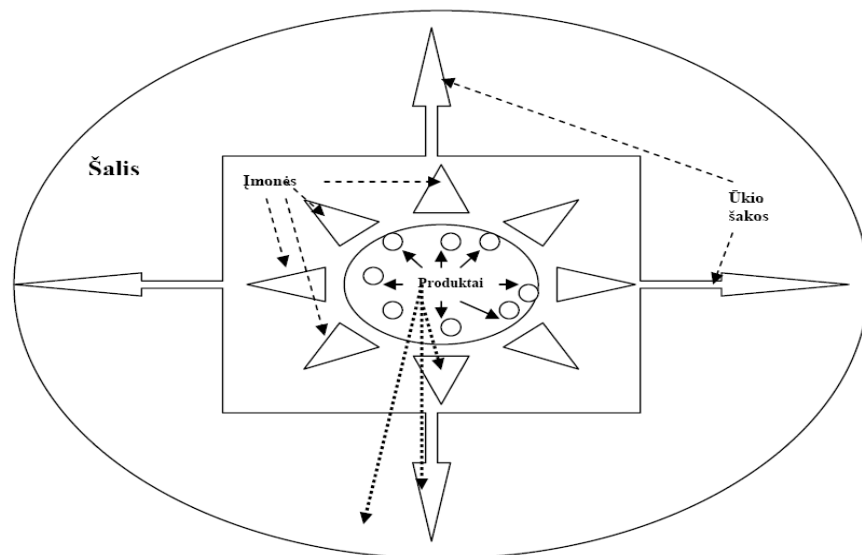
3. Makro lygiu - šalies ekonomikos konkurencingumas. Šalis turi konkurencinių pranašumų, jei verslo aplinka palanki atskirų ūkio segmentų plėtrai, o šalies ekonomika gali mobilizuoti išteklius produktyviam jų panaudojimui.

Mokslininkai iki šiol nesutaria dėl konkurencingumo sąvokos vartojimo. P. Krugman nuomone, tarpusavyje konkuruoja ne šalys ar regionai, o įmonės, todėl konkurencingumo sąvoka yra bevertė, o jo vertinimas yra betikslis. Tačiau M. Porter yra įsitikinęs, kad tarpusavyje konkuruoja tiek

šalys, tiek regionai, bet pritaria tai nuomonei, kad konkurencingumo sąvokos apibrėžimas teritorijos atžvilgiu yra žymiai sudėtingesnis ir turėtų skirtis nuo įmonės konkurencingumo apibrėžimo.

M. Best mano, kad ne tik verslo organizacijos, bet ir šalys, regionai ir miestai privalo būti konkurencingi, kad išliktų informacijos ar žinių ekonomikos suformuotoje naujojoje globaliojoje rinkoje ir naujojoje konkurencijoje, todėl konkurencingumo sąvoka tinka visais minėtais atvejais. Kiti autoriai, tokie kaip E. Smilga ir A. Grebliauskas, mano, kad konkurencingumas įmonei ir nacionalinei ekonomikai turi skirtingą reikšmę, todėl turi būti apibrėžiamas skirtingai. Jų nuomone, konkurencingumas veikia yra požymis tokių ekonominių darinių, kaip šalys, regionai, bet jokių būdu tai netaikoma firmoms, kurioms geriau tinka sąvoka konkurencinė pozicija.

Bet kuriuo atveju galime teigti, kad įmonės, šakos, šalies ar bet kokio kito objekto konkurencingumas plačiąja prasme suprantamas kaip sugebėjimas konkuruoti su savo varžovu, aplenkti jį ir jo atžvilgiu išsikovoti geresnes, palankesnes pozicijas rinkoje. Rinkos ekonomikoje tarpusavyje gali konkuruoti ir konkuruoja tiek įmonės, tiek šalys, todėl konkurencingumo sąvoka gali būti vartojama visais atvejais. Gali skirtis tik įmonės, šakos ar šalies konkurencingumą įtakojančios veiksniai, vertinimo metodai bei rodikliai, atspindintys konkurencingumo lygį.

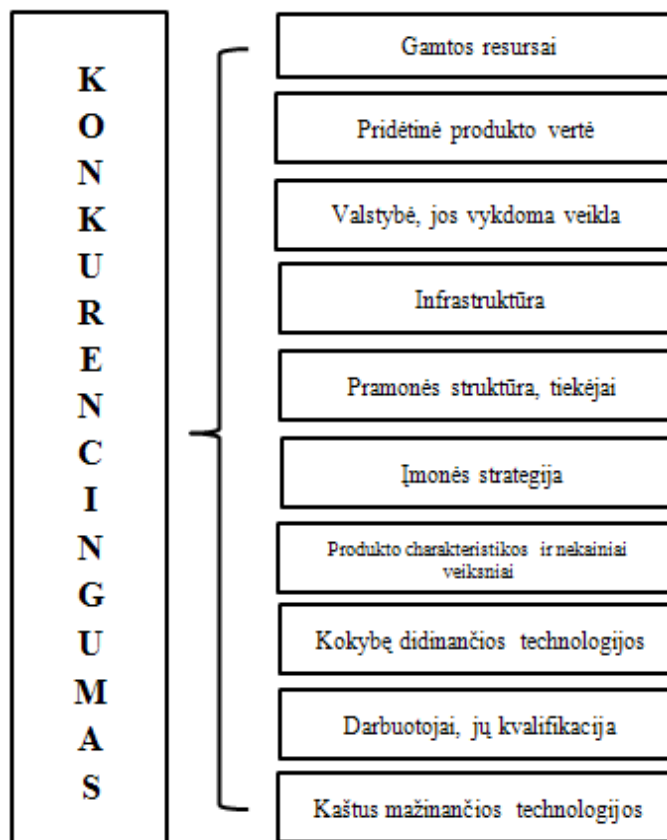
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis E. Smilga ir A. Grebliausku

3 pav. Konkurencingumo lygiai

Tradiciskai konkurencingumas analizuojamas 3 lygiais: įmonės, ūkio šakos bei šalies. Jeigu įmonės konkurencingumą neblogai atspindi jos akcijų vertė, užimama rinkos dalis ar plėtros galimybės, tai ūkio šakos konkurencingumas analizuojamas pagal jos sukuriamą bendrojo vidaus produkto (toliau – BVP) dalį ar eksporto apimtį ir pan. Pagal hierarchiją galima būtų išskirti prekės, įmonės, šakos ir šalies tarptautinį konkurencingumą (žr. 3 pav.). Visi nurodyti lygmenys yra tik sąlyginai savarankiški, nes be konkurencingos prekės – neegzistuos nei konkurencinga įmonė, nei šaka, nei šalis (I. Maksvytienė, J. Urbonas).

Žemės ūkis yra labai svarbi ūkio šaka kiekvienoje valstybėje. Didėjanti žemės ūkio gamyba turi didelės įtakos kitų šakų bendrosios vertės didėjimui. Šis sektorius specifinis dėl ilgo gamybos ciklo, lėtos lėšų apyvartos ir didelio investicijų poreikio.

Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos (toliau - FAO) pristatyme apie maisto saugumą ir žemės ūkio konkurencingumą pateikiami tokie konkurencingumo veiksniai: gamtos resursai, pridėtinė produkto vertė, valstybė bei jos vykdoma politika, įmonės žaliavų ir medžiagų tiekėjai, gaminamo produkto charakteristikos ir nekaininiai veiksniai (patogumas, pirkėjų suvokiama kokybė, asortimentas, pasitenkinimas produktu, augantis jautrumas aplinkai, ekologijai ir pan.), technologijos gerinančios kokybę ir daugelis kitų, pavaizduotų 4 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis FAO

4 pav. Žemės ūkio konkurencingumo veiksniai

Be konkurencinės aplinkos veiksnių, taip pat labai didelį poveikį įmonių konkurencingumui turi makro aplinkos elementai. Ekonominiai, socialiniai, politiniai, teisiniai, technologiniai, ekologiniai faktoriai nėra tokie dinamiški, reguliariai pasireiškiantys kaip konkurencinės jėgos, tačiau jiems taip pat būdingas kintamumas ir įmonėms kasdien tenka su jais susidurti planuojant bei organizuojant veiklą, priimant strateginius ar taktinius sprendimus. Konkurencingumo vertinimas – itin sudėtingas procesas, nes jis įtraukia įvairius elementus, kurių reikšmes ne visada įmanoma įvertinti (Navickas, Malakauskaitė).

Konkurencijos ypatumus žemės ūkyje lemia:

- nestabilios žemės ūkio produktų kainos;
- žemės ūkio produktų paklausos ir pasiūlos santykinis neelastingumas;
- žmogiškasis faktorius;
- valstybinio reguliavimo galimybė ir būtinumas bei kiti ypatumai, būdingi žemės ūkiui

(Ramanauskienė, Arys).

Kuriant konkurencingą žemės ūkį, išryškėja tokios svarbiausios problemos:

- neracionali ūkių gamybos struktūra;
- žemas specializacijos lygis;
- kooperacijos nebuvimas;
- santykinai mažas produktyvumas;
- ryškus gamybos sezoniškumas;
- nedidelės žemės ūkio produktų sunaudojimo apimtys vidaus rinkoje;
- santykinai didelės gamybos sąnaudos;
- nepakankama gaminamos žaliavinės produkcijos kokybė (Liučvaitienė).

Minimizavus išvardintas problemas žemės ūkio sektorius veiktų efektyviau, galėtų siūlyti kokybiškus produktus ir gauti atitinkamai pajamų.

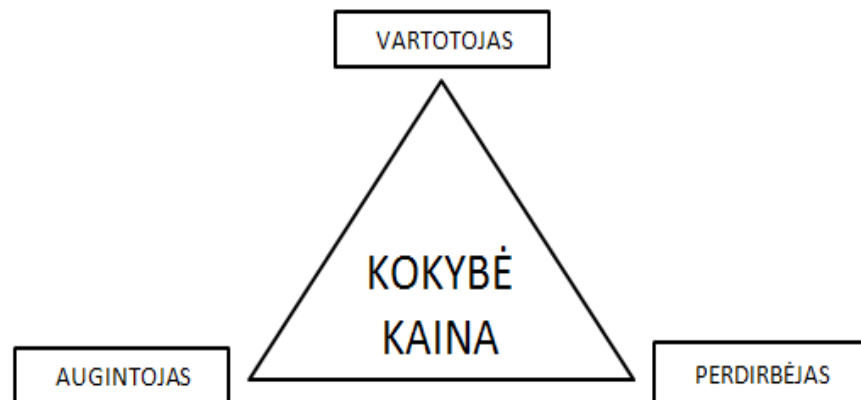
Didžiausią poveikį žemės ūkio sektoriaus konkurencingumui turi integraliniai veiksniai ir pirmiausia inovaciniai, investiciniai ir finansiniai, nes pagaminti ir parduoti aukštos kokybės produktus ir su mažesnėmis sąnaudomis galima tik taikant naujas technologijas ir mokslo pasiekimus (Eidukevičienė). Bendriausia prasme konkurencingumas - produkto, įmonės, šakos ar šalies pajėgumas konkuruoti rinkoje (Vainienė).

Kitame skyriuje nagrinėjama grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo sąvoka išskiriant ją į tris lygius: grūdininkystės šakos, grūdų auginimo subjekto ir produkto, t. y. grūdų, taip pat vertinami konkurencingumo veiksniai ir jų vertinimo rodikliai.

1.2. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo veiksnių ir vertinimo rodiklių vertinimas

Konkurencingumas besikeičiančios rinkos sąlygomis ir kintančiais veiksniais formuoja naujas galimybes ir apribojimus bei keičia konkurencinį lygį, todėl įgytos konkurencinės pozicijos yra laikinos. Dėl to svarbu nustatyti šalies žemės ūkio sektorių konkurencingo lygį, kokia jo situacija ES šalių kontekste, kokios stiprybės ar silpnybės daro įtaką jo konkurencinėms galimybėms. Rinkoms vis labiau tampant globaliomis, svarbu identifikuoti žemės ūkio sektorių situaciją ne tik šalies, bet ir tarptautiniu mastu, galimybes atlaikyti kitų šalių konkurencinį spaudimą, įvertinti atskirų Lietuvos žemės ūkio sektorių konkurencinį pranašumą.

Grūdininkystės šaka turi svarbią įtaką ekonominei, socialinei, gamtosauginei kaimo plėtrai, yra strategiškai svarbi žmonių užimtumui ir jų pajamų lygiui, jai skiriama didelė valstybės paramos dalis. Grūdų produktai yra gyventojų mitybos pagrindas, todėl daugelyje pasaulio šalių grūdų ūkis – strateginė žemės ūkio šaka, nes nuo jų priklauso apsirūpinimas pagrindiniais maisto produktais – duona ir mėsa. Grūdų auginimas Lietuvoje darosi vis populiaresnis. Geros grūdų supirkimo kainos ir mažesnės, palyginti su gyvulininkyste, darbo sąnaudos – pagrindiniai augalininkystės plėtros pranašumai.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis A. Sederevičiumi

5 pav. Grūdininkystės sektoriaus verslo vystymo dalyviai ir jų tarpusavio ryšių kriterijai

Pažvelgus dar plačiau, grūdininkystės verslą galima prilyginti lygiakraščiam trikampiui (žr. 5 pav.), kuriame dalyvauja grūdų augintojai, grūdų perdirbėjai ir grūdų produktų vartotojai. Jų visų tarpusavio priklausomybę sieja kaina (grūdų perdirbimo ir grūdų produktų) ir kokybė (grūdų ir grūdų produktų). Svarbiausi veiksniai, lemiantys grūdininkystės šakos pelningumą: grūdų savikaina ir grūdų pardavimo kaina. Kiekvieną šį veiksnį sąlygoja grūdų kokybė, auginimo apimtis, parduotas grūdų kiekis, grūdų auginimo plotai, derlingumas, veislinės grūdų savybės, darbo užmokesčio lygis, trąšų savikaina ir kiti veiksniai.

M. Porter teigia, kad konkurencingumas organizacijų lygmenyje įtakoja visos šalies konkurencingumą. Įmonėms, o ne šalims reikia konkuruoti pasaulio rinkoje, todėl veiksniai, kurie daro įtaką organizacijos konkurencingumui turi tiesioginį poveikį šalies konkurencingumui.

Grūdininkystės šakos esminiai rinkos rodikliai, pagal kuriuos vertinamas konkurencingumas:

- gamybos dinamiškumo rodiklis;
- apsirūpinimas produktu;
- kainų lygis;
- užsienio prekybos rodiklis;
- vartojimo lygis.

Gamybos dinamiškumo rodiklis apibūdina sektoriaus gamybos kaitą ir tempus, parodo, ar šaka plėtojasi, ar gamyba mažinama. Jo teigiamas pokytis charakterizuoja konkurencingumo didėjimą, neigiamas – silpnėjančias sektoriaus pozicijas ne tik užsienio prekyboje, bet ir vidaus rinkoje (Lukošiūtė).

Apsirūpinimo produktu lygis parodo potencialias šalies gamybos galimybes, o vartojimo lygis parodo ne tik produkto populiarumą šalyje, bet ir galimybes jo kaitai. Tai ne tik gamybos ir konkrečios produkcijos suvartojimo santykis, bet ir rodiklis, apibūdinantis šalies potencines gamybos galimybes šiame sektoriuje (Gapšys ir kt). Kainų lygis parodo, ar šakos produktai prieinami vartotojui, ar jie parduodami konkurencingomis kainomis (grūdų supirkimo kainų Lietuvoje palyginimas su kainomis kitose ES šalyse). Užsienio prekybos lygis parodo, ar šaka konkuruoja tarptautinėse rinkose. Užsienio prekybos lygis gali būti vertinamas ne tik eksporto ir importo apimčių palyginimu, o atsižvelgiant ir į gamybą (Lukošiūtė). Tai eksporto ir importo balanso vertinimas. Šį labai svarbų konkurencingumo veiksnį geriausiai charakterizuoja santykinis dydis - eksporto/importo balanso saldo santykis su gamyba (eksportas – importas)/gamyba) (Gapšys ir kt).

Įmonės lygiu konkurencingumas apibrėžiamas kaip įmonės ilgalaikis gebėjimas patekti, dalyvauti ir išlikti tam tikroje vidaus ar užsienio rinkoje (FAO).

Kiekvienai įmonei svarbu įgyti ilgalaikius konkurencinius pranašumus, kurie kurtų ilgalaikį jų konkurencingumą. Konkurenciniai pranašumai gali būti susiję su įvairiais konkurentų veiklos aspektais: kaina, produkcijos asortimentu, kokybe ir pan. Realią naudą teikia tie pranašumai, kurių konkurentai negali lengvai imituoti.

Įmonė yra įgijusi ilgalaikį konkurencinį pranašumą, jei:

- pranašumas pakankamai reikšmingas bei teikia naudą ir įmonei, ir vartotojams;
- pranašumas išsilaiko keičiantis aplinkai ir prieš konkurentų atakas;
- pranašumas yra pripažįstamas vartotojų (Keršienė).

Įvairūs autoriai įmonės konkurencingumą interpretuoja skirtingai. Įmonė konkurencinį pranašumą gali įgyti adaptuodamasi išorinėje aplinkoje, per savo vidinius išteklius, užmegzdama

ryšius ir sąveikaudama su kitomis įmonėmis ar aplinka (Dyer, Singh.). M. Porter išskiria tokius gamybos veiksnius, kurie reikalingi norint konkuruoti tarp įmonių:

- kvalifikuota darbo jėga;
- gamtos ištekliai;
- finansiniai ištekliai ir infrastruktūra.

Mokslininkas taip pat siūlo nagrinėti šių veiksmų išsidėstymą aplinkoje, kurioje yra vykdoma veikla. Tikslinga pateikti grūdininkystės ūkių Lietuvoje pagrindinius veiklą skatinančius ir ribojančius veiksnius (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Grūdininkystės sektorių įtakojančios veiksniai

	TEIGIAMAI VEIKSNIAI	NEIGIAMAI VEIKSNIAI
1	Palankios gamtinės sąlygos	Gamybos sezoniskumas
2	Yra pakankamai gamtos išteklių (žemės plotai)	Vyrauja smulkūs šeimos ūkiai, kuriuose santykinai mažas produktyvumas
3	Gilios tradicijos grūdų auginimo srityje, todėl daug grūdų augintojų	Nepakankamas produkto kokybės lygis
4	Daug specialistų turinčių žemės ūkio verslų pagrindus užsiima grūdininkyste	Menka technologinė pažanga
5	Pakankamas gamybos potencialas	Nestabilios grūdų supirkimo kainos
6	Pakankama informacinė bazė	Žemas darbuotojų specializacijos lygis
7	Grūdų pramonė yra gerai integruota į ES struktūras, lyginant su kitų sričių maisto pramone	Konservatyvus požiūris į grūdų auginimą, nenorima atsisakyti tradicijų, plėsti žinių akiratį
8	Galima parduoti ne tik nacionalinėje rinkoje, bet ir kaimyninių šalių perdirbėjams	Žemas kooperavimosi lygis
9	Mokslo, konsultacinių ir kitų įstaigų gausa, kurios padeda plėtoti veiklą, rengdamos konsultacinius ir kitus mokslinius kursus, pagalbą	Didėjantys reikalavimai grūdų kokybei, kuriuos sunku pasiekti
10	ES paramos fondai modernizavimui ir plėtrai	Pagrindinis taikinytis – nacionalinė rinka, į užsienio šalis eksportuojami tik pieno gaminiai
11	Veiklos diversifikacija (ne tik auginti grūdus, bet juos ir perdirbti)	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis įvairiais autoriais

Apibendrinant galima teigti, kad grūdininkyste užsiima nemažai ūkių, kuriems ši verslo šaka yra tradicinė, ja užsiimama iš kartos į kartą. Lietuvoje palankios gamtos sąlygos ir pakankamai gamtos išteklių reikalingų grūdų auginimui (derlinga žemė, tinkamos klimatinės sąlygos ir pan.). Kadangi grūdininkystė yra tradicinis verslas, tai ja užsiimantys žmonės jau nuo seno turi šio verslo pagrindus, tačiau tobulėjant technologijoms, didėjant poreikiams, keičiasi ir reikalavimai, todėl pastebimas žemas specializacijos lygis ūkiuose. Gamybą įtakoja sezoniskumas, konservatyvus požiūris (bijoma naujovių), todėl ūkiai lieka smulkūs, nepasiekia galimo produktyvumo ir grūdų kokybės. Dėl šių priežasčių negaunama pakankamai pajamų. Minėtoms priežastims minimizuoti būtina naudotis įvairių konsultacinių įstaigų pagalba bei teikiama Europos Sąjungos parama ūkio modernizavimui ar plėtrai.

Taip pat galima veiklos diversifikacija ir kooperacija su kitais grūdų augintojais. Panaudojant šias galimybes nekiltų sunkumų pasiekti norimą grūdų kokybę bei kiekius.

Įmonės, norėdamos tapti konkurencingomis globalioje rinkoje, turi savo veiklą orientuoti kaštų mažinimo, inovacinių arba naujų produktų kūrimo linkme. Dėl didelių darbo jėgos kaštų dažnai veikla nukreipiama inovacijų link, kurios netgi sumažina veiklos kaštus, o tuo pačiu ir padidina ūkio konkurencingumą (Duoba, Žilinskas). Konkurencinis pranašumas įgyjamas kai taupomi išteklių. Tiesioginės investicijos leidžia užsienio investuotojui užmegzti ryšius su naujais žaliavų ir medžiagų tiekėjais ir sudaryti gamybos išteklių portfelį, t. y., išvengti priklausomybės nuo vieno tiekėjo, panaudoti pigesnę darbo jėgą, disponuoti pigesniu nekilnojamoju turtu, sumažinti užsienio prekybos operacijų organizavimo išlaidas (Barkauskas).

Atviroje rinkoje ūkis yra vertinamas kaip konkurencingas, jei jis pajėgus pasiūlyti savo produktus pasaulinės rinkos kainomis, o kompensuojamieji gamybos veiksniai bent jau kompensuojami rinkos lygiu. Todėl gamybos veiksmų produktyvumas yra svarbus, kartu įvertinant žemės ūkio sektoriaus gaunamą valstybės paramos lygį (Kriščiukaitienė).

Įmonei, norinčiai įgyti tvirtą pranašumą prieš konkurentus, būtina sukurti savitą tarpusavyje susietų konkurencinių pranašumų kompleksą (Keršienė), kurie priklauso nuo šakos, regioninės, nacionalinės ir tarptautinės rinkos sąlygų, tačiau juos formuoja įmonės konkurencinių pranašumų veiksniai, esantys įmonės viduje. Valdant įmonės konkurencinių pranašumų veiksmus, tame tarpe ir įmonės produkto įvairovės ekonomijos veiksmų grupę, galima sustiprinti arba susilpninti jų poveikį įmonės konkurenciniams pranašumams ir konkurencingumui tarptautinėse rinkose (Maksvytienė, Urbonas).

Literatūroje dažniausiai siūlomi bendrieji rodikliai, kuriais nustatoma bet kokios įmonės veiklos rezultatų dinamika, leidžianti spręsti apie jos vykdomos veiklos efektyvumą. Įmonės konkurencingumui įvertinti plačią rodiklių sistemą galima suskirstyti į keletą grupių:

- **Rinkos dalies rodikliai** – įmonės rinkos dalis, pardavimo augimo tempai vietinėje rinkoje;
- **Finansiniai rodikliai** – įmonės likvidumo ir finansinės rizikos koeficientai, apyvartumo bei pelningumo rodikliai, akcijų pelningumo ir jų rinkos vertės kitimo dinamika, sąnaudų dydis;
- **Vystymosi rodikliai** – investicijų apimtis, išlaidos mokslo tiriamiesiems darbams, išlaidos vadybinės bei inžinerinės kompetencijos tobulinimui, pritrauktų užsienio investicijų apimtis;
- **Rinkodaros rodikliai** – produktų ir paslaugų kokybinės charakteristikos, klientų aptarnavimo kokybė, naujausių technologijų panaudojimas, pardavimo tinklas, reklama, įmonės įvaizdis, išlaidų rinkodarai apimtis;
- **Produktyvumo rodikliai** – pardavimų metinės apimties vertinė išraiška bei per metus sukurta pridėtinė vertė, tenkanti vienam dirbančiajam, produktyvumo rodiklių dinamika, atspindinti konkurencingumo lygio kitimą per tam tikrą laikotarpį;

- **Užsienio prekybos rodikliai** – eksporto ir importo apimtis, jų kitimo dinamika, užsienio rinkos dalis bei augimo tempai (Pukelienė, Sabonienė).

Apskaičiavus pateiktus rodiklius galima spręsti, ar įmonės veikla efektyvi (gaunamas pelnas/nuostolis), ar jos gaminamas produktas (paslauga) konkurencingas analogiškiems produktams (jei turimi duomenys apie konkurentų gaminamus produktus) ir pan. Tačiau analizuojant grūdų augintojų ūkių konkurencingumą dėl gamybos specifiškumo dalis rodiklių netinkami. Ypač dėl to, kad grūdų augintojai nagrinėjami bendrai, analizuojant statistinius duomenis. Grūdų augintojų ūkiai konkurencingi, jei jų gaminamas produktas atitinka keliamus kokybinius reikalavimus, perkami konkurencinga ūkiui kaina.

Dažnai galima išgirsti, kad gyvename pasaulinės ekonomikos globaliame kaime, kur vis daugiau ir daugiau atsiranda poreikių ir prioritetų, todėl produktai tampa standartizuoti. Todėl vartotojai, ypač išsivysčiusiose šalyse, turi platų pasirinkimą panašių produktų skirtingais prekių ženklais, pagamintų skirtingų gamintojų ir iš skirtingų šalių (Lampert, Jaffe). Vartotojų pasirinkimas ir produkto sėkmė rinkoje priklausys nuo jo konkurencingumo, kurį lemia:

- **Teigiamas produkto įvaizdis.** Pirkėjo sąmonėje atsiranda tuomet, kai įmonė seniai ir nuolat siūlo tik aukštos kokybės produktus bei naudoja tam tikras rinkodaros priemones. To pasiekti galima tiktai gaminant iš kokybiškų žaliavų ir medžiagų, naudojant naujas technologijas, diegiant ISO sertifikatus, kokybės vadybos sistemas ir pan. Taip užtikrinamas ilgalaikis produkto konkurencingumas.

- **Pigi gamyba.** Mažos gamybos sąnaudos yra glaudžiai susijusios su bendra situacija bendrovėje, jos veikiamame sektoriuje. Jei sąlygos visais lygmenimis yra palankios, galimas kainų mažinimas, t. y. konkurencingos rinkos kainos užtikrins pelningesnę veiklą. Tačiau pastaruoju metu vis daugiau vartotojų atkreipia dėmesį į kitus, ne kaininius konkurencingumo veiksnius - į produkto naudą jam.

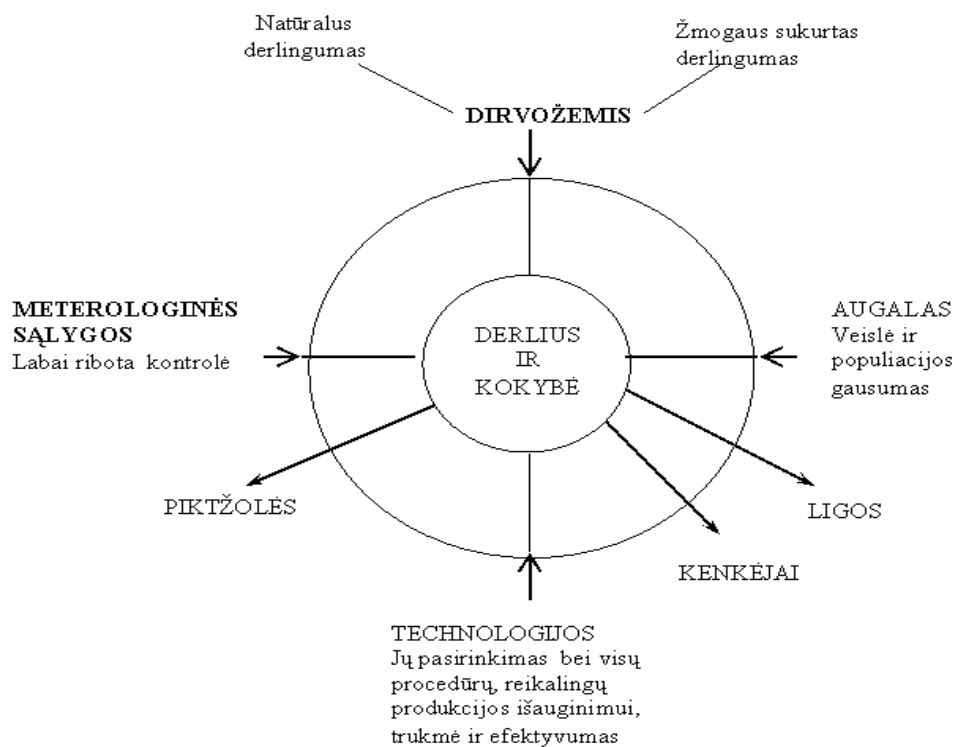
- Jeigu prieš tai minėti veiksniai negali būti suderinami kartu, tuomet produktas turi būti **unikalus arba diferencijuotas**. Produkto išskirtinumą arba aukšto lygio diferenciacija gali būti konkurencingumo elementas, jei įmonė negali (arba nenori) suteikti teigiamą įvaizdį savo produktui ar sumažinti kainų. Būtinis didžiulės permainos produkto gamyboje bei jo rinkodaros procese. Tačiau taip pasiekiamas laikinas konkurencingumas - jis trunka tol, kol konkurentai nesukuria panašaus produkto.

- **Įmonės strategija, darbuotojų įgūdžiai, taikomos rinkodaros priemonės.** Šiuolaikinėmis sąlygomis tai tikriausiai svarbiausi elementai, kurie užtikrina produkto konkurencingumą rinkoje (Leko-Šimič).

Aukščiau išvardinti veiksniai yra lyg priemonės, siekiai, kuriuose turėtų koncentruotis visa įmonė, o ne už produkto konkurencinius pranašumus atsakingas padalinys. Jie svarbūs bet kokioje

ūkio šakoje veikiančiam subjektui. Tolesnėje darbo dalyje nagrinėjamos savybės, kurios būdingos būtent pačiam produktui bei jam įtaką darantys veiksniai.

Remiantis Wibberley grūdų derlių ir kokybę lemia dirvožemis ir jo natūralus arba pasinaudojus įvairiais mokslo laimėjimais ir technologijomis žmogaus sukurtas derlingumas, leidžiantis užauginti didesnę kiekį grūdų. Taip pat derliui ir jo kokybei svarbi auginama grūdų veislė bei jos populiacijos gausumas, meteorologinės sąlygos, įvairių technologijų pasirinkimas bei visų procedūrų, ne tik reikalingų produkcijos išauginimui, bet iš apsaugojimui nuo piktžolių, kenkėjų ir ligų, trukmė ir efektyvumas (žr. 6 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal M. Wibberley

6 pav. Grūdų derlių ir kokybę lemiantys veiksniai

Istoriškai daugelis ūkių vykdė integruotą gyvulininkystę ir augalininkystę. Maisto medžiagų ciklas buvo labai ribotas teritoriniu požiūriu ir subalansuotas su ūkyje auginamais augalais. Augalai buvo nuimami ir sušeriami tame pačiame ūkyje gyvuliams, o mėšlas vėl paskleidžiamas ūkio laukuose. Patirtis ir tradicijos užtikrino sistemos funkcionavimą. Pastaraisiais dešimtmečiais pastebimos akivaizdžios ūkių stambėjimo ir specializacijos tendencijos daugelyje pasaulio šalių. Išaugintas augalų derlius išvežamas ar sunaudojamas gyvulininkystėje. Dažnai regionuose, kur vyrauja intensyvi specializuota gyvulininkystė, organinės trąšos panaudojamos neefektyviai ar net atiduodamos laukams, kuriuose neauginami žemės ūkio augalai. Čia sukauptos organinės trąšos negrįžta į laukus, kuriuose buvo išauginti ir iš kurių išvežti pašarai. Iš tokios specializacijos į augalininkystės ir gyvulininkystės ūkius kyla vienas iš svarbiausių dirvožemio derlingumo palaikymo problemų. Pernelyg gausus

tręšimas mėšlu didina nitratinio azoto koncentraciją gruntiniuose vandenyse, fosfatų kiekį paviršiniuose vandenyse ir net sunkiųjų metalų kiekį augaluose bei dirvožemyje. Priešingai, dirvožemiai augalininkystės ūkiuose negauna pakankamai organinių trąšų, kraike esančių medžiagų, todėl greičiau mažėja organinės medžiagos kiekis dirvožemyje. Blogėja dirvožemio kokybė, nes mažėja dirvožemio agregatų atsparumas vandeniui, mikrobiologinis aktyvumas, sliėkų gausumas, dirvožemio sugebėjimas išlaikyti drėgmę. Šeštajame dešimtmetyje sparčiai buvo tiriamos dirvožemį tausojančios žemės dirbimo priemonės ir aštuntajame dešimtmetyje jos jau buvo ganėtinai išplitusios. Toks dirbimas bei didesnis trąšų naudojimas leido labai suintensyvinti žemės ūkio gamybą. Kokie dirvožemio parametrai Lietuvoje buvo praityje, tikslių duomenų nėra, tačiau apie juos galima spręsti pagal žemės ūkio augalų derlingumą. XIX amžiaus pabaigoje Lietuvos dirvožemiuose buvo išauginama tik apie 0,5-0,6 t ha grūdų (Švedas ir kt.).

Terminas dirvožemio derlingumas yra naudojamas jo pajėgumo palaikyti augalų biomasės formavimąsi apibūdinimui. Dirvožemio derlingumas siejasi su klimatu, topografija bei visu kompleksu tarpusavyje sąveikaujančių veiksnių, kurie veikia dirvožemio biologines, fizikines ir chemines savybes. Daugelis dirvožemio savybių keičiasi palaipsniui ir, jeigu jos yra artimos optimalioms reikšmėms, eilę metų galima pelningai ir, atrodytų, sėkmingai plėtoti augalininkystę, netaikant specialių dirvožemio savybes gerinančių agrotechninių priemonių. Dažnai orientuojamasi tik į konkrečiais metais konkrečiame lauke auginamo augalo poreikius, neįvertinant dirvožemių savybių įtakos. Taip ūkininkaujant dirvožemis palaipsniui alinamas, nors šio proceso požymių galime ir nepastebėti. Todėl, bet kuriuo atveju auginimo technologija turi būti suderinta su augalų poreikiais ir, savaime suprantama, su dirvožemio savybėmis konkrečiame lauke. Auginimo technologija turi būti suplanuota taip, kad dirvožemis nebūtų alinamas. Nėra vieningų kriterijų pagal kuriuos galima būtų nustatyti dirvožemio kokybę bei įvertinti naudojamų agrotechninių priemonių įtaką jai. Plėtojant augalininkystę, dirvožemio savybės gali gerėti arba blogėti, arba vienos gerėti, o kitos blogėti.

Žemės dirbimas, augalų kaita, vandentvarka, kalkinimas ir tarpiniai augalai - tai darbai, kurie gali ypač esmingai įtakoti dirvožemio kokybę. Tačiau viena priemonė labiau įtakoja vienus, o kita – kitus dirvožemio kokybės rodiklius.

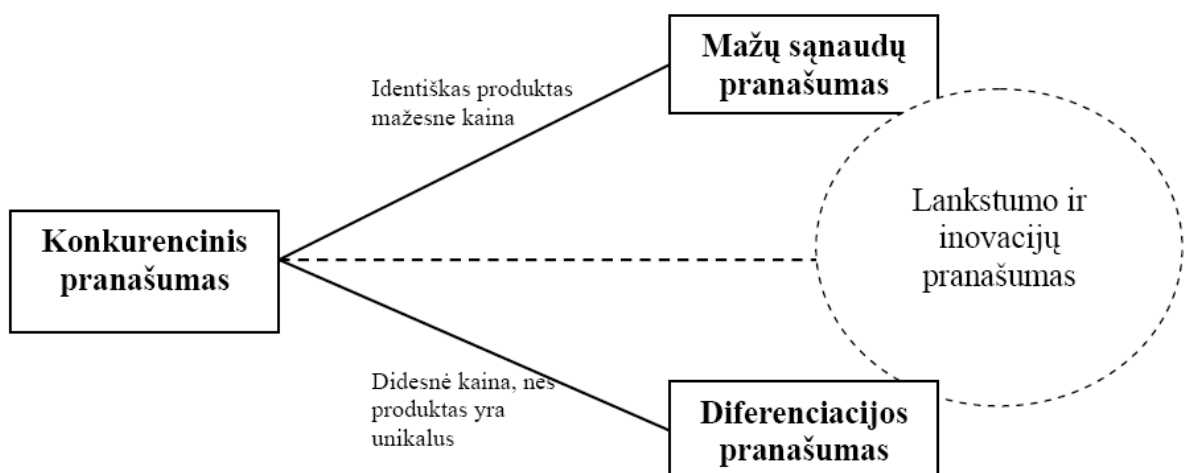
Žemė dirbama siekiant įterpti augalines liekanas, paruošti sėklų guolį, sunaikinti piktžoles, įterpti trąšas, chemikalus ir kitais konkrečiais tikslais. Tikimasi, kad žemės dirbimas pagerins ne tik augalų augimą, bet ir dirvožemio kokybę. Tačiau žemės dirbimas gali padaryti ir neigiamą poveikį dirvožemio kokybei. Žemės dirbimas gali paskatinti eroziją (mechaninę, vėjo ir vandens) ar organinės medžiagos netekimą dėl padidėjusios oksidacijos.

Trąšų naudojimas gali turėti tiek teigiamos, tiek ir neigiamos įtakos dirvožemio kokybei. Grūdų augimą ribojančių maisto medžiagų trūkumo identifikavimas ir pašalinimas, naudojant trąšas, padidina grūdų derlių ir organinės medžiagos kiekį (tiek antžeminėje dalyje, tiek ir dirvožemyje). Augalų kaitos (sėjomainos) pagalba galima pagerinti dirvožemio kokybę, keičiant augalinių liekanų

kiekį ir kokybę dirvožemyje, išplėsti augalinės dangos plotus ir trukmę, taip saugant nuo erozijos. Vandens režimo sureguliuojimas įtakoja dirvožemio kokybę tiek tiesiogiai, tiek ir per augalus. Regionuose, kuriuose vandens geram grūdų augimui pakanka, didžiausias rūpestis yra sumažinti dirvožemio ir maisto medžiagų nuplovimą bei išplovimą. Jeigu vandens lygis dirvožemyje nuolatos aukštas, reikia auginti atitinkamus augalus arba dirvožemį nusausti.

Žemės istorijoje klimatas keitėsi daug kartų. Nuo jo turbūt labiausiai ir priklausė sąlygos augalijai formotis. Klimato įtaka dirvodarai – įvairiapusė ir sudėtinga, tačiau tai reikšmingiausi rodikliai, kurie apibūdina temperatūros ir drėgmės sąlygas. Pagrindinis dirvodaros energijos šaltinis – saulės radiacija, o svarbiausias drėgmės šaltinis – atmosferos krituliai. Lietuvos teritorijoje kritulių iškrenta pakankamai ir net per daug, todėl žemės ūkio augalams dažniausiai trūksta šilumos. Pagal šilumos ir vandens balansą, Lietuvos klimatas priskiriamas vidutinių platumų mišriųjų miškų klimatinei zonai. Šioje platumoje į žemės paviršiaus hektarą per metus saulė pasiunčia apie $83,7 \cdot 10^{12}$ J. Energijos kiekis įvairiose Lietuvos vietovėse skiriasi nedaug. Tačiau ne visa saulės energija patenka į žemę. Net esant giedriam dangui, dalį saulės energijos sugeria atmosfera.

Grūdų supirkimo taisyklėse numatyta nemažai rodiklių, kurie apsprendžia grūdų kokybę. Grūdų kokybės standartuose nurodomi šeši derliaus vertinimo kriterijai: hektolitro svoris kilograme, šiukšlių, drėgmės, baltymų ir glitimo kiekis procentais, kritimo skaičius per sekundę. Grūdų kokybės klasė nustatoma remiantis žemiausiu minėtų kriterijų rodikliu. Paprastai nuo grūdų klasės priklauso ir kaina. Visi šie rodikliai tarpusavyje susiję ir vienam jų pakitus, priežastį galima išaiškinti analizuojant kitus. Nagrinėjamas produktas nėra unikalus ir neįprastas, todėl konkurencinį pranašumą prieš kitus gamintojus įgyti galima mažinant gamybos sąnaudas. 7 paveiksle pavaizduota, kokie galimi konkurencinio pranašumo įgijimo tipai. Sumažinus gamybos savikainą ir nepakitus produkto kokybei (ar netgi ją pagerinus) galima ir konkurencingesnė (žemesnė) produkto kaina.

Šaltinis: sudaryta pagal M. Porter

7 pav. Konkurencinio pranašumo tipai

Taigi atlikus konkurencingumo veiksnių analizę galima daryti prielaidą, kad būtent grūdų konkurencingumui apibūdinti tinka tokie rodikliai:

- Grūdų auginimo savikaina bei supirkimo kaina (jos dinamika);
- Užaugintų grūdų kiekiai (grūdų derlingumas, ūkio dydžių dinamika);
- Grūdų kokybė.

Produkcijos konkurencingumo rodiklių skaičiavimas ir analizė padeda ūkiams realiai įvertinti konkurencinę situaciją rinkoje. Šių rodiklių analizė svarbi priimant strateginius sprendimus dėl gamybos, inovacijų ir konkurencinių pranašumų stiprinimo (Pukelienė, Sabonienė).

Susisteminius mokslinėje literatūroje apibūdinamus konkurencingumo lygius pastebėti ryšiai tarp jų ir apibendrinant galima teigti, kad konkurencingas produktas lemia įmonės konkurencingumą, tuo pačiu turint konkurencingą prekę, konkurencinga tampa ir šaka, kurioje vykdoma veikla, bei šalis. Konkurenciniai pranašumai įgaunami nuosekliai: turėdamos konkurencingą prekę konkurencingos tampa ją gaminančios įmonės, įmonėms įgavus stiprių konkurencinių pranašumų – konkurencinga tampa ir šaka, kurioje vykdoma veikla, o tuo pačiu ir visas šalies ūkis tampa konkurencingas.

Atlikus konkurencinių pranašumų vertinimą teoriniu aspektu nustatyta, kad geriausia konkurencingumą analizuoti trimis lygiais: prekės, ją gaminančios įmonės ir šakos, kurioje vykdoma veikla. Atskirai kiekvienam konkurencingumo lygiui išskirti veiksniai, lemiantys jų konkurencinius pranašumus, bei juos apibūdinantys rodikliai. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumui nustatyti parinkti gamybos dinamiškumo, derlingumo, apsirūpinimo produktu, kainų lygio, užsienio prekybos ir vartojimo lygio rodikliai, kuriuos galima palyginti su užsienio šalių rodikliais.

1.3. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo ir tendencijų Lietuvoje vertinimas

Lietuvos grūdų ūkio plėtrą lemia ne tik šalies, bet ir ES ekonominė politika. Viena jos kryptis yra suderintai plėtoti atskirus regionus, užtikrinant juose gyvenančių žmonių tolygią socialinę ir ekonominę plėtrą. Svarbiausias šiuo metu žemės ūkiui uždavinys – konkurencingumo didinimas. Kad žemės ūkis taptų konkurencingu, pirmiausia konkurencingais turi tapti ūkiai, kurie gamina produkciją rinkai. Šiuo metu, plečiantis rinkai žemės ūkio veikla užsiimančių subjektų išorinės veiklos sąlygos tampa vis sudėtingesnės, nes rinka prisipildo vis naujų, jų tarpe ir importinių produktų. Tik didinant prekių produktų įvairovę ir kiekį galima išsilaikyti rinkoje, nes ūkio konkurencingumas yra plėtos ir augimo rezultatas. Ūkis sėkmingai plėtojasi jei vyksta jo kokybinis ir kiekybinis pasikeitimas. Kokybinis aspektas, tai specializuotos žinios ir sugebėjimai, kiekybinis – šių žinių ir sugebėjimų pavertimas produkcija. Šie du aspektai vienas kitą papildo ir yra būtini konkurencingo ūkio sukūrimui.

Kita svarbi konkurencingo ūkio sąlyga – jo vystymasis. Žemės ūkio vystymosi rezultatas yra rinkos didėjimas, todėl ūkiai, gaminantys žemės ūkio produkciją, taip pat turi didinti savo veiklos mastus, kad neprarastų savo pozicijų ir nežlugtų. Tai ypač svarbu Lietuvos žemės ūkio plėtotei, nes besivystančios ekonomikos sąlygomis siekimas užvaldyti didesnę arba sugebėti išlaikyti turimą rinką yra konkurencinio pajėgumo pagrindas. Tokie patys principai taikytini ir ūkių lygmenyje. Konkurencingo ūkio vystymosi tempai turi neatsilikti nuo visos žemės ūkio rinkos augimo. Tuo atveju, kai rinka nesiplečia, o išlieka stabili, ūkis šalia pagrindinės veiklos turi plėtoti ir kitas veiklos rūšis, stengtis įeiti į naujus rinkos segmentus ir nišas. Tačiau tam būtina sąlyga – didelis ūkio ekonominis ir finansinis potencialas. Tokį privalumą dažniausiai turi stambūs, o ne smulkūs ūkiai. Siekiant sukurti ilgalaikį efektyvų ūkį, turi būti subalansuoti trys pagrindiniai jo parametrai – plėtos lygis, dydis ir ekonominis – finansinis potencialas.

Aštrėjanti konkurencinė kova verčia žemės ūkio produkcijos gamintojus stiprinti savo pozicijas rinkoje. Tai pasireiškia užimamos rinkos dalies plėtimu, didinant gamybos mastus, gamybos koncentraciją ūkyje arba šakoje, t.y. didinant jos kiekybinius parametrus. Kita priežastis, skatinanti gamybos koncentraciją, yra darbo priemonių tobulinimo būtinumas. Tobulesnės technikos diegimas bei efektyvus darbas įmanomas atitinkamai koncentravus gamybą. Todėl konkurencija rinkoje skatina koncentracijos poreikį, kuris yra kiekvieno ūkio gamybos augimo sąlyga.

Šiuo metu šalies žemės ūkyje, vertinant žemės ūkio produkciją gaminančius ūkius pagal jų konkurencingumą, galima būtų išskirti tris pagrindines ūkių grupes:

- 1. smulkūs ūkiai**, kurių kiekvienas atskirai užima labai mažą rinkos dalį ir ta pati mažėja; jų veikloje galimi du variantai – vystyti ūkį, kooperuoti savo pastangas su kitais ūkiais arba išeiti iš rinkos;

2. vidutiniai ūkiai, kurie rinkoje yra pakankamai stabilūs, tačiau, kad išliktų aštrėjant konkurencijai, būtina šių ūkių konsolidacija (ypač valdymo srityje);

3. stambūs ūkiai, kurie plečia rinką ir pajėgūs įsiskverbti į naujas.

Iš viso to galima teigti, kad vienas iš žemės ūkio strateginių tikslų yra ilgalaikis ūkio konkurencinis pranašumas. Įgyvendinant strategiją, ūkiui svarbiausia sugebėti efektyviai sukurti didesnę vertę nei konkurentai ir pasiekti didesnę nei vidutinis šakoje pelningumą.

Lietuvoje grūdų auginimas nuo senų laikų – viena svarbiausių žemės ūkio šakų. Grūdai sudaro didžiausią dalį – 23 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės. Javai užima apie 64 proc. viso pasėlių ploto, jie auginami beveik kiekviename ūkyje. Daugiausia grūdų auginama vidaus poreikiams – pašarams ir maistui. Tik nedidelė derliaus dalis atskirais metais yra eksportuojama.

Prekinių grūdų auginimas koncentruojasi vidurio ir vidutinio našumo vakarų Lietuvos dalyse. Vidurio Lietuvos regione javai užima apie 50 proc. visų pasėlių. Vakarinėje dalyje, kur daugiausia iškrenta kritulių, blogiau žiemoja žiemkenčiai ir sunkiau bręsta ankštiniai, javai sudaro apie 40 proc. pasėlių. Mažiausiai tinkamas grūdams auginti yra Rytų Lietuvos regionas. Šioje dalyje net 60 proc. nehumusingų dirvų, daugiausia kalvotų žemių. Ypač nederlingi Pietryčių rajono smėlynai.

Grūdų auginimas yra svarbus tuo, kad maistinių grūdų poreikis nuolatos didėja. Kasmet pastebima, kad duonos ir kitų grūdinių kultūrų produktų vartojimas vienam gyventojui didėja mažėjant mėsos, pieno, kiaušinių ir kitų produktų vartojimui. Grūdų eksportas turi svarbią reikšmę žemės ūkio plėtrai, nes nuo sėkmingo jų realizavimo užsienyje priklauso viso žemės ūkio sektoriaus veiklos rezultatai. Galimybės didinti eksportą – tai naujos darbo vietos, gamintojų pajamų augimas. Padidėjusios pajamos plečia vartojimo prekių ir gamybos priemonių rinką, sudaro galimybes patiems gamintojams diegti naujas technologijas ir gaminti konkurencingą produkciją. Grūdų ūkio produkcijos konkurencingumą apsunkinti gali tai, kad Lietuvoje pirminėje žemės ūkio gamybos grandyje vyrauja smulkūs ūkiai, kurių gamyba neefektyvi, produkcijos kokybė ne visada atitinka tam tikrus reikalavimus, netvarkoma buhalterinė apskaita, nenoriai vienijimasi į gamintojų organizacijas, daugelis žemdirbių yra senyvo amžiaus. Todėl ir buvo numatyta šalių kandidačių žemės ūkio produkcijos konkurencingumui padidinti specialios programos bei struktūrinių fondų parama.

Sustiprėjusi konkurencija bendrojoje ES rinkoje – didžiausia šalies grūdų augintojų pastarojo laikmečio problema, nes tampa vis sunkiau pelningai realizuoti produkciją. Dėl to, siekiant padidinti javų derlingumą, pagerinti grūdų kokybę ir sumažinti sąnaudas, reikia auginti didelius javų plotus ir tobulinti auginimo technologijas. Bet ne visada derlius būna toks, kokio tikisi grūdų augintojai, viena iš priežasčių yra nepalankūs orai, taip pat didelės trąšų kainos, grūdų perteklius, mažos supirkimo kainos, lėšų ir technikos stoka ir t. t.

Mano nuomone, nedidelė ūkininkavimo patirtis daugeliui žemdirbių atskleidžia įvairių žinių stygių. Ūkininkas turi gerai išmanyti šiuolaikinę agrotechniką, agrochemiją, zootechniką, žemės ūkio techniką, ekonomiką, buhalterinę apskaitą ir šalies įstatymus. Jis turi numatyti kelerių kitų metų

auginamos produkcijos kainas, nes planuoja sėjomainą, ruošia technologiją, perkasi sėklas, numato produkcijos realizavimo rinkas.

Taigi, net turėdamas kelerių metų įdirbį, sukūręs gerą materialinę bazę ir sukaupęs daug žinių apie efektyvų ūkininkavimą, žemdirbys sėkmės gali ir nesulaukti. Mūsų ūkininkai turi menką europinę ūkininkavimo patirtį. Retas ūkininkas yra susipažinęs su panašia veikla Europos valstybėse, o siaura patirtis riboja mąstymą. Ūkininkams būdingas darbo vertinimas natūriniais darbo rezultatais, o ne jo efektyvumu. Dar yra plačiai išsaknijęs noras, kad juos palaikytų, supirktų produkciją, padėtų plėtotis ekonomiškai. Ūkininkai dirba pavieniui, stokoja kolektyviškumo. Nepopuliari ir dažnai jiems visai nesuprantama kooperacija. Tradicinis uždarumas trukdo imtis atsakomybės ir rizikos, keičiant savo darbo pobūdį. Kita vertus, mažos pajamos ir nepelningas darbas verčia ūkininkus susitaikyti su mažais poreikiais ir dar labiau juos gniuždo. Tokia ekonominė socialinė ūkininkavimo veikla bus ilga ir daugeliui neišvengiama. Didelis ūkininkų darbštumas ir konservatyvizmas blokuoja jų racionalų mąstymą, norą keisti gyvenimą, siekiant savo gyvenimo kokybės gerinimo.

Kaip matyti iš pateiktos ūkininkų padėties analizės, žemdirbių padėtis priklauso nuo daugelio sąlygų. Tai gamtinės ir geografinės sąlygos, krašto ir ūkio ekonomika, technologinės galimybės, socialinė aplinka, kultūra ir tradicijos, ūkininkavimo patirtis ir žinios apie šiuolaikinio ūkio plėtotę. Kaip pažymi J. Kirstukas, Lietuvoje matyti gana dideli tiek gamtinių, ekonominių ir socialinių – demografinių veiksnių skirtumai, tiek ir ekonominės – socialinės raidos netolygumai, kurie ypač skaudžiai reiškiasi kaimo regionuose.

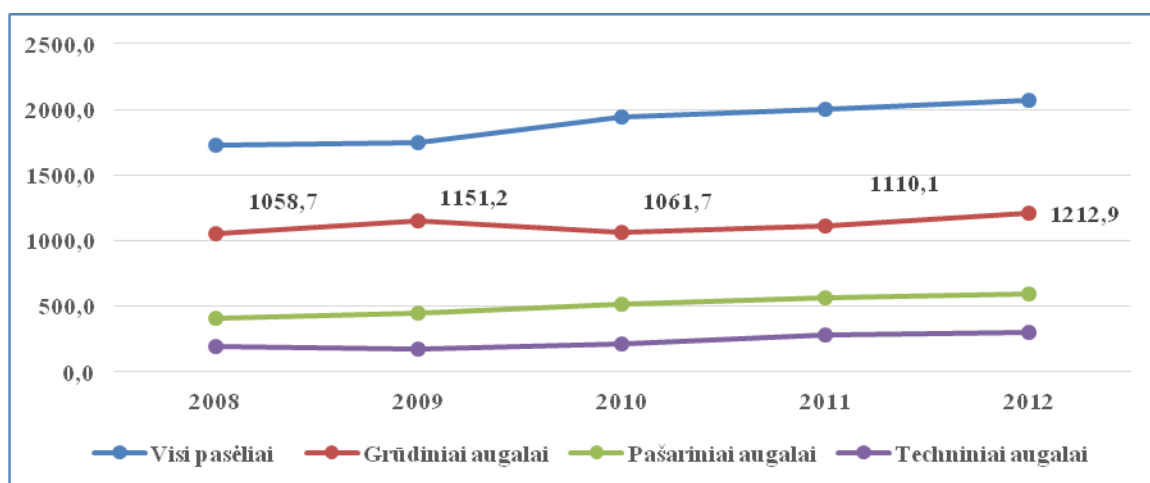
Šios apibendrintos sąlygos yra susijusios, t. y. jos veikia viena kitą. Susiformavusi ūkininkavimo kultūra ir palaikomas tradicinis daugiašakis ūkis, prasta ekonominė padėtis ir pasenusios technologijos veikia (arba riboja) modernių technologijų įsigijimą ir taikymą, naujos, našios ir kokybiškos technikos panaudojimą žemės ūkyje. Bloga krašto ir ūkininko ekonominė padėtis ir permainingos gamtinės sąlygos ūkininkavimą daro nuostolingą ir tuo blogina visą socialinę kaimo aplinką, neskatina ūkininkų žingeidumo ir aktyvumo. Menkos patirties ir išsilavinimo, ir blogai apsirūpinę ūkininkai efektyviai dirbti negali. Tad aišku, kad ūkininkams reikia, kad valstybė palaikytų.

ES kelia didelius reikalavimus maisto produktų kokybei. R. Garuckas pažymi, kad svarbiausiais uždaviniais mums šioje srityje yra laikytini kokybės laidavimo nacionalinės infrastruktūros sukūrimas ir jos tarptautinis pripažinimas ir kuo racialesnis valstybės bei Europos Sąjungos fondų lėšų naudojimas. Palankiausias sąlygas šiuo metu turi stambūs ūkininkai, apdirbantys po kelis šimtus hektarų žemės. Tačiau ir stambūs ūkininkai, nors yra labai daug investavę lėšų į savo ūkius, modernia technika ir technologija pasigirti negali. Tai riboja jų konkurencingumą Europoje. Stambūs ūkininkai, suprantantys savo keblią situaciją, dabar viliasi paramos, kurią gaus ūkininkai, tenkinantys daugybę reikalavimų. Nedidelis tokios paramos gavėjų skaičius ateityje dar labiau išryškins daugumos ūkininkų problemas ir pasunkins galimybę kurti konkurencingus ūkius.

Valstybė siekdama sudaryti palankesnes sąlygas ūkininkams kurti konkurencingus ūkius ir modernizuoti žemės ūkio įmones dalį nacionalinio biudžeto lėšų skiria žemės ūkiui remti. Skirtingos valstybės skirtingai remia žemės ūkį, t. y. naudoja skirtingas rinkos reguliavimo priemones, tačiau visos jos siekia to paties tikslo – užtikrinti ir palaikyti žemdirbių pajamas ir jas priartinti prie vidutinio pajamų lygio kitose ekonomikos šakose, saugoti aplinką nuo neigiamo žemės ūkio poveikio bei užtikrinti atitinkamos šakos, tame tarpe ir grūdų ūkio, konkurencingumą.

Apibendrinant galima teigti, kad konkurencingo grūdų ūkio kūrimas, restruktūrizavimas ir modernizavimas lemia didelį finansinių išteklių poreikį, kurį dėl žemės ūkio verslo specifikos ir nepalankios ekonominės aplinkos labai sunku patenkinti. Todėl valstybinė parama yra reikalinga ir tiesioginės išmokos padeda ūkininkams ne tik įsigyti reikalingos technikos ir kitų priemonių padedančių ūkininkauti, bet ir diegti naujas technologijas, gerinti grūdų kokybę ir taip kurti konkurencingus ūkius, kurie tiektų savo produkciją ne tik savo rinkoje, bet ir užsienio šalyse.

Lietuvoje grūdinių augalų auginimo sąlygos yra palankios: vyrauja vidutinio derlingumo dirvožemiai – pagal natūralųjį derlingumą panašūs į kitų šio regiono šalių (Lenkijos, Danijos, pietinės Skandinavijos ir kt.) dirvožemius, nors pagal vegetacijos trukmę ir vidutinę temperatūrą mūsų šalies sąlygos prastesnės. Santykinai pranašesnė Lietuva tik už šiauriau esančias kaimynines šalis. Grūdų trūkumas pasaulio ir ES grūdų rinkose skatino mūsų šalies žemdirbius auginti daugiau grūdinių augalų, nors jų plotai didėjo lėčiau nei kitų pasėlių. 2012 m. grūdinais augalais buvo apsėta 58,53 proc. viso pasėlių ploto (2011 m. – 55,47 proc., 2010 m. – 54,57 proc., 2009 m. – 65,86 proc., 2008 m. – 61,30 proc.). 2012 m. šalyje, palyginti su 2011 m., grūdinių augalų plotas padidėjo 9,26 proc., o per 2008 – 2012 m. išaugo 14,60 proc. (žr. 8 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

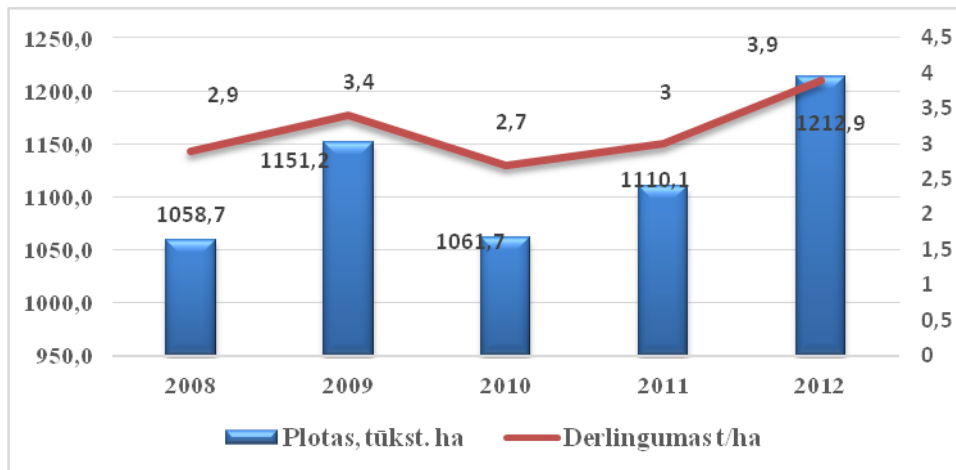
8 pav. Pasėlių plotas Lietuvoje 2008 - 2012 m., tūkst. ha.

Grūdų auginimas Lietuvoje darosi vis populiaresnis. Geros grūdų supirkimo kainos ir mažesnės, palyginti su gyvulininkyste, darbo sąnaudos – pagrindiniai augalininkystės plėtros

pranašumai. Bendrosios žemės ūkio produkcijos struktūroje augalininkystės dalis per 2008 –2012 m. padidėjo 6,4 proc. punkto, o javų dalis – net 12,5 proc. punkto. 2012 m. pasiektas grūdų derliaus rekordas (4,6 mln. t.) nėra riba. Geros klimatinės sąlygos, padidėję žieminių kultūrų pasėlių plotai garantavo žemdirbiams papildomas 1 mlrd. Lt pajamas 2012 m. Aukštas grūdų supirkimo kainas diktuoja pasaulinės biržos, kurios tiesiogiai veikia ir mūsų rinką.

Grūdų pasėlių plotas ir jų struktūra per pastaruosius penkerius metus keitėsi priklausomai nuo grūdų paklausos pasaulio, ES ir Lietuvos rinkose, supirkimo kainų, užsienio prekybos sąlygų, tiesioginių išmokų. Analizuojamu laikotarpiu daugelio pasaulio šalių grūdų augintojams gamtinės sąlygos ne visada buvo palankios. Nuo 2006 m. iki 2010 m. kasmet pasaulyje grūdų suvartojimas augo sparčiau nei jų derlius. Nors 2011 m. grūdų derlius pasaulyje buvo 9,7 proc. didesnis nei 2010 m. ir sudarė 1919,3 mln. t, tačiau pasaulinės atsargos sumažėjo iki 360,2 mln. t. Todėl išaugo pasaulinis grūdų importo poreikis, o pagrindinės pasaulio grūdų eksportuotojos, įskaitant Rusiją, Ukrainą ir Kazachstaną, kasmet rinkai galėdavo pasiūlyti tik maždaug 90 proc. reikiamo kiekio.

Grūdų pasėlių plotas per 2008 – 2012 m. laikotarpį padidėjo tik 14,4 proc., tačiau pati struktūra keitėsi iš esmės. Žieminių javų plotai, kurių derlingumas būna didesnis, išaugo 28,3 proc., o kviečių – net 50,6 proc. Lietuvoje grūdinių augalų pasėlių plotas 2012 m., palyginti su 2008-aisiais, išaugo 14,6 proc. (žr. 9 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

9 pav. Grūdinių augalų pasėlių plotas ir derlingumas 2008 – 2012 m.

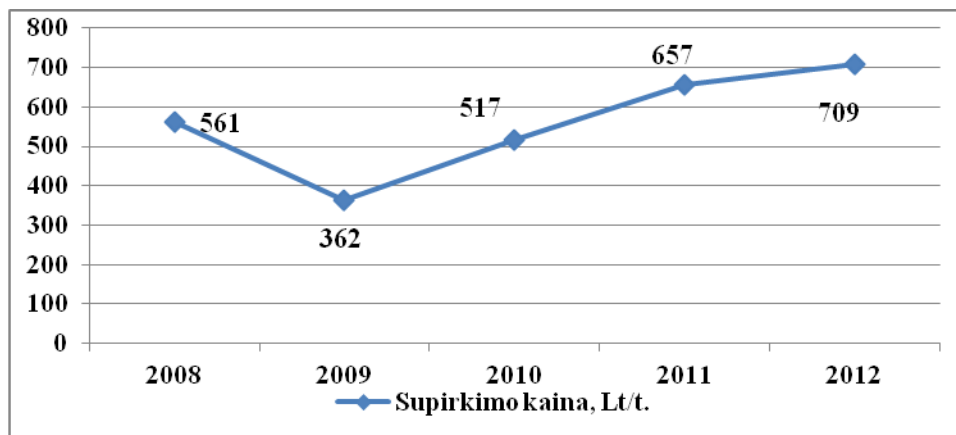
Kviečių plotai per minėtą laikotarpį padidėjo 13,1 proc., kvietrugių – 23,8 proc., tačiau mažėjo miežių – 13,9 proc. Ankštinių augalų plotas sumažėjo 5,6 proc. Didžiausią javų pasėlių plotų dalį 2012 m. užėmė kviečiai – 54 proc., miežiai – 19 proc., kvietrugiai – 10 proc., avižos – 6 proc., rugiai – 5 proc. Vasariniai javai 2012 m. sudarė 47 proc. visų grūdinių augalų pasėlių, didžiausia dalis – vasarinių miežių. 2012 m. jais apsėta 212,3 tūkst. ha. 2012 m. 83 proc. visų grūdinių augalų buvo pasėta ūkininkų ūkiuose (999 tūkst. ha), likusi dalis – Žemės ūkio bendrovėse (toliau – ŽŪB) ir

įmonėse (214 tūkst. ha). Palyginti su 2011 m., grūdinių augalų pasėlių plotai ūkininkų ūkiuose padidėjo 7,4 proc., o ŽŪB ir įmonėse – 12,1 proc. 2012 m. hidrometeorologinės sąlygos tiek žiemą, tiek vasarą augalų vystymuisi buvo gana palankios. Todėl tų metų grūdų derlingumas buvo daug didesnis nei 2011 m. (žr. 1 priedą). Per 2008 – 2012 m. laikotarpį žemiausias derlingumas buvo 2010 ir 2011 m. Gana nepalankios 2010 - 2011 m. žiemos laikotarpio hidrometeorologinės sąlygos neleido žemės ūkio augalams normaliai peržiemoti, vystytis ir bręsti. Nemaži žiemkenčių plotai iššalo ar išmirko.

Javų derlingumas Lietuvoje 2012 m., palyginti su 2011 m., padidėjo 32,7 proc. Labiausiai išaugo žieminių kviečių – 55,7 proc., žieminių kvietrugių – 50,4 proc., žieminių miežių – 49,8 proc. derlingumas. Nors šalies javų augintojai 2012 m. pasiekė didžiausią grūdų derlingumą, tačiau dar neviršijame ES šalių vidurkio. Pavyzdžiui, 2012 m. vidutinis kviečių derlingumas (4,5 t/ha) buvo mažesnis už 2011 m. ES vidurkį (5,3 t/ha). Lietuvoje 2012 m. buvo prikulta 4736,5 tūkst. t grūdų, arba 1433 tūkst. T (43,3 proc.) daugiau nei 2011 m. (žr. 2 priedą).

Javų derlius Lietuvoje 2012 m., palyginti su 2011 m., padidėjo 44,4 proc. Derliaus padidėjimą lėmė didesnis derlingumas ir pasėlių plotas. 2012 m., palyginti su 2008 m., žiemkenčių derlius buvo 46,3 proc. didesnis. Vasarinių javų gauta 23,1 proc. daugiau.

Grūdų supirkimas Lietuvoje. 2012 m. Lietuvoje iš augintojų supirkta 86 proc. daugiau javų grūdų nei 2011 m. (žr. 3 priedą). Labiausiai didėjo II klasės maistinių kviečių ir kvietrugių supirkimas. Dalį supirktų grūdų supirkėjai eksportavo.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

10 pav. Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 – 2012 m., Lt/t

Grūdų supirkimo kainos 2012 m. buvo didesnės nei 2008 – 2011 m. laikotarpiu. Jų lygį lėmė pasaulinės kainos, kurios dėl grūdų stygiaus JAV, Australijoje, Rusijoje, ES ir kitose grūdus eksportuojančiose šalyse pasaulines kainas 2012 – 2013 m. derliui padidino net 20–30 proc. 2012 m. labiausiai kilo kvietrugių, kviečių, o mažėjo avižų, grikių supirkimo kainos. Grūdų supirkimo kainos

Lietuvoje, palyginti su metų pradžia, keitėsi keletą kartų – nuo 2012 m. naujojo derliaus ir metų pabaigoje (*žr. 10 pav., 4 priedą*).

Perdirbimas. 2012 m. šalies grūdų perdirbimo įmonės pagamino apie 30 proc. daugiau kruopų, tačiau mažiau pagaminta miltų (1,9 proc.), iškepta šviežios duonos (3,8 proc.) bei pagaminta pyragų ir miltinių konditerijos gaminių (4,3 proc.) (*žr. 5 priedą*). Tiesioginės įtakos šių produktų prekybos pokyčiams per analizuojamąjį laikotarpį turėjo gyventojų perkamosios galios mažėjimas krizės metu (2009 – 2011 m.).

Daugumos grūdų produktų vidutinės didmeninės kainos 2012 m., palyginti su 2011 m., mažėjo (miltai, kviečių, grikių kruopos), tačiau augo manų kruopų, duonos ir konditerinių gaminių didmeninės kainos (*žr. 6 priedą*).

Mažmeninių kainų pokyčiai skirtingi. Per analizuojamą laikotarpį labiausiai didėjo grikių ir duonos kainos, mažiausiai miltų ir makaronų (*žr. 7 priedą*).

Balansas. 2008 – 2012 m. išauginto grūdų derliaus pakako šalies poreikiams patenkinti (*žr. 8 priedą*). Tai rodo apsirūpinimo rodiklis, kuris 2012 m. didžiausias per analizuojamą laikotarpį. Daugiausia vidaus reikmėms grūdų sunaudojama gyvulininkystėje. 2008 – 2012 m. 58 proc. šalies ūkiuose išaugintų grūdų buvo skirta pašarams.

Grūdų ir jų produktų suvartojimas Lietuvoje beveik pastovus – per 2008 – 2012 m. vidaus vartojimas padidėjo 3,2 proc. Vienas gyventojas 2012 m., palyginti su 2008 m., suvartojo jų 3,5 proc. mažiau.

Grūdų ir jų produktų užsienio prekyba. Išauginus rekordinį derlių tikėtasi, kad perteklius bus eksportuotas dar iki metų pabaigos, tačiau taip neatsitiko. Ūkininkai, tikėdamiesi didesnių eksporto kainų, perteklinius grūdus laikė aruoduose ir neskubėjo jų realizuoti. 2012 m., palyginti su 2011 m., javų grūdų eksportas padidėjo 36,3 proc., o importas sumažėjo 12,1 proc. (*žr. 9 priedą*). Per minėtą laikotarpį jų eksportas į ES valstybes padidėjo 47,2 proc. ir 2012 m. sudarė 40,1 proc. viso javų grūdų eksporto. Javų grūdų eksportas į trečiąsias šalis 2012-aisiais, palyginti su 2010 m., išaugo beveik 3 kartus. Malybos produkcijos eksportas per minėtą laikotarpį sumažėjo 2,4 proc., o importas – 10,8 proc.

2012 m. daugiausia grūdų (kviečių) nupirko Iranas (39 proc.) ir Saudo Arabija (14 proc.). Rugių daugiausia eksportuota į Lenkiją (38,1 proc.) ir Vokietiją (25,0 proc.), o miežių – į Latviją (59,4 proc.). Daugiausia kvietinių miltų parduota Latvijai (48,5 proc.), o javų kruopų – irgi Latvijai (57,8 proc.). Javų grūdų importas 2012 m. 5,5 karto mažesnis už eksportą (*žr. 10 priedą*). Daugiausia javų įsivežta iš Latvijos, Rusijos ir Ukrainos.

Grūdų ūkis Lietuvoje turi tvirtas pozicijas. Tačiau šiame sektoriuje sukuriama pati minimaliausia žemės ūkyje pridėtinė vertė – daugiau kaip pusė grūdų eksportuojama į kitas šalis kaip žaliava perdirbimui. Alternatyva tam galėtų būti kiaulininkystės plėtra Lietuvoje, kur tona grūdų gali sukurti 2 – 3 kartus didesnę pridėtinę vertę.

2. GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS TENDENCIJŲ IR KONKURENCINGUMO DIDINIMO KRYPTIŲ TYRIMO METODOLOGIJA

Metodologiją galima apibrėžti kaip teoriją, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą ir jo principus bei mokslinio tyrimo metodus ir techniką. Metodologija, kaip žinių sistema, gali būti aprašomoji (aprašanti kaip funkcionuoja mokslinio pažinimo procesas, bei atskleidžianti jo struktūrą) ir normatyvinė (formuojanti paties mokslinio pažinimo proceso reikalavimus ir atsakanti į klausimą, koks turi būti mokslinis pažinimas) (Kardelis).

2.1. Grūdininkystės sektoriaus makroekonominių veiksnių priklausomybės, tendencijų ir konkurencingumo didinimo kryptių tyrimo metodologija

Kiekviename konkrečiame tyrime reikėtų apsiriboti tuo, jog visų pirma svarbu išskirti ir apibrėžti tyrimo koncepciją, t. y. tą pagrindinę idėją ir tuos pagrindinius teorinius teiginius, kuriais remiantis sumanytas tyrimas, ir korektiškai nusakyti tyrimo metodus, nes metodologija gali būti suprantama ir kaip tyrimo metodo panaudojimo logika, t. y. nurodanti, kuo būtent pagrįstas kurio nors metodo pasirinkimas (Luobikienė).

Atlikus konkurencijos koncepcijos ir konkurencinių pranašumų vertinimą teoriniu aspektu ir išanalizavus grūdininkystės sektoriaus tendencijas, atskleidžiant esamą situaciją rinkoje, keliami hipotezė ir rengiama grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių, tendencijų artimiausiu metu ir konkurencingumo didinimo kryptių bei priemonių tyrimo metodologija

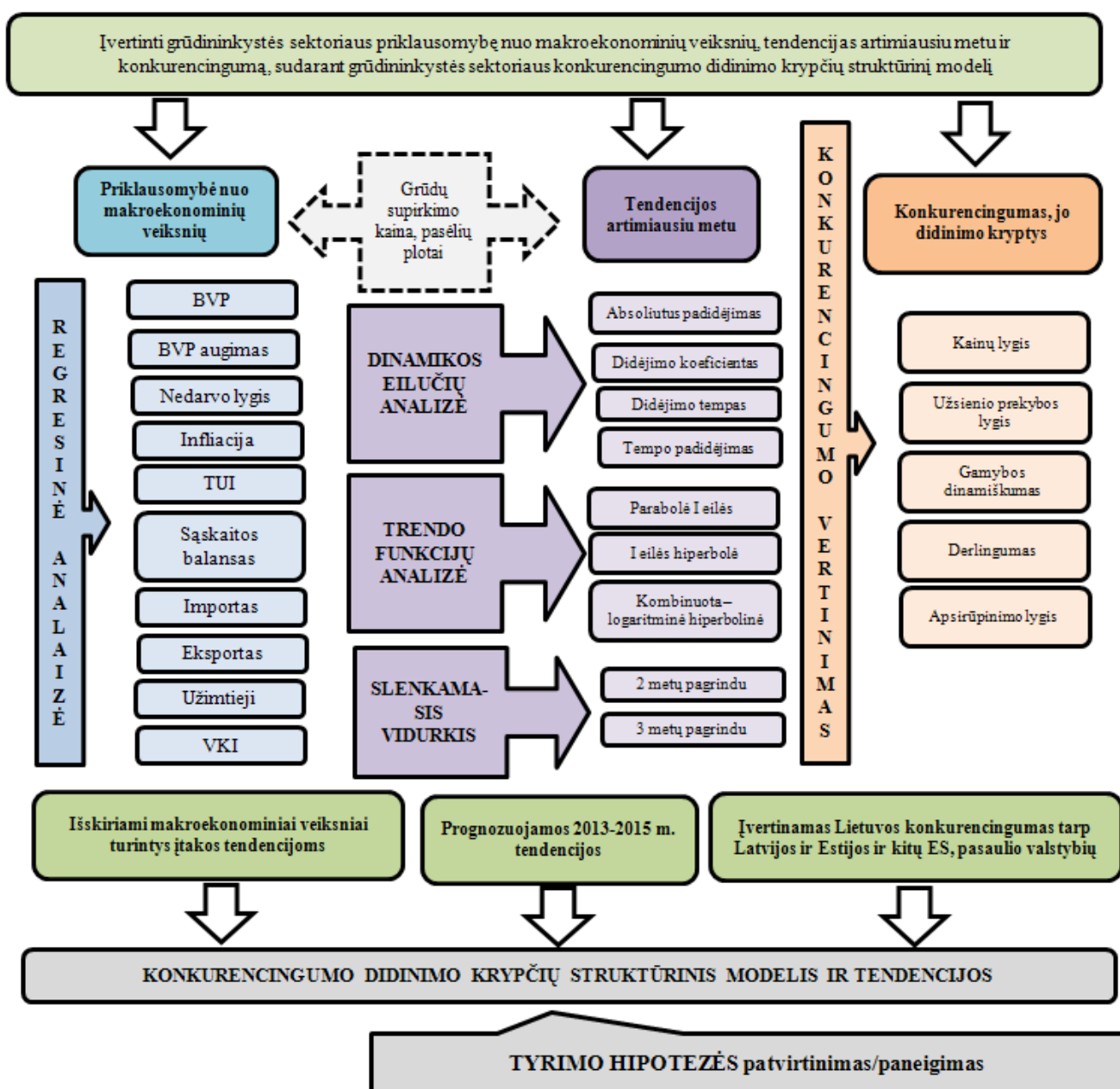
Tyrimo hipotezė. Lietuvos grūdininkystės sektorius būdamas konkurencingas ir itin neįtakojamas makroekonominių veiksnių artimiausiu metu plėsis.

Grūdininkystės sektoriaus makroekonominių veiksnių priklausomybės, tendencijų ir konkurencingumo didinimo kryptių tyrimas bus atliekamas remiantis 11 paveiksle pateiktu tyrimo modeliu. Tyrimo metu gauti rezultatai paneigs arba patvirtins iškeltą tyrimo hipotezę.

Kiekvieno ūkio pagrindinis siekis – kuo didesnis pelnas, o jį iš dalies lemia grūdų supirkimo kaina ir pasėlių plotas. Taigi, išnagrinėjus grūdinių augalų pasėlių plotą ir vidutinę grūdų supirkimo kainą 2008 – 2012 m., siekiama išskirti veiksnius sąlygojusius grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų pokyčius. Šiame skyriuje bus pateikiami pagrindiniai tyrimo aspektai: įvardijami veiksniai, galėję turėti reikšmingos įtakos grūdų supirkimo kainai, aprašoma jų tikrinimo metodologija.

Grūdinių augalų pasėlių ploto bei grūdų supirkimo kainos ir makroekonominių veiksnių priklausomybės tyrimui atrinkti šie veiksniai: 1) BVP; 2) BVP augimas; 3) Nedarbo lygis; 4) Infliacija; 5) Tiesioginės užsienio investicijos; 6) Einamosios sąskaitos balansas; 7) Prekių importo augimas; 8) Prekių eksporto augimas; 9) Užimtųjų žemės ūkyje dalis; 10) VKI pokyčiai.

BVP yra svarbiausias makroekonominis rodiklis atspindintis valstybės ūkio augimą. Tai yra populiariausias ekonomikos indikatorius svarbus tiek ekonomistams, tiek investuotojams, tiek politikams. BVP parodo kiek šalies ekonomika per tam tikrą laiką pagamino produkcijos ir suteikė paslaugų. Taigi BVP nusako visos ekonomikos sukuriamą vertę, dydį ir aktyvumą. BVP apima namų ūkio vartojimą, valstybės išlaidas, neparduotas prekes, statinius bei užsienio prekybos balansą. Į šį rodiklį susiveda visi kiti makroekonominiai rodikliai. BVP tenkantis vienam gyventojui parodo valstybės ekonomikos produktyvumą ir augimo tendencijas. Yra plačiai pripažįstama, kad šis rodiklis yra itin priklausomas nuo šalies inovatyvumo būklės, technologinės plėtros ir žmogiškojo kapitalo kokybės, tad jo lyginamoji analizė duoda netiesiogines nuorodas ir į grūdininkestės sektoriaus plėtros tendencijas.

Šaltinis: sudaryta autorės

Nedarbo lygis parodo bedarbių ir aktyviai ieškančių darbo žmonių skaičių procentais nuo visos darbo jėgos. Nors tai ir laikoma atsiliekančiu rodikliu, bedarbių skaičius yra rimtas signalas, vartotojų išlaidos ir bedarbių skaičius yra glaudžiai susiję. Kaip ir BVP, šis rodiklis rodo bendrą ekonomikos sveikatą. Kylantis bedarbių skaičius mažina namų ūkių pajamas ir vartojimą, o daugeliui įmonių tai reiškia mažėjančias pajamas. Taip pat investuotojai daugiau lėšų skiria einamosioms išlaidoms nei investicijoms.

Infliacija tai bendras kainų augimas, jis būna tada, kai kyla ne pavienių prekių ar paslaugų kaina, bet bendras prekių ir paslaugų lygis. Infliacija parodo šalies darnų vystymąsi. Staigūs infliacijos šuoliai gali perspėti apie burbulų formavimąsi įvairiose rinkose.

Tiesioginės užsienio investicijos - papildomi piniginiai srautai į šalį, lemiantys ne tik tam tikrų rinkų augimą ir plėtrą, bet ir grūdininkystės sektoriaus ateities lūkesčius.

Einamosios sąskaitos balansas - šalies ekonominio išsivystymo rodiklis. Kuo šalis atviresnė užsienio rinkoms, kuo aktyvesni mainai vyksta su kitomis pasaulio valstybėmis, tuo einamosios sąskaitos balansas stabilesnis ir deficitas mažesnis. Grūdininkystės sektoriaus atžvilgiu einamosios sąskaitos deficitas įtakoja ateities lūkesčius ir pasitikėjimą valdžios priimamais sprendimais verslo vystymo klausimais.

Atlikus veiksmų įtakos grūdininkystės sektoriaus apimtims ir supirkimo kainoms analizę, įvertinti kiekvieno veiksmo poveikį analizuojamiems grūdininkystės sektoriaus rodikliams sudėtinga.

Siekiant įvertinti grūdinių augalų pasėlių plotams ir grūdų supirkimo kainai įtaką darančius makroekonominis veiksmus atliekama regresinė analizė, kuria siekiama nustatyti priklausomybę tarp grūdinių augalų pasėlių plotų bei vidutinės grūdų supirkimo kainos ir makroekonominių veiksmų 2008 – 2012 m (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Lietuvos makroekonominiai ir ūkio konkurencingumo rodikliai 2008 – 2012 m.

Eil. Nr.	RODIKLIS	2008	2009	2010	2011	2012
1	BVP, tenkantis vienam gyventojui, Lt	16100	13600	15000	16700	17900
2	BVP augimas, proc.	2,9	-14,8	1,5	5,9	3,7
3	Nedarbo lygis, proc.	5,8	13,7	17,8	15,3	13,2
4	Infliacija (vidutinė metinė), proc.	11,1	4,2	1,2	4,1	3,2
5	Tiesioginės užsienio investicijos, palyginti su BVP, proc.	28,4	34,5	36,2	35,6	36,7
6	Einamosios sąskaitos balansas, proc. BVP	-12,9	3,7	0,1	-3,7	-0,5
7	Prekių importo augimas, proc.	18,7	-38,2	3,5	28,2	9,9
8	Prekių eksporto augimas, proc.	28,5	-26,6	33,2	28,9	14,5
9	Užimtųjų žemės ūkyje dalis, palyginti su bendru užimtųjų skaičiumi, proc.	8,1	9	8,8	8,5	8,8
10	Suderinto VKI prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.	11,1	4,2	1,2	4,1	3,2

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Siekiant įrodyti grūdinių augalų pasėlių plotų bei grūdų supirkimo kainos ir pagrindinių makroekonominių veiksnių priklausomybę naudojama kintamųjų tiesinė regresija. Tiesinės regresijos modelis gali būti užrašomas taip (J. Račkauskas):

$$y = \alpha + \sum_{j=1}^k \beta_j x_j + \varepsilon$$

Čia: y – priklausomasis kintamasis (*grūdinių augalų pasėlių plotai ir grūdų supirkimo kainos*); x_j – nepriklausomieji kintamieji (*makroekonominiai veiksniai*); α ir β_j – regresijos koeficientai (konstantos); ε – atsitiktinis dydis, nusakantis kintamojo realios reikšmės nuokrypį nuo teorinės reikšmės, rastos remiantis regresijos lygtimi.

Suradus tiesinės regresijos lygtį, atliekamas lygties ir atskirų jos parametrų statistinio reikšmingumo vertinimas. Regresinės lygties reikšmingumas vertinamas naudojant Fišerio kriterijų. Jei remiantis regresijos lygtimi apskaičiuoti F-statistika didesnė nei teorinė F reikšmė, tai nagrinėjamas ryšys yra reikšmingas (Krikštolaitis).

Į regresinę analizę įtraukiamų veiksnių parinkimas svarbiausias regresijos metodų naudojimo etapas. Yra taikomos įvairios metodikos regresijos lygčių sudarymui. Kaip labiausiai paplitusias R. Krikštolaitis išskiria šias metodikas:

1. *eliminavimo metodas*;
2. *įjungimo metodas*;
3. *pažingsninė regresinė analizė*.

Šiame tyrime bus taikomas eliminavimo metodas. Šio metodo esmė – nepriklausomų kintamųjų eliminavimas iš lygties pagal jų reikšmingumą testų seka, pradedant nuo maksimalaus kintamųjų skaičiaus. Pirmiausiai atsisakoma nepriklausomojo kintamojo, kuris yra nereikšmingas, po to dar kartą skaičiuojami regresijos parametrai ir jų reikšmingumas, atmetamas nereikšmingiausias. Tai kartojama tol, kol visi likę nepriklausomi kintamieji yra reikšmingi. Reikšmingumą įvertina p - reikšmė, kuri neturi viršyti iš anksto nusistatyto lygmens.

Išnagrinėjus grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų tendencijas siekiama išsiaiškinti didėjimo ar mažėjimo linkme keisis grūdinių augalų pasėlių plotai ir grūdų supirkimo kainos artimiausiu metu. Toliau bus pateikiami pagrindiniai tyrimo aspektai: analizuojamos grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamikos eilutės, aprašoma jų analizės bei prognozės metodologija.

Analizuojant Lietuvos grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamiką nuspręsta naudotis dinamikos eilučių analizės metodu, nes šiuo metodu galima nustatyti ekonominių reiškinių pagrindines vystymosi tendencijas. *Dinamikos eilute (laiko eilute)* yra vadinama vieno kokio nors požymio reikšmių seka, sudaryta iš to požymio reikšmių, gautų vienas po kito einančiais laiko t momentais arba laiko periodais. Apibendrinant galima pabrėžti, kad dinamikos eilutės ekonominių

reiškinių kitimą laiko atžvilgiu. Dinamikos eilutė turi du elementus: laiko momentą arba laikotarpį, kuriam priklauso lygiai, ir rodiklių skaitmeninę išraišką, vadinamą eilutės lygiu. Abu šie elementai vadinami eilutės nariais.

4 lentelė. **Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamika 2008 - 2012 m.**

Laikotarpis	2008	2009	2010	2011	2012
Grūdinių augalų pasėlių plotas, tūkst. ha.	1058,7	1151,2	1061,7	1110,1	1212,9
Supirkimo kaina, Lt/t.	561	362	517	657	709

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Dinamikos eilutės turi svarbią reikšmę tiriant reiškinių kitimą laiko atžvilgiu. Sudarant jas aiškinami ekonominių reiškinių vystymosi dėsniumai, to vystymosi ypatybės, sezoniškumas ir pan. Dinamikos eilutėms sudaryti būtina sąlyga yra duomenų (eilutės lygių) palyginimas. Jeigu dinamikos eilutės lygiai nepalyginami, tai negalima jos analizuoti, o kartu ir analitinių rodiklių skaičiavimas neturi prasmės. Reiškinių lygių intensyvumas paprastai yra nepastovus. Tačiau tam tikru laikotarpiu gali būti pastebėti visam jam bendri dinamikos bruožai. Tai yra tada, kai reiškinio kitimą sąlygojantys esminiai veiksniai stabilūs. Tokiu atveju galima sakyti, kad reiškinys vystosi dėsningai. Kitaip tariant, pastebima reiškinio vystymosi pagrindinė kryptis arba tendencija. Jos nustatymas leidžia įvertinti tiriamo reiškinio lygį ateityje ir tiek tiksliai, kiek jis yra inertiškas. Pagrindinė vystymosi tendencijos analitinė išraiška (*trendas*) dažniausiai nustatoma mažiausių kvadratų metodu. Jo esmė ta, kad apskaičiuojama matematinė funkcija, kuri apibūdina pagrindinį vystymosi dėsniumą t. y. gaunamas jos matematinis modelis, kuriame eilutės yra laiko funkcija.

Paprasčiausios dinamikos eilučių charakteristikos - tai dinamikos eilučių rodikliai, apibūdinantys dinamikos lygių kitimą. Šiame tyrime bus skaičiuojamas grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainos absoliutus padidėjimas, didėjimo koeficientas, didėjimo tempas ir tempo padidėjimas.

- *Absoliutus padidėjimas* parodo keliais vienetais pasikeičia dinamikos lygis per laikotarpį nuo t_{i-1} iki t_i ;
- *Didėjimo koeficientas* parodo kiek kartų esamasis lygis yra didesnis už praėjusį;
- *Didėjimo tempas* parodo kiek procentų sudaro esamasis lygis praėjusio atžvilgiu;
- *Tempo padidėjimas* parodo keliais procentais pasikeičia dinamikos lygis per nagrinėjamą laikotarpį.

Nagrinėjant dinamikos eilutes, stengiamasi surasti dinamikos lygių kitimo tendenciją (jei tokia yra), kadangi ta tendencija yra užslėpta dėl atsitiktinių dinamikos lygių svyravimų. Pagrindinei kitimo tendencijai paryškinti gali būti taikomi įvairūs metodai. Vienas iš jų - tai *slenkamųjų vidurkių metodas*, kurio esmė yra ta, kad pradiniai eilutės lygiai yra pakeičiami nelyginio skaičiaus gretimų lygių

vidurkiais, t. y. y_1 yra keičiamas, kai slenkamajam vidurkiui skaičiuoti imamas trejų metų pagrindas pagal tokią formulę:

$$y_{sl,i} = \frac{y_{i-1} + y_i + y_{i+1}}{3}$$

Taikant šį metodą, prarandama dalis informacijos, nes nėra kuo pakeisti kraštinių eilutės lygių, tačiau pati dinamikos eilutė yra išlyginama. 5 lentelėje pateikta išlyginta grūdinių augalų pasėlių ir grūdų supirkimo kainų dinamikos eilutė, jos lygiai pakeisti trejų metų slenkamaisiais vidurkiais.

5 lentelė. Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamika 2008 - 2012 m.

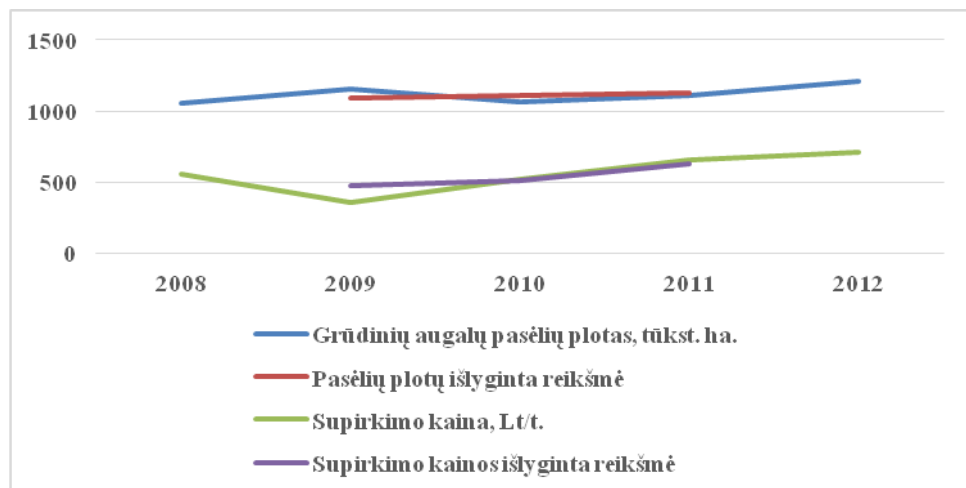
Laikotarpis	2008	2009	2010	2011	2012
Grūdinių augalų pasėlių plotas, tūkst. ha.	1058,7	1151,2	1061,7	1110,1	1212,9
Pasėlių plotų išlyginta reikšmė		1090,5	1107,7	1128,2	
Supirkimo kaina, Lt/t.	561,0	362,0	517,0	657,0	709,0
Supirkimo kainos išlyginta reikšmė		480,0	512,0	627,7	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Pradinės ir išlygintos eilutės grafikai pavaizduoti 12 paveiksle. Tolesnei dinamikos eilučių analizei naudojami jau išlyginti duomenys. Nustačius komponentes pagal pateiktą dinamikos modelį galima prognozuoti y kitimą netolimoje ateityje:

$$y(t) = f(t) + z(t) + \varepsilon(t) \quad (3)$$

Čia: $f(t)$ – pagrindinė y kitimo tendencija, vadinama trendu; $z(t)$ – sezoninė komponentė; $\varepsilon(t)$ – atsitiktiniai nuokrypiai.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

12 pav. Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamika 2008 - 2012 m.

Trendas, nusakantis pagrindinę kitimo tendenciją, randamas naudojant regresinę analizę. Grūdinių augalų pasėlių plotui ir grūdų supirkimo kainų dinamikos analizei atsižvelgiant į 12 paveiksle gautą grafinį vaizdą buvo nuspręsta įvertinti šiuos trendus:

1. *Parabolė I eilės*. Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, kurių augimo tipą sunku išskirti.

2. *I eilės hiperbolė*. Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas II eilės hiperbolinė funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, kurių augimo tipą sunku išskirti.

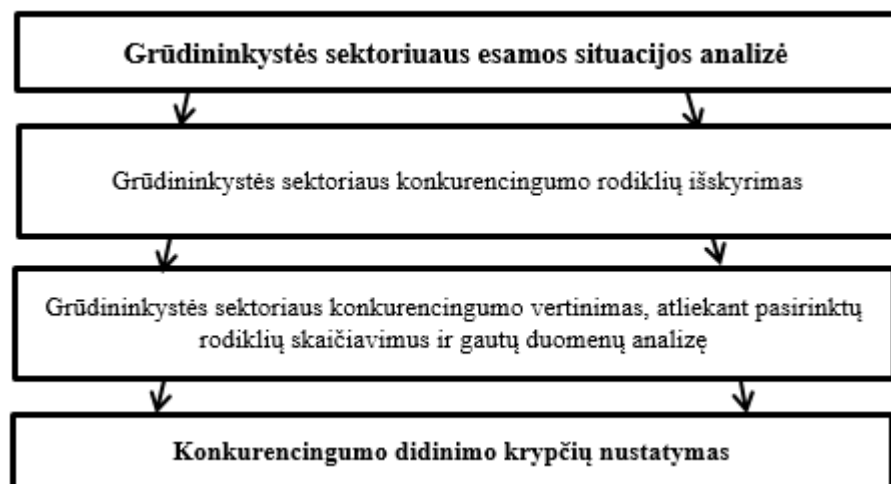
3. *Kombinuota – logaritminė hiperbolinė*. Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas minėta funkcija priskiriama pastoviam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatomi pastovūs arba beveik pastovūs rodiklių absoliučių lygių prieaugiai.

Rastą regresijos lygtį (tendo funkciją) galima pritaikyti: 1) gauti išlygintoms reikšmėms, atitinkančioms nustatytą tendenciją; 2) gauti nežinomoms požymio reikšmėms nagrinėjamo laiko intervalo ribose; 3) prognozei. Prognozės tikslas - nustatyti būsimus dinamikos eilutės lygius netolimoje ateityje. Šiame darbe tendro funkcija bus naudojama 2013 – 2015 m. grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų dinamikos prognozei.

Dinamikos eilutėms, neturinčioms ryškaus tendro, duomenys gali būti prognozuojami slenkamojo vidurkio metodu. Tačiau taikant slenkamojo vidurkio metodą su eksponentiniais svoriais galima paskaičiuoti tik vieno laikotarpio prognozę.

Siekiant atskleisti esamą situaciją darbe atliekamas grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo tyrimas, siekiant atskleisti esamą situaciją ir įvardinti, kokiomis priemonėmis galima padidinti šios srities ūkių konkurencingumą.

13 paveiksle pateiktas atliekamo grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo tyrimo procesas, kuriame išskiriami tokie etapai:

Šaltinis: sudaryta autorės

Pirmajame etape atliekamas bendras grūdininkystės sektoriaus ir joje veikiančių subjektų analizė, pateikiant dabartinę situaciją rinkoje. Po to išskiriami rodikliai, apibūdinantys grūdininkystės sektoriaus konkurencingumą. Jie apibūdina nagrinėjamo objekto aplinką, tai yra nusakomos galimybės, esamas ir galimas potencialas. Kitame etape išskirti rodikliai skaičiuojami ir analizuojami gauti duomenys, nagrinėjamas jų reikšmingumas ir galiausiai pagal apskaičiuotų rodiklių duomenis nustatomos grūdų ūkių konkurencingumo didinimo kryptys, kurios pateikiamos modelio pavidalu.

6 lentelė. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimo rodikliai

RODIKLIS	FORMULĖ	REIŠMĖ
Kainų lygis	Vidutinė grūdų supirkimo kaina	Parodo ar šakos produktai prieinami vartotojui, ar jie parduodami konkurencingomis kainomis
Užsienio prekybos lygis	$\frac{\text{Eksportas} - \text{Importas}}{\text{derlius}}$	Užsienio prekybos balanso santykis su gamyba. Parodo, ar šaka konkuruoja tarptautinėse rinkose. Užsienio prekybos lygis gali būti vertinamas ne tik eksporto ir importo apimčių palyginimu, o atsižvelgiant ir į gamybą
Derliaus dinamiškumas	Derliaus dinamika	Apibūdina sektoriaus gamybos kaitą ir tempus, parodo, ar šaka plėtojasi, ar gamyba mažinama. Teigiamas pokytis charakterizuoja konkurencingumo didėjimą, neigiamas - silpnėjančias sektoriaus pozicijas ne tik užsienio prekyboje, bet ir vidaus rinkoje
Derlingumas	Grūdų kiekiai ūkiuose	Derliaus kiekį lemia dirvožemio derlingumas, grūdų veislinės savybės, tręšimas, subalansuotumas, technologijos bei priežiūra. Šis rodiklis parodo minėtų veiksnių lygį, kuo didesnis užauginamas derlius, tuo geresnis veiksnių derinimas ir atvirkščiai
Apsirūpinimo lygis	$\frac{\text{Derlius}}{\text{Vartojimas}}$	Parodo šalies apsirūpinimą grūdais. Rodiklis parodo potencialias šalies gamybos galimybes
Vartojimo lygis	Vartojimo lygis vienam gyventojui	Rodiklis parodo produkto populiarumą šalyje bei galimybes jo kaitai. Tai ne tik gamybos ir konkrečios produkcijos suvartojimo santykis, bet ir rodiklis, apibūdinantis šalies potencines gamybos galimybes šiame sektoriuje

Šaltinis: sudaryta autorės

Analizė atliekama remiantis 2008 - 2012 m. duomenimis. Pateikiami Lietuvos ir kaimyninių ES šalių (Latvijos, Estijos) apskaičiuoti rodikliai (analizė atliekama skaičiuojant 6 lentelėje pateiktus rodiklius). Konkurencingumo rodiklių visuma yra kaip bendras tiriamo sektoriaus konkurencinis vertinimas. Apskaičiuotais rodikliai vertinamas bendras Lietuvos grūdininkystės sektorius, jį lyginant su pasirinktų šalių apskaičiuotais rodikliais.

3. GRŪDININKYSTĖS SEKTORIAUS TENDENCIJŲ IR KONKURENCINGUMO DIDINIMO KRYPČIŲ TYRIMO ANALIZĖ

Grūdų auginimas – viena iš svarbiausių žemės ūkio šakų. Nuo jo priklauso apsirūpinimas pagrindiniais maisto produktais – duona, o kartu ir mėsa, kiaušiniai, kurių gamybos pagrindas – pašariniai grūdai. Lietuva turi palankias sąlygas grūdų ūkio plėtrai, tai yra tinkamą žemę, palankų klimatą, javų auginimo tradicijas ir patirtį, javų auginimo gamybinį potencialą. Lietuvai, esant ES nare, valstybinė parama žemės ūkio sektoriui turi išskirtinę reikšmę, nes padeda įgyti naujų galimybių spręsti socialines ir ekonomines problemas, didinti grūdų ūkio konkurencingumą.

Kovojant dėl geresnių rezultatų tam tikroje veiklos srityje ūkiai yra priversti ieškoti efektyviausių veiklos variantų, krypčių, kad galėtų gaminti vis konkurencingą produktą.

3.1. Grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių analizė

Siekiant įvertinti grūdinių augalų pasėlių plotams ir grūdų supirkimo kainai įtaką darančius makroekonominius veiksnius atliekama regresinė analizė. Tyrimo duomenys skirstomi į priklausomus ir nepriklausomus kintamuosius. Priklausomų kintamųjų grupei priskiriami grūdinių augalų pasėlių plotai ir vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 – 2012 m., analizei naudojami grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainos kaitos duomenys parodo pasėlių ir kainos apimtis per atitinkamus metus. Nepriklausomų kintamųjų grupei priskiriami dešimt kintamųjų: 1) *BVP*; 2) *BVP augimas*; 3) *Nedarbo lygis*; 4) *Infliacija*; 5) *Tiesioginės užsienio investicijos*; 6) *Einamosios sąskaitos balansas*; 7) *Prekių importo augimas*; 8) *Prekių eksporto augimas*; 9) *Užimtųjų žemės ūkyje dalis*; 10) *VKI pokyčiai*.

Išvardinti ekonominiai rodikliai vertinami kaip teorinėje darbo dalyje pristatytų veiksnių, galinčių įtakoti grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų pokyčius kiekybinė išraiška. Tyrime naudojami metiniai duomenys nuo 2008 m. Kintamųjų statistiniai duomenys atrinkti iš Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės internetinės statistikos duomenų bazės. Gauti duomenys apdoroti naudojant kompiuterinę Microsoft Office Excel programą. Toliau pateikti apibendrinti tyrimo rezultatai ir išvados.

Regresinės analizės metodu gaunamas reikšmingas F kriterijus (Significance F). Kada F kriterijaus reikšmė mažesnė už 0,05, galima tvirtinti, kad rodiklis priklausomybei reikalingas, jei reikšmė didesnė už 0,05 daroma išvada, kad tarp šio veiksnio nėra tinkamos priklausomybės.

Pagal regresinės analizės F kriterijų nustatyta, kad grūdinių augalų pasėlių plotų dydis priklauso tik nuo 1 iš 10 tiriamų makroekonominių veiksnių. 7 lentelėje matyti, kad priklausomybei reikšmingas prekių eksporto augimas.

7 lentelė. Grūdinių augalų pasėlių plotų ir makroekonominių veiksnių priklausomybės rezultatai

Eil. Nr.	RODIKLIS	Significance F	Multiple R	R Square	R ²
1	BVP, tenkantis vienam gyventojui, Lt	0,57207936	0,34293365	0,11760349	nėra priklausomybės
2	BVP augimas, proc.	0,74154788	0,20442059	0,04178778	nėra priklausomybės
3	Nedarbo lygis, proc.	0,80406974	0,15450015	0,02387030	nėra priklausomybės
4	Infliacija (vidutinė metinė), proc.	0,56758730	0,34669221	0,12019549	nėra priklausomybės
5	Tiesioginės užsienio investicijos, palyginti su BVP, proc.	0,35710635	0,53107099	0,28203639	nėra priklausomybės
6	Einamosios sąskaitos balansas, proc. BVP	0,35047267	0,53723395	0,28862031	nėra priklausomybės
7	Prekių importo augimas, proc.	0,64482174	0,28277127	0,07995959	nėra priklausomybės
8	Prekių eksporto augimas, proc.	0,04160309	0,85990975	0,73944478	0,9202
9	Užimtųjų žemės ūkyje dalis, palyginti su bendru užimtųjų skaičiumi, proc.	0,32318689	0,56289657	0,31685255	nėra priklausomybės
10	Suderinto VKI prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.	0,56758730	0,34669221	0,12019549	nėra priklausomybės

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis atlikta regresine analize

Pagal regresinės analizės F kriterijų nustatyta, kad vidutinės grūdų supirkimo kainos dydis priklauso tik nuo 2 iš 10 tiriamų makroekonominių veiksnių. 8 lentelėje matyti, kad priklausomybei reikšmingas BVP, tenkantis vienam gyventojui ir BVP augimas.

8 lentelė. Grūdų supirkimo kainų ir makroekonominių veiksnių priklausomybės rezultatai

Eil. Nr.	RODIKLIS	Significance F	Multiple R	R Square	R ²
1	BVP, tenkantis vienam gyventojui, Lt	0,00252311	0,98356446	0,96739905	0,9740
2	BVP augimas, proc.	0,04398129	0,88842690	0,78930236	0,9958
3	Nedarbo lygis, proc.	0,94725476	0,04143788	0,00171710	nėra priklausomybės
4	Infliacija (vidutinė metinė), proc.	0,98349551	0,01296296	0,00016804	nėra priklausomybės
5	Tiesioginės užsienio investicijos, palyginti su BVP, proc.	0,75297053	0,19526454	0,03812824	nėra priklausomybės
6	Einamosios sąskaitos balansas, proc. BVP	0,56901510	0,34549695	0,11936814	nėra priklausomybės
7	Prekių importo augimas, proc.	0,07328907	0,84242121	0,70967350	nėra priklausomybės
8	Prekių eksporto augimas, proc.	0,30143131	0,58375204	0,34076644	nėra priklausomybės
9	Užimtųjų žemės ūkyje dalis, palyginti su bendru užimtųjų skaičiumi, proc.	0,32318689	0,56289657	0,31685255	nėra priklausomybės
10	Suderinto VKI prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.	0,98349551	0,01296296	0,00016804	nėra priklausomybės

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis atlikta regresine analize

Gautos makroekonominių veiksnių r reikšmės, turinčios priklausomybę grūdinių augalų pasėlių plotui ir grūdų supirkimo kainai, įvertinamos pagal 9 lentelę. r reikšmės paaiškinimai: 1) **0** – rodo koreliacinio ryšio nebuvimą; 2) **-1** yra esant atvirkštinei tiesinei priklausomybei; 3) **+1** – esant tiesioginei tiesinei priklausomybei.

9 lentelė. Koreliacijos koeficiento (r reikšmės) vertinimas

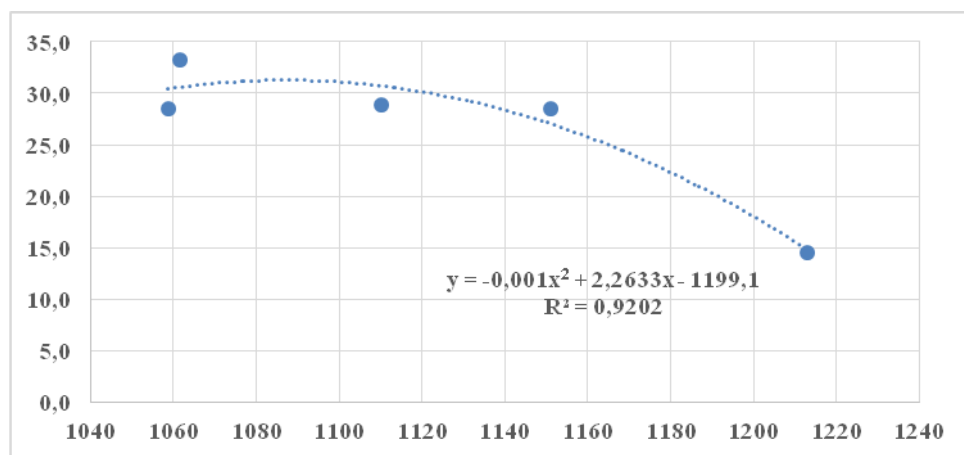
r reikšmė	Vertinimas
0,00–0,19	Labai silpnas tarpusavio ryšys
0,20–0,39	Silpnas ryšys
0,40–0,69	Vidutinis ryšys
0,70–0,89	Stiprus ryšys
0,90–1,00	Labai stiprus tarpusavio ryšys

Šaltinis: sudaryta autorės pagal A. Pabedinskaitę, 2009

Tarp grūdinių augalų pasėlių plotų ir 2 makroekonominė veiksniai ir grūdų supirkimo kainos bei 1 makroekonominio veiksnio nustatyta tiesioginė priklausomybė – egzistuoja stiprus glaudumo ryšys. Koreliacijos koeficiento reikšmės tenkina nelygybę $-1 \leq r \leq 1$. Kuo r reikšmė artimesnė vienetui, tuo stipresnė yra koreliacija (Pabedinskaitė). Duomenų tyrimui naudojant regresinę analizę, duomenų visumoje buvo ieškoma tiesės, kuri koordinatinių ašyje per taškų debesį praeitų taip, kad vidutiniai atstumai nuo visų taškų iki tiesės būtų kiek galima mažesni.

Makroekonominiai veiksniai pagal priklausomybės ryšio stiprumą:

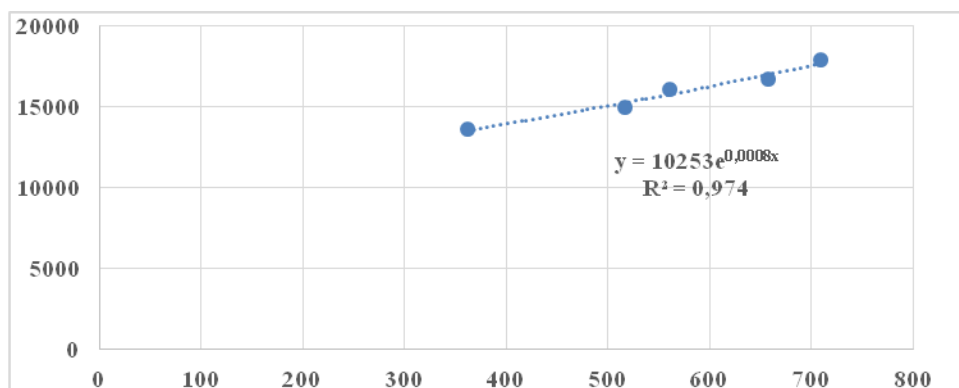
1. *Prekių eksporto augimas* ($r = 0,9202$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog grūdinių augalų pasėlių ploto dydžio kitimas 92,02 proc. priklauso nuo prekių eksporto augimo, o 7,98 proc. nuo kitų kintamųjų.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento ir regresinės analizės rezultatų duomenimis

14 pav. Grūdinių augalų pasėlių plotų ir prekių eksporto priklausomybė 2008 - 2012 m.

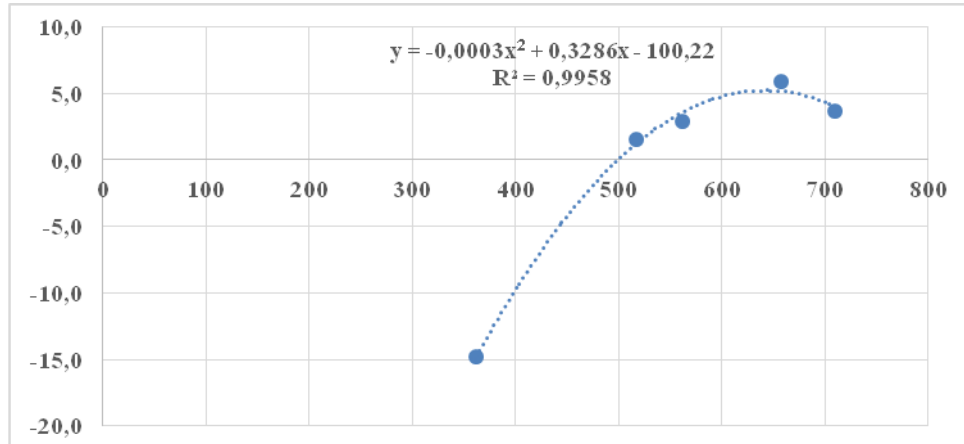
2. *BVP, tenkantis vienam gyventojui* ($r = 0,974$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog vidutinės grūdų supirkimo kainos dydžio kitimas 97,4 proc. priklauso nuo BVP, o 2,6 proc. nuo kitų kintamųjų.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento ir regresinės analizės rezultatų duomenimis

15 pav. Grūdų supirkimo kainos ir BVP priklausomybė 2008 - 2012 m.

3. **BVP augimas** ($r = 0,9958$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog vidutinės grūdų supirkimo kainos dydžio kitimas 99,58 proc. priklauso nuo BVP, o 0,42 proc. nuo kitų kintamųjų.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento ir regresinės analizės rezultatų duomenimis

16 pav. Grūdų supirkimo kainos ir BVP augimo priklausomybė 2008 - 2012 m.

Tyrimo metu nustatyta, kad ne daug makroekonominių veiksnių įtakoja grūdinių augalų pasėlių plotus ir vidutinę grūdų supirkimo kainą. Tarp grūdinių augalų pasėlių plotų ir 2 makroekonominių veiksnių (iš 10) ir grūdų supirkimo kainos bei 1 makroekonominio veiksnio (iš 10) nustatyta tiesioginė priklausomybė. Grūdinių augalų pasėlių plotus įtakoja – prekių eksporto augimas, o grūdų supirkimo kainą – BVP ir jo augimas.

Pagal grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų tendencijas įtakojančius makroekonominius rodiklius – BVP, jo augimo ir prekių eksporto – numatomą Lietuvos prognozę artimiausiu metu galima teigti, kad grūdinkystės sektoriaus ir toliau plėsis

3.2. Grūdininkystės sektoriaus dinamikos duomenų analizė ir prognozė

Duomenų analizė yra svarbi tiriamojo darbo dalis, kuri atskleidžia pagrindinius nagrinėjamų kintamųjų elgsenos bruožus. Tyrime analizuojami 2008 – 2012 m. grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų duomenys, taikant dinamikos eilučių modelius. Siekiant ištirti grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų būdingas kitimo tendencijas taikomi metodologijoje aprašyti metodai t. y. skaičiuojamas absoliutus padidėjimas, didėjimo koeficientas, didėjimo tempas, tempo padidėjimas, grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų prognozės, naudojant trendo funkcijas ir slenkamojo vidurkio metodą. Modelių prognozių tikslumas įvertinamas, gautas prognozes palyginant su žinomomis reikšmėmis.

10 lentelė. Grūdinių augalų pasėlių plotų dinamikos rodikliai 2008 - 2012 m.

Metai	y reikšmė, tūkst. ha	Absoliutus padidėjimas, tūkst. ha	Didėjimo koeficientas	Didėjimo tempas, proc.	Tempo padidėjimas, proc.
2008	1058,7				
2009	1151,2	93	1,1	108,7	8,7
2010	1061,7	-90	0,9	92,2	-7,8
2011	1110,1	48	1,0	104,6	4,6
2012	1212,9	103	1,1	109,3	9,3

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis dinamikos eilučių analizės rezultatų duomenimis

Nuo 2008 iki 2012 m., lyginant su ankstesniais metais, kiekvienais metais (išskyrus 2010 m.) grūdinių augalų pasėlių plotai padidėdavo. Pagal 10 lentelę matyti, kad didžiausias grūdinių augalų pasėlių plotų absoliutus padidėjimas buvo 2012 m. (103 tūkst. ha). Lyginant 2008 m. ir 2012 m. galima išskirti tik tai, kad tempo padidėjimas padidėjo 0,6 proc. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad nuo 2008 iki 2012 m. grūdinių augalų pasėlių plotai, nors ir nežymiai, bet didėjo.

11 lentelė. Grūdų supirkimo kainų dinamikos rodikliai 2008 - 2012 m.

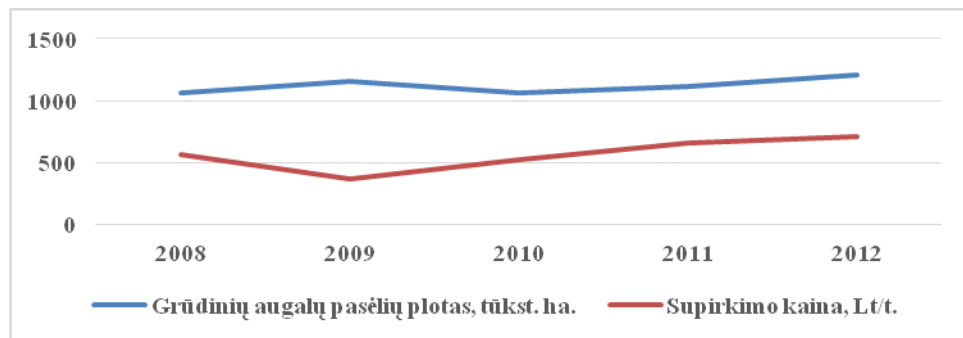
Metai	y reikšmė, Lt/t	Absoliutus padidėjimas, Lt/t	Didėjimo koeficientas	Didėjimo tempas, proc.	Tempo padidėjimas, proc.
2008	561				
2009	362	-199	0,6	64,5	-35,5
2010	517	155	1,4	142,8	42,8
2011	657	140	1,3	127,1	27,1
2012	709	52	1,1	107,9	7,9

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis dinamikos eilučių analizės rezultatų duomenimis

Nagrinėjant, laikotarpį nuo 2008 iki 2012 m. pastebima, kad nuo 2009 m. vidutinė grūdų supirkimo kaina kasmet vis didėja. Pagal 11 lentelę matyti, kad didžiausias vidutinės grūdų supirkimo

kainos absoliutus padidėjimas buvo 2010 m. (155 Lt/t), tais pačiais metais buvo labiausiai sumažėjęs grūdinių augalų pasėlių plotas. Lyginant 2008 m. ir 2012 m. galima išskirti tik tai, kad tempo padidėjimas nors ir išliko teigiamas, tačiau nebedidėja taip kaip 2010 ar 2011 m.

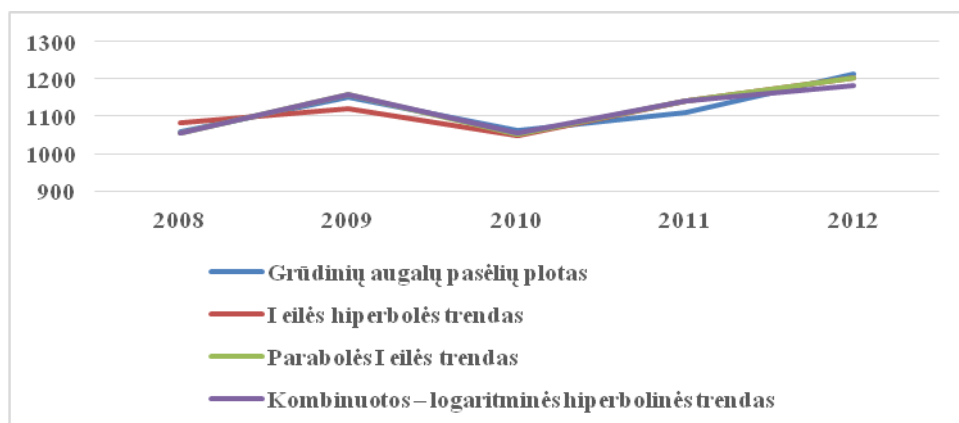
Iš grūdinių augalų pasėlių ploto ir vidutinės grūdų supirkimo kainos grafiko (žr. 17 pav.) matyti, kad šis rodiklis yra didėjantis, tačiau didėjimo tendencija nėra tiesinė. Nuo 2009 m. vidutinė grūdų supirkimo kaina, o nuo 2010 m. grūdinių augalų pasėlių plotai pradėjo didėti. Siekiant įvertinti pagrindinę grūdinių augalų pasėlių plotų ir vidutinės grūdų supirkimo kainos kitimo tendenciją, bus bandoma išskirti tiksliausią prognozę skaičiuojantį trendą.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

17 pav. Grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainos dinamika 2008 - 2012 m.

Analizuojant grūdinių augalų pasėlių plotų ir trendų funkcijų grafikų palyginimą pateiktą 18 pav. matyti, kad parabolės I eilės trendas geriausiai apibūdina grūdinių augalų pasėlių plotų kitimo tendencijas, o I eilės hiperbolės ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendai labiau skiriasi nuo nagrinėjamų duomenų dinamikos.

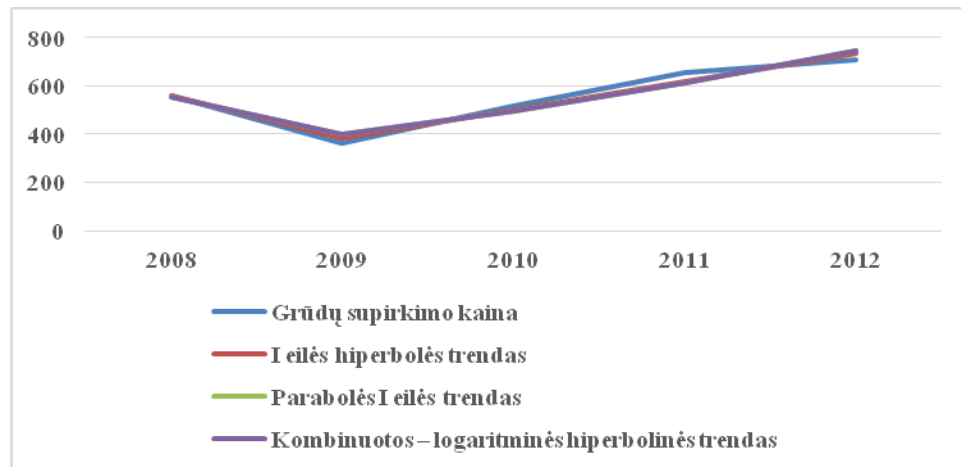

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis ir trendų funkcijomis

18 pav. Grūdinių augalų pasėlių ploto dinamikos 2008 - 2012 m., tūkst. ha, parabolės I eilės trendo, I eilės hiperbolės trendo ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės grafikų palyginimas

O analizuojant vidutinės grūdų supirkimo kainos ir trendų funkcijų grafikų palyginimą pateiktą 19 pav. matyti, kad kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendas geriausiai apibūdina grūdų

supirkimo kainos kitimo tendencijas, o I eilės hiperbolės ir parabolės I eilės trendai labiau skiriasi nuo nagrinėjamų duomenų dinamikos.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis ir trendų funkcijomis
19 pav. Grūdų supirkimo kainų dinamikos 2008 - 2012 m., Lt/t, parabolės I eilės trendo, I eilės hiperbolės trendo ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės grafikų palyginimas

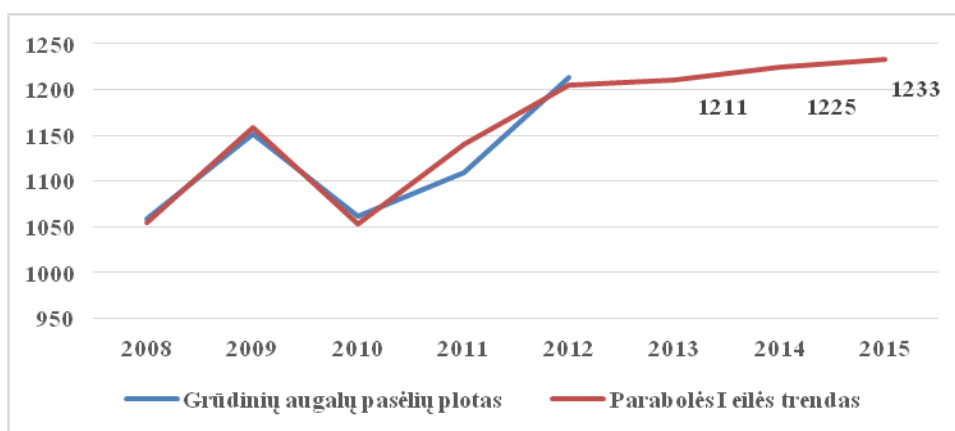
Dažnai trendų funkcijos naudojamos prognozėms atlikti. Naudojantis šiame darbe aprašytu grūdinių augalų pasėlių plotų bei grūdų supirkimo kainų skaičiavimo metodu ir remiantis trendų funkcijomis, galima įvertinti grūdinių augalų pasėlių plotų bei grūdų supirkimo kainų tendencijas. Nagrinėjamu atveju yra žinomos tikslios 2010 - 2012 m. grūdinių augalų pasėlių plotų reikšmės: 2010 m. – 1061,70 tūkst. ha, 2011 m. – 1110,10 tūkst. ha, 2012 m. – 1212,90 tūkst. ha. Pagal trendų funkcijų prognozes gauti tokie rezultatai:

- *parabolės I eilės trendo* atveju 2010 m. – 1049 tūkst. ha, 2011 m. – 1140 tūkst. ha, 2012 m. – 1205 tūkst. ha (paklaida 0,013009);
- *I eilės hiperbolės trendo* atveju 2010 m. – 1053 tūkst. ha, 2011 m. – 1141 tūkst. ha, 2012 m. – 1205 tūkst. ha (paklaida 0,013696);
- *kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendo* atveju 2010 m. – 1054 tūkst. ha, 2011 m. – 1140 tūkst. ha, 2012 m. – 1183 tūkst. ha (paklaida 0,019078).

O nagrinėjant grūdų supirkimo 2010 - 2012 m. kainų reikšmes: 2010 m. – 517 Lt/t, 2011 m. – 657 Lt/t, 2012 m. – 709 Lt/t. Pagal trendų funkcijų prognozes gauti tokie rezultatai:

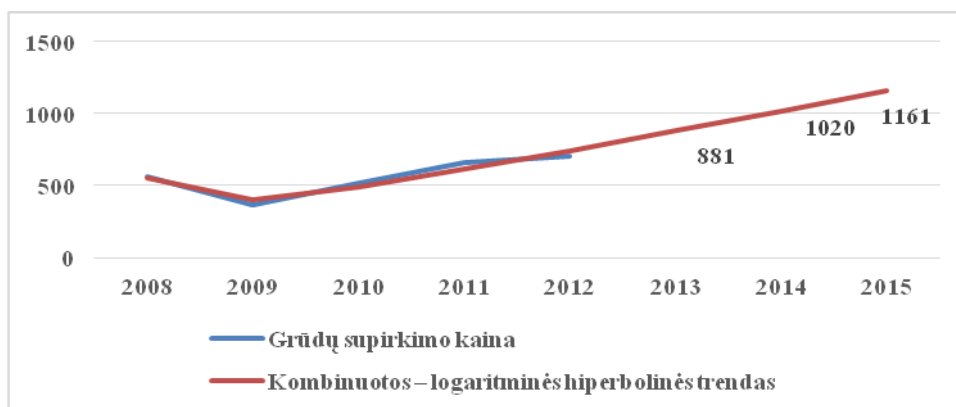
- *parabolės I eilės trendo* atveju 2010 m. – 502 Lt/t, 2011 m. – 620 Lt/t, 2012 m. – 738 Lt/t (paklaida 0,055081);
- *I eilės hiperbolės trendo* atveju 2010 m. – 494 Lt/t, 2011 m. – 613 Lt/t, 2012 m. – 746 Lt/t (paklaida 0,057484);
- *kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendo* atveju 2010 m. – 494 Lt/t, 2011 m. – 614 Lt/t, 2012 m. – 745 Lt/t (paklaida 0,037401).

Taigi tiksliausia grūdinių augalų pasėlių plotų prognozė gaunama parabolės I eilės trendu, o grūdų supirkimo kainos tiksliausia prognozė gaunama kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendas tačiau iš esmės gautosios prognozės labai skiriasi nuo tikrųjų reikšmių. Trendo funkcijų pagalba apskaičiuotos prognozės galėtų būti pakankamai tikslios, jeigu kitimo dinamika prognozuojamu laikotarpiu būtų panaši kaip ir nagrinėjamu laikotarpiu. Ateinančių metų grūdinininkystės sektoriuje nenumatomi dideli pokyčiai, todėl pasinaudojus parabolės I eilės trendo funkcija prognozuojamos grūdinių augalų pasėlių ploto dinamikos tendencijos 2013 – 2015 m., o pasinaudojus kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendo funkcija prognozuojama vidutinė grūdų supirkimo kaina 2013 – 2015 m. Žemiau pateikiamas 2013 – 2015 m. grūdinių augalų pasėlių ploto ir grūdų supirkimo kainų prognozių grafinis atvaizdavimas (žr. 20, 21 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis ir trendų funkcijomis
20 pav. **Grūdinių augalų pasėlių ploto dinamikos prognozė, remiantis parabolės I eilės trendu, 2013 - 2015 m., Lt/t**

Remiantis parabolės I eilės trendo prognoze 20 pav. matyti, kad grūdinių augalų pasėlių plotai ir toliau didės: 2013 m. iki 1211 tūkst. ha, 2014 m. – 1225 tūkst. ha ir 2015 m. – 1233 tūkst. ha (paklaida 0,013009).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis ir trendų funkcijomis
21 pav. **Grūdų supirkimo kainos dinamikos prognozė, remiantis kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendu, 2013 - 2015 m., Lt/t**

Remiantis kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendo prognoze 21 pav. matyti, kad grūdų supirkimo kaina taip pat ir toliau didės: 2013 m. iki 881 Lt/t, 2014 m. – 1020 Lt/t ir 2015 m. – 1161 Lt/t (paklaida 0,037401).

2008 - 2012 m. grūdinių augalų pasėlių plotų ir vidutinės supirkimo kainos prognozės skyrėsi nuo tikrųjų reikšmių, tad galima daryti išvadą, kad nagrinėjamu laikotarpiu dinamikos eilutė, neturi ryškaus trendo, tad tikslinga šią prognozę atlikti ir slenkamojo vidurkio metodu.

Slenkamojo vidurkio vidutinės kvadratinės paklaidos skaičiavimas grūdinių augalų pasėlių plotų dvejų ir trejų metų pagrindu pateiktas 22 paveiksle.

Slenkamasis vidurkis trejų metų pagrindu

Metai	y reikšmė	Prognozė	Paklaida	Paklaidos kvadratas
2008	1058,7			
2009	1151,2			
2010	1061,7			
2011	1110,1	1091	20	382,85
2012	1212,9	1108	105	11074,05
Viso:				11456,91
Vidutinė kvadratinė paklaida:				5728,45
Prognozuojama y reikšmė:				1128,23

Slenkamasis vidurkis dvejų metų pagrindu

Metai	y reikšmė	Prognozė	Paklaida	Paklaidos kvadratas
2008	1058,7			
2009	1151,2			
2010	1061,7	1105	-43	1870,56
2011	1110,1	1106	4	13,32
2012	1212,9	1086	127	16129,00
Viso:				18012,89
Vidutinė kvadratinė paklaida:				6004,30
Prognozuojama y reikšmė:				1161,50

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

22 pav. Grūdinių augalų pasėlių plotų analizė slenkamojo vidurkio metodu 2008 - 2012 m.

Slenkamojo vidurkio dvejų metų pagrindu vidutinė kvadratinė paklaida didesnė už vidutinę kvadratinę paklaidą, kuri gauta slenkamąjį vidurkį skaičiuojant trejų metų pagrindu. Iš to sprendžiame, kad geriau atitinkančią realius duomenis prognozę parodo trejų metų slenkamasis vidurkis. Todėl prognozuojamą 2013 m. grūdinių augalų pasėlių plotų dydį geriau imti lygų paskutinių trejų metų vidurkiui, t. y. 1128,23 tūkst. ha.

Tačiau kiek kitaip yra su vidutinės grūdų supirkimo kainos prognoze, slenkamojo vidurkio trejų metų pagrindu vidutinė kvadratinė paklaida didesnė už vidutinę kvadratinę paklaidą, kuri gauta slenkamąjį vidurkį skaičiuojant dvejų metų pagrindu. Iš to sprendžiame, kad geriau atitinkančią realius

duomenis prognozę parodo dvejų metų slenkamasis vidurkis. Todėl prognozuojamą 2013 m. vidutinės grūdų supirkimo kainos dydį geriau imti lygų paskutinių dvejų metų vidurkiui, t. y. 683 Lt/t (žr. 23 pav.).

Slenkamasis vidurkis trejų metų pagrindu

Metai	y reikšmė	Prognozė	Paklaida	Paklaidos kvadratas
2008	561			
2009	362			
2010	517			
2011	657	480	177	31329
2012	709	512	197	38809
Viso:				70138,00
Vidutinė kvadratinė paklaida:				35069,00
Prognozuojama y reikšmė:				627,67

Slenkamasis vidurkis dvejų metų pagrindu

Metai	y reikšmė	Prognozė	Paklaida	Paklaidos kvadratas
2008	561			
2009	362			
2010	517	462	56	3080,25
2011	657	440	218	47306,25
2012	709	587	122	14884
Viso:				65270,50
Vidutinė kvadratinė paklaida:				21756,83
Prognozuojama y reikšmė:				683,00

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis
23 pav. Grūdų supirkimo kainų analizė slenkamojo vidurkio metodu 2008 - 2012 m.

Palyginus grūdinių augalų pasėlių plotų (remiantis parabolės I eilės trendu) bei grūdų supirkimo kainų (remiantis kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendu) 2013 – 2015 m. prognozėmis ir slenkamojo vidurkio metodo prognozių rezultatus matyti, kad grūdinių augalų pasėlių plotai ir supirkimo kaina artimiausiu metu didės, tačiau gauti prognozių rezultatai yra skirtingi, tam turi įtakos tai, kad grūdininkystės sektoriaus dinamika yra veikiama ne tik ekonominių veiksnių, bet ir gamtinių sąlygų, todėl tiksliai juos prognozuoti yra pakankamai sudėtinga.

3.3. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimas ir didinimo kryptių analizė

Siekiant atskleisti esamą grūdų augintojų ūkių išorinės aplinkos situaciją šioje darbo dalyje atliekamas grūdininkystės sektoriaus stipriųjų ir silpnųjų pusių bei konkurencingumo tyrimas. Pirmiausia analizuojamos Lietuvos grūdininkystės sektoriaus stipriosios ir silpnosios pusės, tada konkurencingumas pagal pasirinktus rodiklius dėl geografinės padėties ir panašių klimatinių sąlygų lyginamas su kaimyninėmis valstybėmis – Latvija ir Estija. Po Baltijos šalių analizės grūdininkystės sektorius vertinamas lyginant ir su kitomis pasaulio valstybėmis.

Išaugusi grūdų paklausa ir ribota jų pasiūla, lėmusi grūdų brangimą pasaulio grūdų rinkose, paskatino mūsų šalies grūdų augintojus plėsti šią augalininkystės šaką. 2012 m. Lietuvoje grūdinais augalais buvo apsėta 54,1 proc. viso pasėlių ploto. Grūdinių augalų plotas per 2008 – 2012 m. išaugo 10,4 proc. Lietuvos bendras grūdinių kultūrų derlius 2012 m. sudarė 1,2 proc. ES grūdinių kultūrų derliaus.

Grūdininkystės sektoriaus stipriosios pusės:

- **Palankios gamtinės sąlygos ir nemaži geros kokybės žemės plotai grūdams auginti bei sukaupta ilgametė jų auginimo patirtis.** Lietuvoje vyrauja vidutinio derlingumo dirvožemiai – pagal natūralų derlingumą artimi kitų šio regiono šalių (Lenkijos, Danijos, pietinės Skandinavijos ir kt.) dirvožemiams, nors pagal vegetacijos trukmę ir vidutinę temperatūrą mūsų šalis turi santykinį pranašumą, palyginti su šiauriau esančiomis šalimis.

- **Palyginti geros galimybės didinti grūdų eksporto apimtis.** Eksportuojama beveik pusė užauginto derliaus. 2012 m. daugiausia kviečių nupirko Saudo Arabija (15,8 proc.) ir Vokietija (14,3 proc.), rugių – Lenkija (55,5 proc.) ir Vokietija (26,6 proc.), o miežių – Saudo Arabija (54,9 proc.) ir Latvija – (19,5 proc.).

- **Sukauptas didelis gamybinis potencialas moderniose, ES reikalavimus atitinkančiose, grūdų perdirbimo įmonėse.** Dabartiniu metu daugelis grūdų perdirbimo įmonių modernizuoja technologinius procesus ir stengiasi gaminti kuo įvairesnę produkciją bei gerinti jos kokybę. Lietuvoje veikia 118 savarankiškų grūdų perdirbimo įmonių.

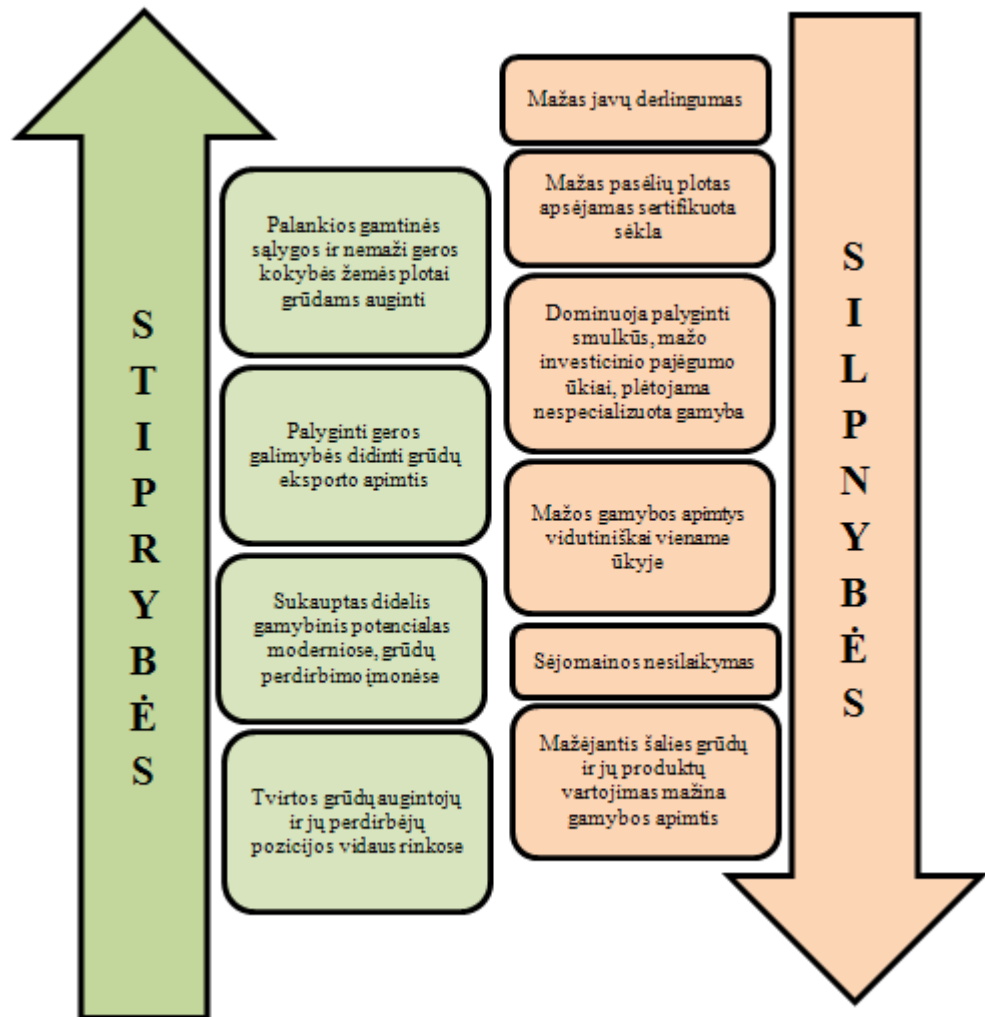
- **Tvirtos grūdų augintojų ir jų perdirbėjų pozicijos vidaus rinkoje.** Kiekvienais metais Lietuvoje užauginamas pakankamas grūdų kiekis, kurio užtenka patenkinti vidaus vartojimo poreikius, o likusioji nemaža grūdų dalis eksportuojama.

Grūdininkystės sektoriaus silpnosios pusės:

- **Mažas javų derlingumas.** 2012 m. hidrometeorologinės sąlygos augalams vystytis, išskyrus žiemos laikotarpį, buvo gana palankios. Todėl 2012 m., palyginti su 2011 m., javų derlingumas Lietuvoje padidėjo 10,8 proc. Šalies javų augintojai stambesniuose specializuotuose ūkiuose, taikydami pažangesnes javų auginimo ir derliaus nuėmimo technologijas, nuolat didina grūdų

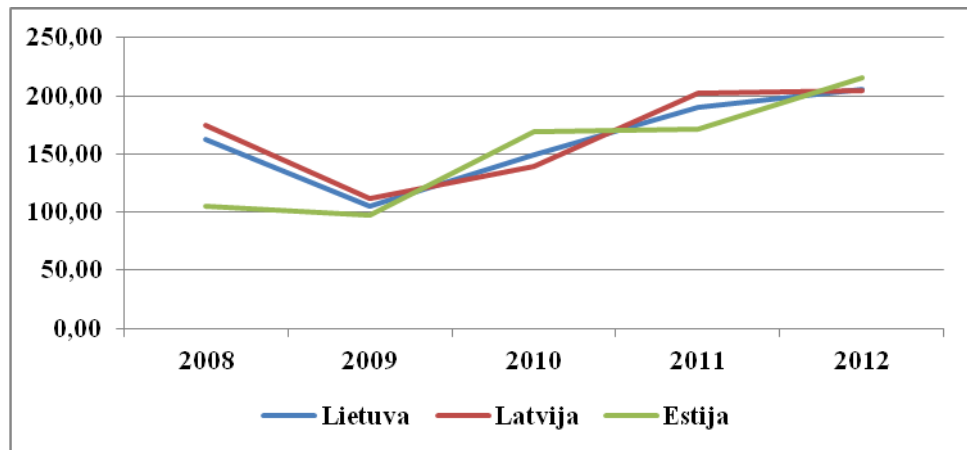
gamybos efektyvumą, tačiau grūdiniai augalai kai kuriose kitose ES valstybėse net du kartus derlingesni nei Lietuvoje.

- **Tik apie 15–20 proc. pasėlių plotų apsėjama sertifikuota sėkla.** Apskritai Lietuvoje jos paruošiama nepakankamai.
- **Dominuoja palyginti smulkūs, mažo investicinio pajėgumo ūkiai, plėtojama nespecializuota gamyba.**
- **Mažos gamybos apimtys vidutiniškai viename ūkyje.**
- **Sėjomainų nesilaikymas.** Bendroje pasėlių struktūroje dažniausiai tarpusavyje keičiami tik javai ir rapsai, todėl blogėja dirvožemio kokybė ir išplinta augalų ligos, piktžolės, o kovai su tuo prireikia vis daugiau įvairių cheminių augalų apsaugos priemonių.
- **Mažėjantis šalies grūdų ir jų produktų vartojimas mažina gamybos apimtį.** Per 2012 m., palyginti su 2011 m., grūdų produktų, išskyrus kvietinius miltus, gamyba mažėjo.

Šaltinis: sudaryta autorės
24 pav. Grūdininkystės sektoriaus stipriosios ir silpnosios pusės

Produkto konkurencinius pranašumus atspindi jo kaina. Grūdai nėra unikalus ir neįprastas produktas, todėl konkurencinį pranašumą įgyti galima mažinant gamybos sąnaudas. Sumažinus gamybos savikainą ir nepakitus produkto kokybei (ar netgi ją pagerinus) galima ir konkurencingesnė (žemesnė) produkto kaina. Kaina parodo, ar produktai prieinami vartotojui, ar jie parduodami konkurencingomis kainomis. Tačiau Lietuvoje grūdų kaina priklauso nuo situacijos rinkoje ir ją nustato grūdų supirkėjai (perdirbėjai). 25 paveiksle pateikta vidutinė grūdų supirkimo kaina.

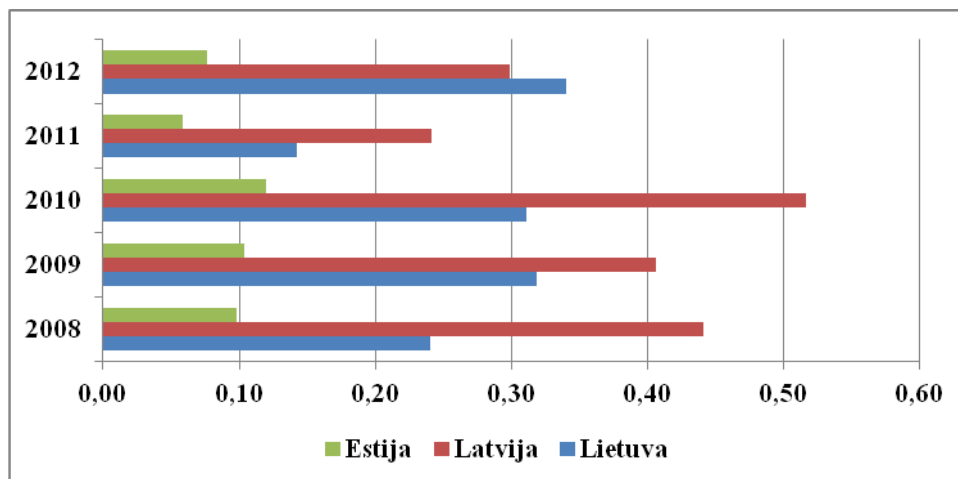
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų duomenimis

25 pav. Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 - 2012 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, eurais/t.

25 paveiksle matyti, kad nagrinėjamu laikotarpiu nuo 2008 iki 2012 m. grūdų supirkimo kaina niekada nebuvo pastovi. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje nagrinėjamu laikotarpiu kainos buvo žemiausios 2009 m. Toks kainų lygis rodo galimybę konkuruoti užsienio rinkose, kadangi supirkėjai ieško kuo pigesnės žaliavos, kurią gali pasiūlyti Lietuvos grūdų augintojai. Taigi vidutinė grūdų supirkimo kainų dinamika rodo, kad produktas yra rinkoje nestabilus ir palyginus supirkimo kainas su kaimyninėmis ES šalimis (Latvija ir Estija), nuo 2009 m. Lietuvoje jos yra žemiausios. Tai reiškia, jog produktas, kainų atžvilgiu, turi didelį konkurencinį pranašumą.

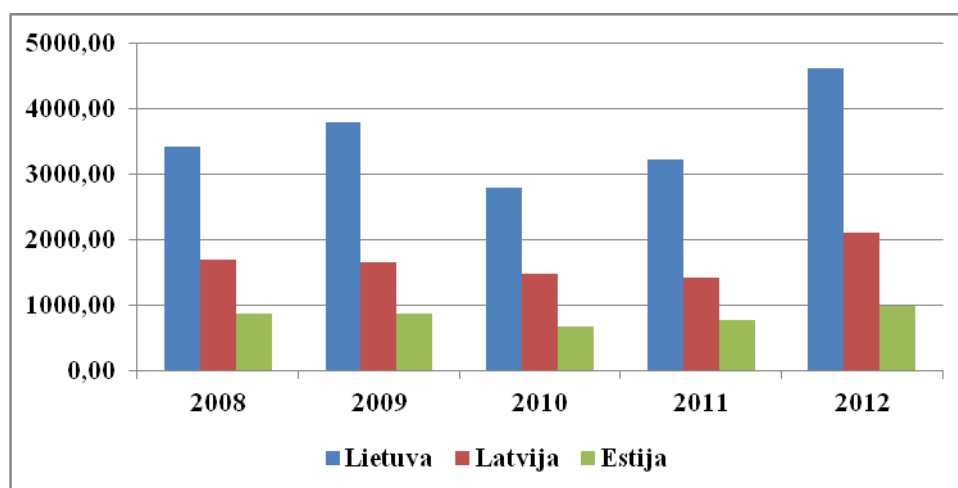
Tyrime taip pat analizuojama, ar šaka konkuruoja tarptautinėse rinkose. Tai parodo užsienio prekybos lygis, kuris vertinamas ne tik eksporto ir importo apimčių palyginimu, o ir atsižvelgiant į gamybą. 26 paveiksle pateikta šio rodiklio dinamika Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.

26 paveiksle matyti, kad visą nagrinėjamą laikotarpį visose trijose Baltijos šalyse užsienio prekybos lygio rodiklis buvo teigiamas (grūdų eksportuojama buvo daugiau nei importuojama). Dėl galimybės parduoti ne tik nacionalinėje, bet ir užsienio rinkose didesnius užaugintus kiekius ir pasiūlyti žemesne pardavimo kaina Lietuvos grūdų augintojai yra konkurencingesni, nei nagrinėjamų šalių grūdų augintojai.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų duomenimis
26 pav. Grūdų užsienio prekybos lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2008 - 2012 m.

Šakos konkurencingumą apibūdina ir gamybos apimčių didėjimas, nes teigiamas pokytis reiškia stiprėjančias sektoriaus pozicijas ir ne tik vidaus, bet ir užsienio rinkose. 27 paveiksle pateikta grūdų derliaus dinamika visose nagrinėjamose šalyse.

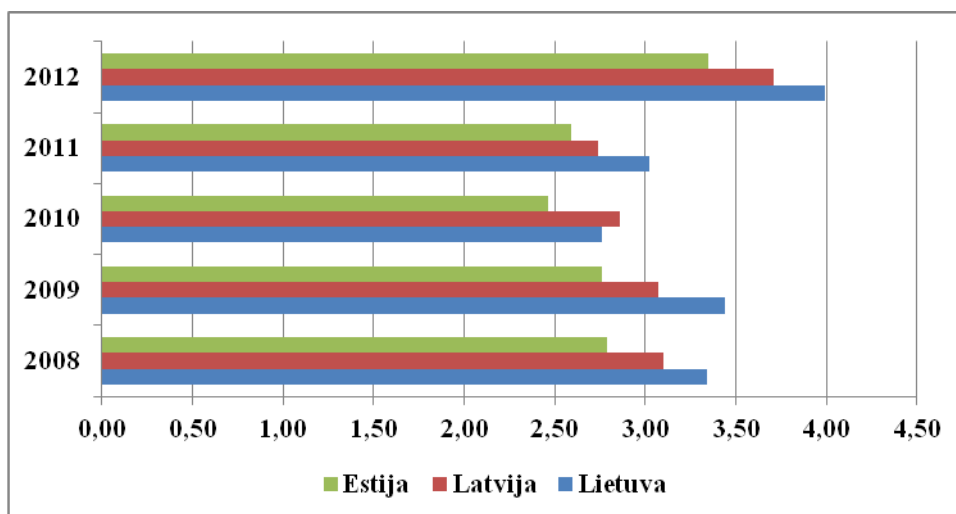

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų duomenimis
27 pav. Grūdų derliaus dinamika 2008 - 2012 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, tūkst. t.

27 paveiksle matyti, kad grūdų derlius Lietuvoje palyginus su kitomis Baltijos valstybėmis yra didžiausias, o nuo 2010 m. kasmet didėja. 2012 m. lyginant su 2011 m. grūdų Lietuvoje užauginta 43,29 proc. daugiau, Latvijoje – 48,59 proc., Estijoje – 28,66 proc. Taigi visose šalyse gamybos didėjimas reiškia didėjančią grūdininkestės šakos plėtojimąsi ir konkurencingumą.

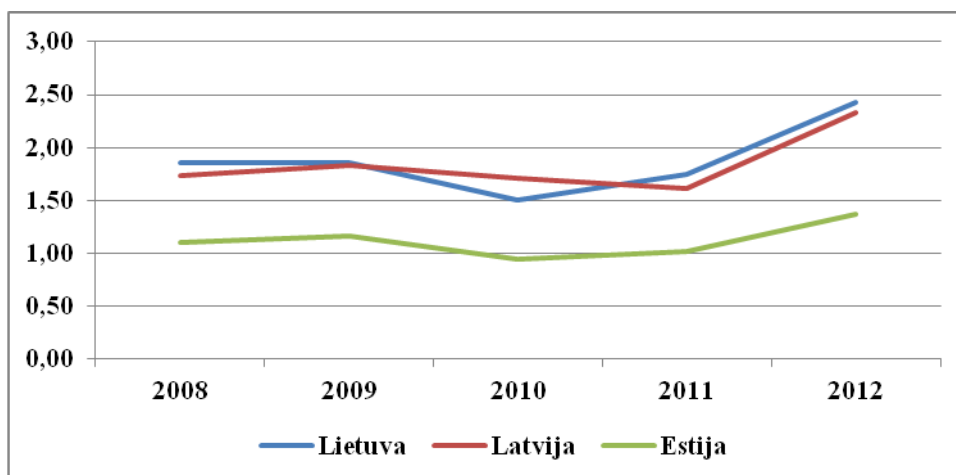
Gausesnį grūdų derlių lėmė 32 proc. padidėjęs derlingumas ir 8 proc. – nuimtas plotas. Grūdų gamybos masto pokyčiai yra ypač sąlygojami grūdų derlingumo. Lietuvoje grūdų gamybos produktyvumo ir intensyvumo rodikliai ženkliai atsilieka nuo ES šalių lygio. Ypač tai pastebima palyginant grūdų derlingumą Lietuvoje ir ES. Lietuvoje, palyginti su daugeliu kitų ES šalių, vidutinis javų derlingumas gerokai mažesnis: 2012 m. – daugiau nei 40 proc. už vidutinį derlingumą ES šalyse

senbuvėse, 2,7 karto – nei Olandijoje ir Belgijoje, 2 – 2,5 karto – nei Danijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Austrijoje ir Jungtinėje Karalystėje, tačiau 1,2 – 1,3 karto didesnis nei Kipre ir Portugalijoje. Tačiau, mūsų šalyje 2012 m. vidutinis grūdų derlingumas buvo didesnis nei kaimyninėse Baltijos šalyse: 16,04 procentais, palyginti su Estija, ir 7,02 proc. – su Latvija. Lietuvoje 2012 m. vidutiniškai buvo prikulta 3,3 t/ha grūdų. 2012 m. buvo palankūs grūdinių augalų auginimo Baltijos šalyse. Latvijoje grūdinių augalų derlingumas padidėjo 38 proc., Estijoje, kaip ir Lietuvoje – 32 proc. (žr. 28 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų duomenimis 28 pav. **Grūdų derlingumo dinamika 2008 - 2012 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, t/ha.**

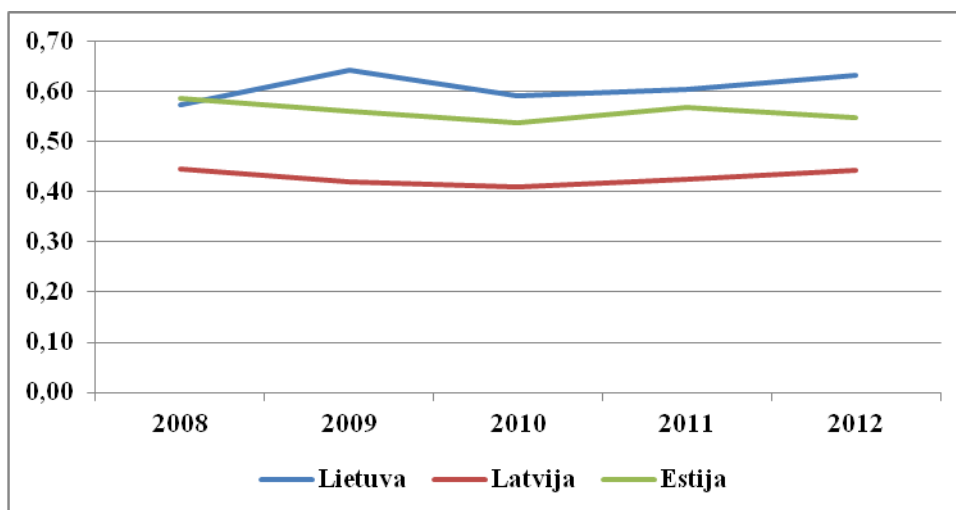
Apibūdinti šalies potencialias grūdų auginimo galimybes ir apsirūpinimą grūdais parodo apsirūpinimo analizuojamu produktu lygis. Kadangi nagrinėjamas produktas nėra galutinis, o žaliava pagaminti grūdų produktams, todėl suvartojamas grūdų kiekis – tai sunaudojamas perdirbimui arba supirktas iš grūdų auginimo ūkių grūdai. Apskaičiuotas rodiklis pateiktas 29 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų duomenimis 29 pav. **Apsirūpinimo grūdais lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2008 - 2012 m.**

29 paveiksle matyti, kad apsirūpinimas produktu yra teigiamas, tai yra užauginama grūdų daugiau nei jų superkama, tačiau dalis grūdų yra sunaudojama pačiuose ūkiuose pašarams, todėl papildomai grūdų yra importuojama iš kaimyninių šalių (tai parodo ir užsienio prekybos lygis). Galima pastebėti, kad apsirūpinimo lygio rodiklis nagrinėjamose šalyse nuo 2008 m. iki 2011 m. kasmet vis mažėja, kas parodo, jog nors ir gamybos apimtys ir vartojimas didėja, tačiau gamyba didėja mažesniu tempu, nei vartojimas, todėl mažėja ir apsirūpinimo produktu rodiklis. O paskutiniaisiais nagrinėjimais metais padidėjo - o tai rodo, kad nors gamyba ir didėja, tačiau vartojimo didėjimas yra spartesnis, todėl grūdų paklausa šiose šalyse turėtų didėti.

Išorinę aplinką apibūdinti pasirinktas vartojimo lygio rodiklis, kuris parodo produkto populiarumą šalyje, bei galimybes jo kaitai, apibūdina šalies potencines gamybos galimybes šiame sektoriuje. Apskaičiuotas rodiklis pateiktas 30 paveiksle.

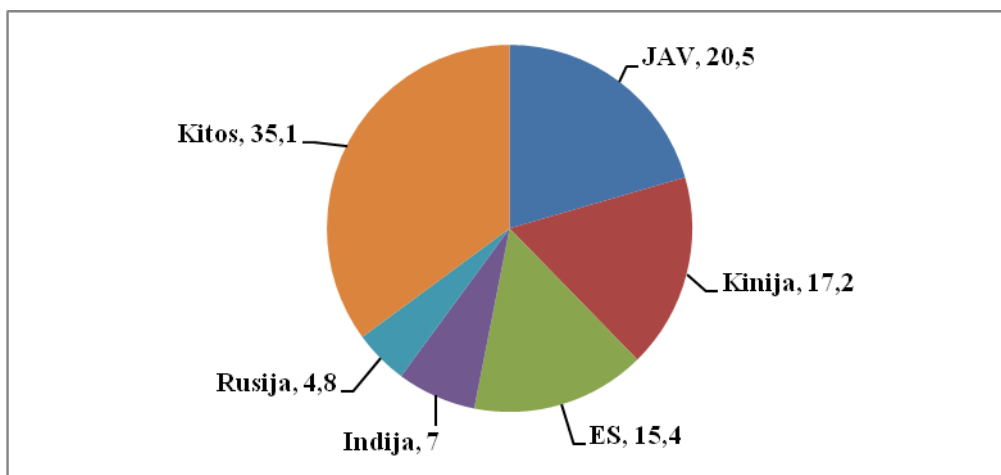
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų duomenimis 30 pav. **Grūdų vartojimo lygis, tenkantis vienam gyventojui Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2008 - 2012 m.**

30 paveiksle matyti, kad grūdai ypač populiarūs Lietuvoje ir apskaičiuotas rodiklis viršija analizuojamų šalių vartojimo lygį apie 10 - 20 proc. (Estijos daugiau, Latvijos – mažiau). Tai rodo, kad kaimyninių šalių galimybės itin neišnaudojamos (palyginus su Lietuvos rodiklio duomenimis yra didelis skirtumas), o tai taip pat įrodo, kad Latvijos ir Estijos šalių rinkos yra niša, kurioje Lietuvos grūdų gamintojai galėtų tiekti grūdus.

Lietuvos grūdų ūkis, norėdamas išsaugoti esamas gamybos apimtis, turi būti konkurencingas tarptautiniu mastu. Kartu tikslinga ieškoti galimybių didesniai grūdų vartojimui vidaus rinkoje. Toliau darbe analizuojamas grūdinininkystės sektoriaus konkurencingumas tarptautiniu mastu.

Grūdų gamybos pokyčio rodiklis. Dėl besikeičiančių klimatinių sąlygų grūdų derlius pasaulyje kasmet kinta. 2012 m. grūdų derlius (1,85 mlrd. t) buvo 5,7 proc. didesnis nei 2011 m. Stambiausia grūdų augintoja yra JAV (žr. 31 pav.), joje 2012 m. užauginta 378,3 mln. t grūdų. Nedaug

atsilieka Kinija (319 mln. t) ir ES (284,5 mln. t). Lietuvos bendras grūdinių kultūrų derlius 2012 m. sudarė 1,2 proc. ES grūdinių kultūrų derliaus.

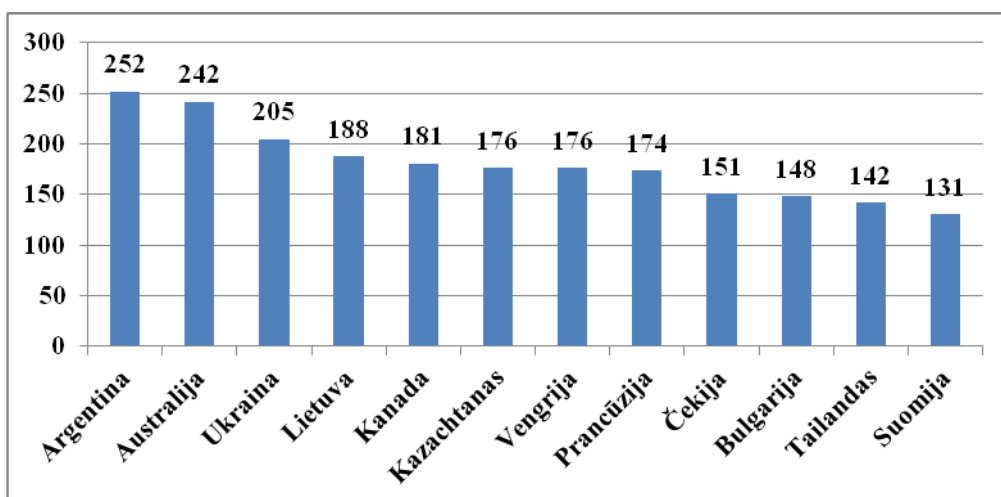
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT, FAOSTAT duomenimis
31 pav. Pasaulinio grūdų derliaus struktūra pagal šalis 2012 m., proc.

2012 m. ES didžiausios grūdų augintojos buvo Prancūzija (22,6 proc.), Vokietija (14,9 proc.) ir Lenkija (9,5 proc.), o Lietuva (1,1 proc.) – 16-oje vietoje.

Lietuvoje 2008 – 2012 m. grūdų gamybos apimtys augo sparčiausiai iš visų ES šalių. Todėl pagal gamybos pokyčio rodiklį Lietuva užėmė 1-ąją vietą. Kaimyninėse šalyse grūdų derlius taip pat didėjo, tačiau lėčiau nei Lietuvoje.

Apsirūpinimo grūdais rodiklis. Pasaulinis apsirūpinimas grūdais 2008 – 2012 m. viršijo poreikius. Tik 2006 m. pasaulinė gamyba buvo 1,4 proc. mažesnė už poreikius, todėl mažėjo atsargos.

2009 m. pasaulyje labiausiai grūdais apsirūpinusios buvo Argentina, Australija ir Ukraina (žr. 32 pav.), o ne tos šalys, kurios daugiausia jų išaugina. Lietuvos apsirūpinimo rodiklis (188 proc.) geriausias ES. 16 ES šalių grūdais buvo apsirūpinusios daugiau nei 100 proc., o vidutinis ES rodiklis – 108 proc.

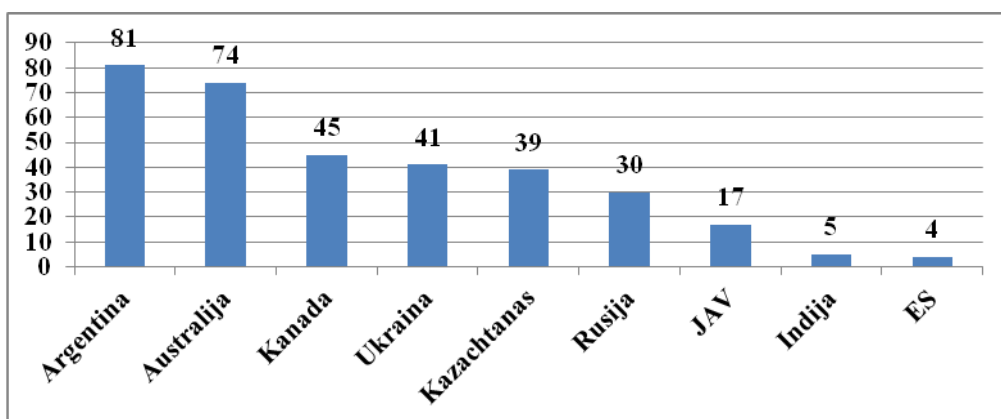

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT, FAOSTAT duomenimis
32 pav. Kai kurių pasaulio valstybių apsirūpinimas grūdais 2012 m., proc.

ES 2012 m. geriausiai apsirūpinusios grūdais buvo Bulgarija, Prancūzija ir Vengrija, o Lietuva – 4 vietoje. Mūsų šalies vieta per penkerius metus mažai keitėsi.

Grūdų kainos lygio rodiklis. Grūdų kainos kasmet kinta. Jos priklauso nuo pasiūlos ir paklausos santykio. Kadangi paklausa būna daugiau ar mažiau stabili, kainų pokyčiai labiausiai priklauso nuo pasiūlos, t. y. nuo pasaulinio derliaus. Tarptautinėse grūdų biržose pagrindinis produktas yra maistiniai kviečiai, kurie sudaro apie ketvirtadalį pasaulinio grūdų derliaus, o ES – beveik pusę.

Mažiausios maistinių kviečių supirkimo kainos ES 2012 m. buvo Bulgarijoje, Rumunijoje ir Vengrijoje. Lietuvoje jos apie 15 proc. didesnės, tačiau mažesnės už ES vidurkį.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT, FAOSTAT duomenimis

33 pav. Kai kurių pasaulio šalių užsienio prekybos grūdais lygis 2012 m., proc.

Užsienio prekybos grūdais lygio rodiklis. 2012 m. didžiausios pasaulio grūdų eksportuotojos buvo šalys, kurios daugiausia jų išaugina. Tai JAV (kasmet apie 70 mln. t), Argentina (35 mln. t), Australija (32 mln. t) ir ES (27 mln. t). Tačiau kai kurios iš jų ne mažiau ir importuoja. ES užsienio prekybos grūdais lygis nėra aukštas (žr. 33 pav.).

12 lentelė. Kai kurių ES šalių grūdų sektoriaus konkurencingumas 2012 m.

Rodikliai	Vieta tarp ES šalių					Geriausias ES
	Lietuva	Latvija	Estija	Lenkija	Lietuvos konkurencingumas	
Gamybos pokyčio lygis	7	20	10	21	Aukštas	Slovakija Rumunija Airija Suomija Čekija
Apsirūpinimo lygis	4	5	12	15	Aukštas	Bulgarija Prancūzija Vengrija Lietuva Latvija
Kainų lygis	8	9	6	5	Aukštas	Bulgarija Rumunija Vengrija Suomija Lenkija
Užsienio prekybos lygis	5	7	10	15	Aukštas	Prancūzija Bulgarija Vengrija Čekija Lietuva
Vidutinis rodiklis	6	10	10	14	Aukštas	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT, FAOSTAT duomenimis

2012 m. tarp ES šalių geriausias buvo Prancūzijos, Bulgarijos ir Vengrijos užsienio prekybos balansas. 12 šalių prekybos grūdais balansas neigiamas. Lietuva reitingo sąrašė yra 5 vietoje. Kaimyninių šalių reitingai žemesni. Lietuva eksportavo trečdalį derliaus (1,1 mln. t), o importavo keturis kartus mažiau.

Vertinant Lietuvos grūdų gamybos sektorių nustatyta, kad jis 2012 m. buvo konkurencingas (žr. 12 lentelę). Visi nagrinėti rodikliai rodė aukštą sektoriaus konkurencingumą ES kontekste.

13 lentelė. Lietuvos grūdų sektoriaus konkurencingumas 2008 ir 2012 m.

Rodikliai	Vieta		Pokytis
	2008	2012	
Gamybos pokyčio lygis	26	7	19
Apsirūpinimo lygis	3	4	-1
Kainų lygis	11	8	3
Užsienio prekybos lygis	3	5	-2
Vidutinis rodiklis	11	6	5
Konkurencingumas	Vidutinis	Aukštas	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT, FAOSTAT duomenimis

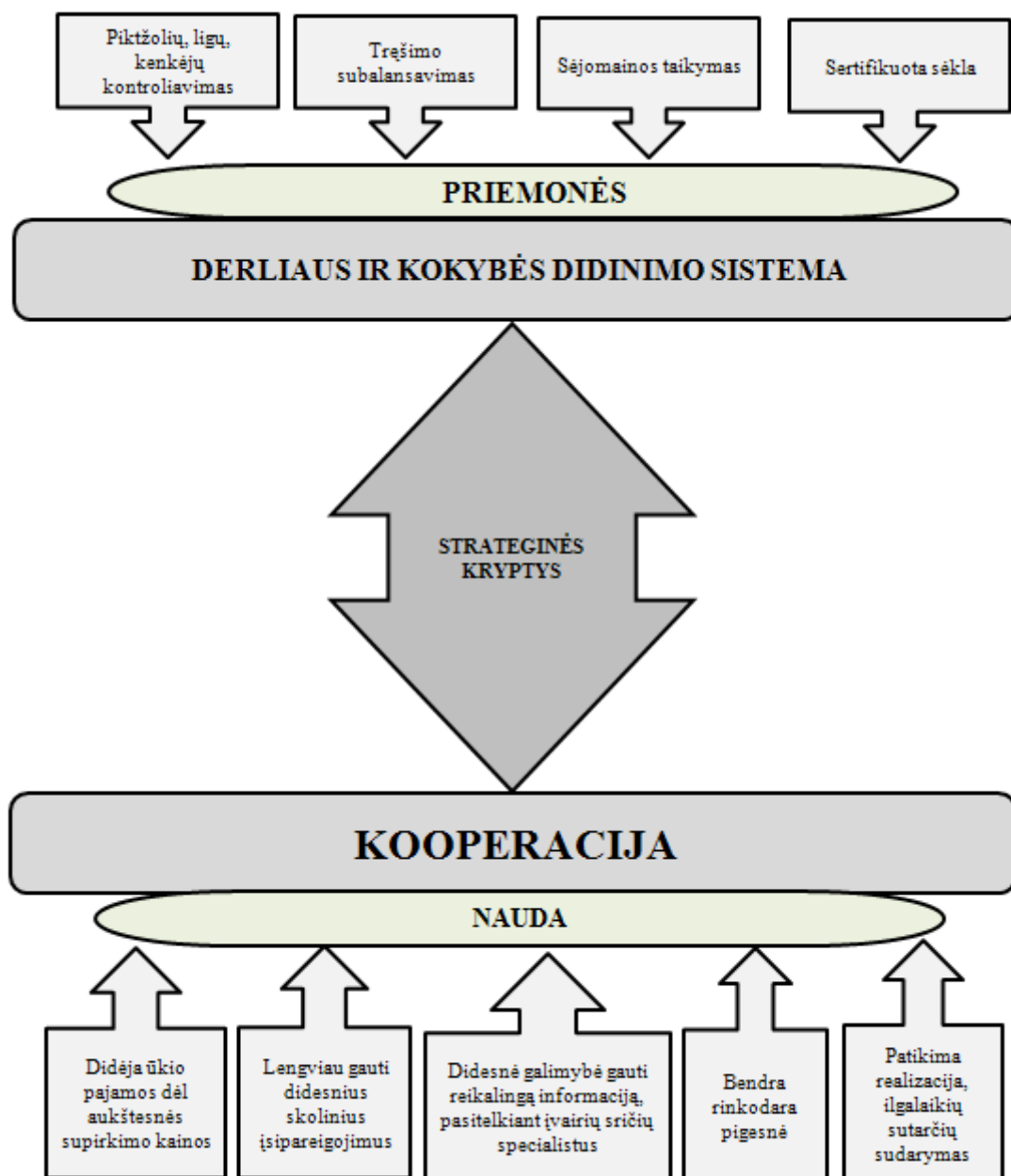
Lietuvos grūdų sektoriaus 2008 – 2012 m. rodiklių pokyčiai rodo, kad per penkerius metus jo konkurencingumas pakilo 5-iomis vietomis ir priskirtinas prie aukšto (žr. 13 lentelę).

Konkurencingumo pokyčiai šiame sektoriuje optimistiški. 2012 m. didėjo ne tik gamybos pokyčio, bet ir kainos rodikliai. Vienintelė problema – mažėjantis grūdų poreikis pašarų gamybai.

Atlikta grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo analizė leidžia nustatyti, kad Lietuvos grūdų ūkiai konkurencingi ir gali konkuruoti nacionalinėje ir užsienio rinkose, o remiantis teorine dalies analize ir tyrimo rezultatais nustatytos grūdų sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptys ir pateikiama schema kokiomis priemonėmis galima būtų dar labiau padidinti Lietuvos grūdininkystės sektoriaus konkurencinius pranašumus.

Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumą siūloma didinti pagal dvi strategines kryptis: kooperacija ir derliaus bei kokybės didinimu. 34 paveiksle pateikta pirmoji konkurencingumo didinimo kryptis – derliaus ir kokybės didinimas, kuri yra kaip sistema. Šalies grūdų augintojai stambesniuose specializuotuose ūkiuose, taikydami pažangesnes grūdų auginimo ir derliaus nuėmimo technologijas, nuolat didina grūdų gamybos efektyvumą, tačiau grūdiniai augalai kai kuriose kitose ES valstybėse net du kartus derlingesni nei Lietuvoje. Norint pasiekti geresnius derlingumo, o kartu ir kokybės rezultatus siūloma imtis šių priemonių:

- Skatinti sertifikuotos sėklos auginimą, ruošimą ir pardavimą;
- Taikyti sėjomainą, kuri apsaugos nuo dirvožemio kokybės blogėjimo, augalų ligų, kenkėjų ir piktžolių išplitimo;
- Subalansuoti tręšimą ir kitų cheminių medžiagų apsaugos priemonių naudojimą.

Šaltinis: sudaryta autorės

34 pav. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptys, priemonės bei nauda

Lietuvoje dominuoja palyginti smulkūs, mažo investicinio pajėgumo ūkiai, plėtojama nespecializuota gamyba, todėl viename ūkyje gamybos apimtys yra nedidelės, tad antroji grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptis yra ūkių jungimasis į kooperatyvus. Ši strateginė kryptis leidžia:

- Derėtis dėl didesnių grūdų supirkimo kainų, todėl didėja ūkio pajamos;
- Grūdų realizacija tampa patikima, nereikia kiekviena kart ieškoti pardavimo vietų;
- Lengviau gaunama parama, leidžiama prisiimti didesnius skolinius įsipareigojimus;
- Didesnė galimybė gauti reikalingą informaciją bei pasinaudoti įvairių sričių specialistų konsultacine pagalba;

konsultacine pagalba;

- Vykdyti bendrą rinkodarą, kuri yra pigesnė;
- Skatinti išankstinių sutarčių tarp grūdų augintojų ir perdirbėjų arba eksportuotojų

sudarymą bei numatyti garantijas, užtikrinsiančias būsimą grūdų pardavimą.

Nustatytos pagrindinės konkurencingumo didinimo kryptys padėtų grūdų augintojams užauginti daugiau ir kokybiškų grūdų, išsaugoti derlingą dirvožemį ir ne tik išlikti, bet ir konkuruoti nacionalinėje bei užsienio rinkose. Tuo pačiu per tam tikrą laikotarpį būtų išspręsta (minimizuota) problema – auginant tokių pat veislių grūdus būtų pasiektas toks pat jų derlingumas, koks pasiekiamas užsienio šalyse.

O norint dar labiau padidinti grūdininkystės sektoriaus konkurencingumą, atsižvelgiant į konkurencingumą didinančius bei mažinančius veiksnius, siūloma taikyti 14 lentelėje pateiktas strategines priemones.

14 lentelė. Konkurencingumo didinimo strateginės priemonės

Priemonė	Uždaviniai	Sąlygos ir galimybės
Reagavimas į vartotojų poreikius	Rinkos stebėjimas, tyrimas ir pokyčių organizavimas	Ūkininkams būtina nuolat stebėti rinką, jos pokyčius ir bandyti prognozuoti kitų metų poreikius. Vartotojų poreikių nustatymas leistų ūkininkams efektyviau juos patenkinti ir sukurti abipusę naudą
Ūkininkų ir darbuotojų kompetencijos ugdymas	Vadovo kompetencijos didinimas mokymuose, seminaruose, kursuose	Kad ūkis būtų konkurencingesnis, jam turi vadovauti kompetingas vadovas t. y. turi gebėti palaikyti ūkio konkurencingumą, taip pat turi žinoti kaip išnaudoti turimas galimybes, pvz., ES struktūrinių fondų paramą ir kt. Darbuotojų darbas lemia ūkio efektyvumą, todėl būtina į juos investuoti. Yra galimybė pasinaudoti KPP I krypties „Žemės, maisto ūkio ir miškininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo“ pirmąja priemone (profesinio mokymo ir informavimo veikla), siųsti darbuotojus į organizuojamus mokymus, kurie būtini ūkiui.
	Darbuotojų apmokymų vykdymas	
Ūkio darbuotojų tarpusavio komunikacijos gerinimas taip pat ir tarp institucijų	Geros atmosferos palaikymas tarp ūkio darbuotojų ir vadovų	Gera atmosfera tarp darbuotojų ir vadovų yra visuomet svarbi, nes nekyla nesusipratimų, konfliktų, kurie gali sutrikdyti ūkio veiklą. Taip pat yra lengviau keistis tarpusavyje svarbia informacija, palengvėja užduočių koordinavimas. Tokie patys aspektai galioja ir už ūkio ribų, t. y. bendraujant su supirkėjais, perdirbėjais, pardavėjais, koordinuojančiomis institucijomis ir pan.
	Glaudesnio ryšio palaikymas tarp ūkininkų, perdirbėjų, pardavėjų bei veiklą reglamentuojančių institucijų	
Konkurencijos tarp kaimyninių šalių grūdų ūkių intensyvinimas	Vieningų standartų taikymas visuose ES grūdų ūkiuose	Taikant vieną sertifikavimo sistemą ir vieningus standartus, būtų galima konkuruoti su kaimyninių šalių ūkiais. Taip pat tikslinga suvienodinti išmokas visose ES šalyse, tuomet ūkiai turėtų didesnes galimybes konkuruoti ir su kaimyninių šalių ūkiais.
	Išmokų suvienodinimas visiems ES šalių grūdų ūkiams	
Kooperacijos skatinimas	Plėsti grūdų augintojų kooperatyvus	Didžiausia problema, kodėl ūkininkai nedalyvauja kooperatyvuose yra informacijos stoka apie jų teikiamus privalumus, naudą ir pan. Taip pat trūksta motyvacijos kooperatyvams steigti. Tad reikia skatinti informacijos sklaidą apie šią veiklą. Tai turėtų daryti jau veikiančios kooperatyvai, skelbti viešai savo pasiekimus ir pranašumus.
	Didinti kooperacinės veiklos informaciją	
Ūkių modernizacijos skatinimas	Ūkiuose diegti naujas technologijas bei inovacijas	Modernizacija yra svarbus ūkių konkurencingumo didinimo veiksnys. Ūkininkai gali pasinaudoti KPP I krypties „Žemės, maisto ūkio ir miškininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo“ šeštąja priemone (žemės ūkio valdų modernizavimas) ir modernizuoti savo ūkius.
Visuomenės informavimas	Teigiamos vartotojo nuomonės formavimas apie grūdų produktus	Akcentuoti produkto kilmę kaip kokybės ženklą bei formuoti teigiamą vartotojo nuomonę apie jį, pabrėžiant teigiamą grūdinių produktų poveikį sveikatai ir aplinkai.
Biurokratinių kliūčių mažinimas	Banko paskolų gavimo supaprastinimas	Ūkininkas, vykdamas savo veiklą, susiduria su daugeliu kliūčių ir įsipareigojimų, kurie stabdo tolimesnį ūkio vystymąsi. Tad siektina supaprastinti banko paskolos gavimą, ES struktūrinių fondų paramos reikalavimus ir kt.
	Paramos reikalavimų sumažinimas	
Informavimo ir mokymo sistemos tobulinimas	Gerinti konsultantų profesinę kompetenciją, etiką ir atsakomybę, jų darbo organizavimą	Šiuo metu vyksta daug mokymų, kursų ir seminarų, tačiau daugelis ūkininkų vis dar pasigenda konsultantų profesionalumo. Tad būtina gerinti mokymų, kursų bei seminarų kokybę atsižvelgiant į pačių konsultantų poreikius. Taip pat svarbus yra mokymo priemonės, leidiniai ir pan., jų platinimas.
	Mokymo priemonių, leidybos bei platinimo grūdų produktų gamintojams, perdirbėjams ir vartotojams skatinimas	

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog išvardintos strateginės konkurencingumo didinimo priemonės yra svarbios grūdų augintojų ūkiams. Svarbiausia yra tai, kad ūkininkai privalo nuolatos stebėti aplinką, ją analizuoti, prognozuoti galimus įvykius. Tyrimo rezultatai parodė, kad grūdų auginimo plėtrą ir konkurencingumo didinimą lemia daugelis veiksnių. Tinkamai išplėtotas ūkininkavimas užtikrina gyventojų užimtumą, jų gerovės augimą, plečia žemės ūkio sektorių ir sprendžia kaimo socialines problemas bei galiausiai didina Lietuvos kaimo konkurencingumą. Tik bendradarbiaujant vieniems su kitais galima būtų pasiekti ne tik konkurencingo ūkio lygmens, bet ir konkurencingos Lietuvos visų ūkių kitų šalių atžvilgiu.

Tyrimo rezultatai. *Atlikto tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę - Lietuvos grūdininkystės sektorius būdamas konkurencingas ir itin neįtakojamas makroekonominių veiksnių artimiausiu metu plėsis.* Tyrimo metu nustatyta, kad Lietuvos grūdininkystės sektorius yra pakankamai konkurencingas, o pagal grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų tendencijas įtakojančius makroekonominius rodiklius – BVP, jo augimo ir prekių eksporto – numatomą Lietuvos prognozę artimiausiu metu ir atliktas prognozes trendų funkcijomis bei slenkamojo vidurkio metodu galima teigti, kad grūdininkystės sektoriaus ir toliau plėsis, tačiau grūdininkystės sektorius yra veikiamas gamtinių sąlygų, todėl tiksliai jį prognozuoti yra pakankamai sudėtinga.

Tačiau, kad Lietuvos grūdų ūkiai pateiktų į rinką dar konkurencingesnį produktą, inovatyviau valdytų ūkius, kurie kartų taptų konkurencingesnės Lietuvos ūkio šakos dalimi grūdininkystės sektoriaus konkurencingumą siūloma didinti derlių ir kokybę bei kooperuojantis. Nustatytos pagrindinės konkurencingumo didinimo kryptys padėtų grūdų augintojams užauginti daugiau ir kokybiškų grūdų, išsaugoti derlingą dirvožemį ir ne tik išlikti, bet ir konkuruoti nacionalinėje bei užsienio rinkose. Tuo pačiu per tam tikrą laikotarpį būtų išspręsta (minimizuota) problema – auginant tokių pat veislių grūdus būtų pasiektas toks pat jų derlingumas ir kokybė, koks pasiekiamas užsienio šalyse. Taip pat ūkininkai privalo nuolatos stebėti aplinką, ją analizuoti, prognozuoti galimus įvykius. Tinkamai išplėtotas ūkininkavimas užtikrina gyventojų užimtumą, jų gerovės augimą, plečia žemės ūkio sektorių ir sprendžia kaimo socialines problemas bei galiausiai didina Lietuvos kaimo konkurencingumą. Tik bendradarbiaujant vieniems su kitais galima būtų pasiekti ne tik konkurencingo ūkio lygmens, bet ir konkurencingos Lietuvos visų ūkių kitų šalių atžvilgiu.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Konkurencingumas suprantamas labai įvairiai: įmonės jį sieja su sugebėjimu efektyviai konkuruoti ne vien vietinėse, bet ir pasaulinėse rinkose, valdininkai – su teigiamu šalies prekybos balansu, ekonomistai – žemais kaštais ir pan. Vieni autoriai konkurencinį pranašumą sieja su tokiais makroekonomikos veiksniais kaip nacionalinės valiutos stabilumas, palūkanų normos, biudžeto deficitas, kiti – su pigia ir kvalifikuota darbo jėga, valstybės vykdoma politika, gamtiniais ištekliais ar vadybiniais sugebėjimais. Tačiau, tik šių elementų suma ir visapusiškas požiūris į konkurenciją gali atskleisti tikrąsias konkurencinio pranašumo ar konkurencingumo prielaidas. Tad galima teigti, jog konkurencingumas – tai produkto, įmonės, šakos ar šalies pajėgumas konkuruoti (varžytis) rinkoje.

Atlikus konkurencinių pranašumų vertinimą teoriniu aspektu nustatyta, kad geriausia konkurencingumą analizuoti trimis lygiais: prekės, ją gaminančios įmonės ir šakos, kurioje vykdoma veikla. Atskirai kiekvienam konkurencingumo lygiui išskirti veiksniai, lemiantys jų konkurencinius pranašumus, bei juos apibūdinantys rodikliai. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumui nustatyti parinkti gamybos dinamiškumo, derlingumo, apsirūpinimo produktu, kainų lygio, užsienio prekybos ir vartojimo lygio rodikliai, kuriuos galima palyginti su užsienio šalių rodikliais.

Grūdų ūkis Lietuvoje turi tvirtas pozicijas. Remiantis Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto duomenimis 2012 m. Lietuvoje grūdinais augalais buvo apsėta 54,1 proc. viso pasėlių ploto. Grūdinių augalų plotas per 2008 – 2012 m. išaugo 10,4 proc. Lietuvos bendras grūdinių kultūrų derlius 2012 m. sudarė 1,2 proc. ES grūdinių kultūrų derliaus. Tačiau šiame sektoriuje sukuriama pati minimaliausia žemės ūkyje pridėtinė vertė – daugiau kaip pusė grūdų eksportuojama į kitas šalis kaip žaliava perdirbimui.

Lietuvos grūdininkystės sektorius yra pakankamai konkurencingas, o pagal grūdinių augalų pasėlių plotų ir grūdų supirkimo kainų tendencijas įtakojančius makroekonominis rodiklius – BVP, jo augimo ir prekių eksporto – numatomą Lietuvos prognozę artimiausiu metu ir atliktas prognozes trendų funkcijomis bei slenkamojo vidurkio metodu galima teigti, kad grūdininkystės sektoriaus ir toliau plėsis, tačiau grūdininkystės sektorius yra veikiamas gamtinių sąlygų, todėl tiksliai jį prognozuoti yra pakankamai sudėtinga.

Tačiau, kad Lietuvos grūdų ūkiai pateiktų į rinką dar konkurencingesnį produktą, inovatyviau valdytų ūkius, kurie kartų taptų konkurencingesnės Lietuvos ūkio šakos dalimi grūdininkystės sektoriaus konkurencingumą siūloma didinti derlių ir kokybę bei kooperuojantis. Autorės nustatytos pagrindinės konkurencingumo didinimo kryptys padėtų grūdų augintojams užauginti daugiau ir kokybiškų grūdų, išsaugoti derlingą dirvožemį ir ne tik išlikti, bet ir konkuruoti nacionalinėje bei užsienio rinkose. Tuo pačiu per tam tikrą laikotarpį būtų išspręsta (minimizuota) problema – auginant

tokių pat veislių grūdus būtų pasiektas toks pat jų derlingumas ir kokybė, koks pasiekiamas užsienio šalyse. Autorės nuomone, ūkininkai taip pat privalo nuolatos stebėti aplinką, ją analizuoti, prognozuoti galimus įvykius. Tinkamai išplėtotas ūkininkavimas užtikrina gyventojų užimtumą, jų gerovės augimą, plečia žemės ūkio sektorių ir sprendžia kaimo socialines problemas bei galiausiai didina Lietuvos kaimo konkurencingumą. Tik bendradarbiaujant vieniems su kitais galima būtų pasiekti ne tik konkurencingo ūkio lygmens, bet ir konkurencingos Lietuvos visų ūkių kitų šalių atžvilgiu.

Rekomendacijos valstybinėms institucijoms:

- Vieningų standartų ir išmokų taikymo siekimas visuose ES ūkiuose;
- Kooperacijos skatinimas;
- Ūkių modernizacijos skatinimas;
- Paramos reikalavimų sumažinimas;
- Paskolų išdavimo supaprastinimas.

Rekomendacijos subjektams auginantiems grūdus:

- Stebėti rinką, jos pokyčius ir bandyti prognozuoti kitų metų poreikius;
- Vadovo, darbuotojų kompetencijos didinimas dalyvaujant mokymuose, konferencijose ir pan. komunikacijos tarp darbuotojų gerinimas;
- Plėsti grūdų augintojų kooperatyvus;
- Ūkiuose diegti naujas technologijas ir inovacijas;
- Gerinti komunikaciją tarp darbuotojų;
- Taikyti sėjomainą, sėti sertifikuotą sėklą, kontroliuoti piktžoles, ligas ir kenkėjus, subalansuoti tręšimą;
- Naudotis konsultavimo, informavimo įmonių paslaugomis.

Rekomendacijos subjektams tiekiantiems ūkiams informavimo, konsultavimo paslaugas:

- Gerinti konsultantų profesinę kompetenciją, etiką ir atsakomybę, jų darbo organizavimą;
- Skatinti mokymo priemonių leidybą bei platinimą grūdų produktų gamintojams, perdirbėjams ir vartotojams.

LITERATŪRA

1. Balkytė, A., Tvaronavičienė, M. Perception of Competitiveness in the Context of Sustainable Development: Facets of “Sustainable Competitiveness”, *Journal of Business Economics and Management* 11(2), 2010, p. 341–365.
2. Barkauskas V. Intelektualaus kapitalo įtaka įmonių konkurencingumui. *Ekonomika ir vadyba*, Nr. 14, 2009, p. 223-228.
3. Beck, M. M. ZMP-Marktbilanz, Vieh und Fleisch. Bonn: ZMP Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle GmbH, 2008, 184 p.
4. Beck, M. M. MEG-Marktbilanz Eier und Geflügel. Stuttgart: Eugen Ulmer KG, 2008 212 p.
5. Beniušienė, I., Svirskienė, G. Konkurencingumas: teorinis aspektas, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 4(13), 2008, p. 32-40.
6. Cho D. From Adam Smith To Michael Porter. *Evolutions of Competitiveness Theory/ Dong-Sung Cho, Hwy-Chang Moon. World Scientific, Asia-Pacific Business Series – vol. 2. 2000.*
7. Činčikaitė, R., Janeliūnienė, R. Įmonių konkurencingumas žinių ekonomikos sąlygomis, *Business, management and education*, 2010, p. 1–9.
8. Dyer, J. H.; Singh, H.. The relational view: cooperative strategy and sources of international competitive advantage. *The Academy of management review*, 1998 23 p.
9. Dumčiuvienė, D., Meilienė, E., Snieška, V. Konkurencingumo ir sanglaudos ryšiai Europos Sąjungos politikos kontekste, *Viešojo politika ir administravimas*. 2005, p. 64-73.
10. Duoba, K.; Žilinskas, V. Šalies ūkio konkurencingumo didinimas keičiant visuomenės požiūrį į intelektinės nuosavybės apsaugą. *Ekonomika ir vadyba*, Nr. 13, 2008, p. 498-504.
11. Food and Agriculture Organization (FAO). *Food Security and Agricultural Competitiveness: Concepts and Perspectives. Presentation to the Caribbean Conference on Education for Rural People*. St. Lucia, 2006.
12. Frohberg, K., Hartmann, M. 1997. Comparing Measures of Competitiveness interaktyvus. Discussion Paper [žiūrėta 2013 m. spalio 23 d.] Prieiga per Internetą: <<https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/28566/1/241163463.pdf>>.
13. Gaižutis, A. *Marketingo pagrindai: paskaitų konspektas*. Vilnius: Vilniaus universiteto marketingo katedra. [žiūrėta 2014 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.marketing.lt/get_file.php?file=L3d3dy9la29tZWRpZW5hLmx0L2RhdGEvbWFya2V0aW5nL20vbV9maWxlc93ZmlsZXMvZmlsZTE0MC5wcHQ7NHBhc2tfTVJLU3RyYXRlZ19zay5wcHQ7Ow==>>.

14. Gapšys, A. ir kt. Lietuvos žemės ūkio sektorių konkurencingumas. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2013, 126 p.
15. Gorn, A. AMI Markt Bilanz Milch. Bonn: Agrarmarkt Informations-Gesellschaft GmbH, 2012.
16. Grebliauskas, A., Ramanauskas, G. Integruotos nacionalinės valstybės konkurencingumo rodiklių sistemos matmenys, Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2007 p. 53–68.
17. Griniuvienė, L. Statistikos praktiniai darbai: metodinė medžiaga. Vilnius: VPU Leidykla, 2001. 234 p.
18. Hall, R., Smith, L. (2001). Competitiveness and Cohesion in EU Policies. Oxford University Press, 2001, p. 108-146.
19. Hughes, H. Toward clarity and common sense. In: Lessons in development: a comparative study of Asia and Latin America, International Center for Economic Growth, 1989 p. 260.
20. Jucevičius, R., Vitunskienė V., Šajeva S.. Lietuvos maisto produktų gamybos pramonės konkurencingumo studija interaktyvus. Kaunas [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 1 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/uploads/documents/imported/lt/veil>>.
21. Jurevičienė, D., Komarova, A. Darbuotojo konkurencingumo vertinimo teoriniai aspektai, Business: Theory and Practice 11(2), 2010, p. 124–133.
22. Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Technologija, 2002, 423 p.
23. Keršienė, R. Įmonės konkurencingumas globalizacijos sąlygomis. Ekonomika ir vadyba, nr. 13, 2008, p. 546-550.
24. Kielytė, J. Teoriniai konkurencingumo pagrindai ir empirinė Pabaltijo šalių prekybos sektoriaus analizė, Ekonomika ir vadyba 3(2), 2000, p. 36–42.
25. Kohlmuller, M. AMI Markt Bilanz Vieh und Fleisch 2012. – Bonn: Agrarmarkt Informations-Gesellschaft mbH, 2012 176 p.
26. Krikštolaitis R., Ekonometrika. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 27 d.] Prieiga per Internetą: <<http://msk.vdu.lt/ricardas/Pavasaris/index2.htm>>.
27. Kriščiukaitienė, I. Lietuvos ūkių konkurencingumas ir ES paramos įtaka. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai, nr. 13(2), 2007, p.85-92.
28. P. Krugman, M. Obstfeld. International Economics. New York: Harper Vollins Colledge Publ, 1994.
29. Lampert, S. I.; Jaffe, E. D. Country of Origin Effects on International Market Entry. Journal of Global Marketing, t. 10(2), 1996, p.27-52.

- 30.** Latruffe, L. Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors, OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers 30. Rennes, France, 2010, 63 p.
- 31.** Liučvaitienė, A., Peleckis, K. Konkurencinio pranašumo formavimas globalioje rinkoje: teorinės prielaidos ir vertinimo galimybės [žiūrėta 2013 m. spalio 1 d.] Prieiga per internetą: <http://leidykla.vgtu.lt/conferences/CIBME_2011/pdf/2011-liucvaitiene_peleckis-konkurencinio.pdf>.
- 32.** Liučvaitienė, A., Peleckis, K. Šiuolaikinio verslo konkurencingumo formavimo ir vertinimo teoriniai modeliai ir jų taikymo galimybės. galimybės [žiūrėta 2013 m. spalio 1 d.] Prieiga per internetą: <http://leidykla.vgtu.lt/conferences/CIBME_2011/pdf/2011-liucvaitiene_peleckissiuolaikiniu.pdf>.
- 33.** Mačiulytė-Šniukienė, A., Paliulis, N. K. Šalies ūkio konkurencinio pranašumo didinimo problemos ir galimybės: darbo produktyvumo atvejis, Science – future of Lithuania 3(4): 2011, p. 35–42.
- 34.** Maksvytienė, I. Ekonominis konkurencingumas: metodologinis aspektas, Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2002, p. 25–135.
- 35.** Maksvytienė, I.; Urbonas, J. Tarptautinio ekonominio konkurencingumo formavimosi bruožai ir stadijos. Inžinerinė ekonomika, nr. 4(35), 2003, p. 20-26.
- 36.** Misiūnas, A. Konkurencingumas interaktyvus [žiūrėta 2013 m. lapkričio 17 d.] Prieiga per internetą: <<http://algmisiunas.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/03/6pkonkurencingumas.doc>>.
- 37.** Mitkutė G., Nagreckaitė L. Konkurencingumo tyrimo modelių analizė [žiūrėta 2013 m. lapkričio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/Konferencijos/KTU_PI/KNYGA2005%20PDF/straipsniai/Plenarinis/Mitkute,%20Nagreckaite.pdf>.
- 38.** Melnikienė R. ir kt. Lietuvos žemės ir maisto ūkis, 2013, 192 p.
- 39.** Navickas, V., Malakauskaitė, A. Konkurencingumo vertinimo metodologinės problemos ir ribotumas, Verslas: Teorija ir praktika 11(1), 2010, p. 5-11.
- 40.** Paliulytė, R. (1997). Ekonominės minties istorija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 64.
- 41.** Porter. M. The competitive advantage of nations. London, 1998, 356 p.
- 42.** Porter. M. Competitive advantage of nations. London, 1990. 294 p.
- 43.** Pukelienė, V., Sabonienė, A. Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo tyrimas Baltijos šalių atžvilgiu, Inžinerinė ekonomika 1(21), 2001. p. 47-52.
- 44.** Pukelienė, V., Sabonienė, A. Produkcijos konkurencingumo rodiklių svarba pramonės įmonių strategijos ir šalies pramonės politikos formavimui Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje, Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai 30, 2004 p. 151-162.

- 45.** Račkauskas A., Ekonometrijos įvadas. [žiūrėta 2013 m. spalio 23 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.mif.vu.lt/katedros/eka/Ek-apz.pdf>>.
- 46.** Ramanauskienė, J.; Arys, M. Ekologinio ūkininkavimo plėtros tendencijos ir konkurencingumo didinimo priemonės. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai, nr. 18, 2009.
- 47.** Randomanskaitė A., Banytė J. Šalies konkurencingumo koncepcijos esmė ir pagrindinės nuostatos//Inžinerinė ekonomika: įmonės funkcionavimo ekonominės sąlygos. Kaunas, Nr 1(32), 2003.
- 48.** Randomanskaitė, A., Banytė, J. Šalies konkurencingumo koncepcijos esmė ir pagrindinės nuostatos, Engineering Economics 32(1), 2003. P. 61–68.
- 49.** Vilpišauskas, R. Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika interaktyvus . Lietuvos bankas. Pinigų studijos, 2004 [žiūrėta 2013 m. spalio 27 d.] Prieiga per Internetą: http://www.lb.lt/vilpisauskas_2>.
- 50.** Vitunskienė, V. Lietuvos žemės ūkio restruktūrizacijos politikos įtaka žemės ūkio subjektų konkurencingumui. Vagos, 2001, p. 75-84.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Blaževičiūtė V. Grūdininkystės sektoriaus tendencijos ir konkurencingumo didinimo kryptys/ Ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Z. Gineitienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2014. – 88 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo pirmoje dalyje analizuojamos konkurencingumo teorijos ir įvairių autorių vartojama konkurencingumo samprata, išskiriami trys konkurencingumo lygiai - įmonės, ūkio šakos ir šalies. Taip pat vertinami grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo veiksniai ir vertinimo rodikliai. Grūdininkystės sektoriaus konkurencingumui nustatyti parinkti gamybos dinamiškumo, derlingumo, apsirūpinimo produktu, kainų lygio, užsienio prekybos ir vartojimo lygio rodikliai, kuriuos galima palyginti su užsienio šalių rodikliais. Analizuojamos grūdininkystės sektoriaus tendencijos 2008 – 2012 m. Antroje dalyje pristatoma atliekamo grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių, tendencijų artimiausiu metu ir konkurencingumo vertinimo tyrimo metodologija, teorinis darbo modelis. Trečioji dalis skirta atlikto grūdininkystės sektoriaus priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių, tendencijų artimiausiu metu ir konkurencingumo tyrimo analizei, konkurencingumo didinimo strateginių krypčių ir priemonių modelio pristatymui.

Pagrindiniai žodžiai: konkurencingumas, grūdai, grūdininkystė.

Blaževičiūtė V. Trends of grain cultivation and directions of competitiveness amplification/ The final thesis of Master degree of Economics. Supervisor assoc. doc. Dr. Z. Gineitienė. – Vilnius: Mykolas Riomeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2014.-88 p.

ANNOTATION

In the first part of final thesis theories of competitiveness and conception of competitiveness used by various authors is analyzed, three levels of competitiveness are excluded: level of the company, level of the agriculture branch and level of the country. The factors of grain cultivation sector competitiveness and indicators of evaluation are also evaluated. To determine the competitiveness of grain cultivation sector the indicators of dynamic, fertility, provision of the product, price level, foreign trade and consumption level are set. They also may be compared with indicators of

foreign countries. Grain cultivation sector trends of 2008-2012 are analyzed. In the second part of thesis the methodology of surplus grain cultivation sector dependence on macroeconomic factors, trends of the near future and investigation of competitiveness evaluation, theoretical model of the research is presented. The third part is dedicated to the presentation of surplus grain cultivation sector dependence on macroeconomic factors, trends of the near future, analysis of competitiveness investigation and the model of strategic ways to increase the competitiveness.

Key words: competitiveness, grains, grain cultivation.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Blaževičiūtė V. Grūdininkystės sektoriaus tendencijos ir konkurencingumo didinimo kryptys/ Ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Z. Gineitienė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2014. – 89 p.

SANTRAUKA

Grūdų auginimas – viena iš svarbiausių žemės ūkio šakų. Nuo jo priklauso apsirūpinimas pagrindiniais maisto produktais – duona, o kartu ir mėsa, kiaušiniai, kurių gamybos pagrindas – pašariniai grūdai. Lietuva turi palankias sąlygas grūdų ūkio plėtrai, tai yra tinkamą žemę, palankų klimatą, javų auginimo tradicijas ir patirtį, javų auginimo gamybinį potencialą. Lietuvai, esant Europos Sąjungos nare, valstybinė parama žemės ūkio sektoriui turi išskirtinę reikšmę, nes padeda įgyti naujų galimybių spręsti socialines ir ekonomines problemas, didinti grūdų ūkio konkurencingumą.

Grūdininkystės sektorius turi svarbią įtaką ekonominei, socialinei, gamtosauginei kaimo plėtrai, yra svarbi žmonių užimtumui ir jų pajamų lygiui, jai skiriama didelė valstybės paramos dalis. Išaugusi grūdų paklausa ir ribota jų pasiūla, lėmusi grūdų brangimą pasaulio grūdų rinkose, paskatino mūsų šalies grūdų augintojus plėsti šią augalininkystės šaką. Remiantis Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto duomenimis 2012 m. Lietuvoje grūdinais augalais buvo apsėta 54,1 proc. viso pasėlių ploto. Grūdinių augalų plotas per 2008 – 2012 m. išaugo 10,4 proc. Lietuvos bendras grūdinių kultūrų derlius 2012 m. sudarė 1,2 proc. ES grūdinių kultūrų derliaus.

Tyrimo problema - Lietuvos grūdų ūkiuose auginami grūdai derlingumu ir kokybe atsilieka nuo ES šalių. Grūdų augintojai neatlieka ūkio veiklos analizės skirtingais konkurencingumo lygiais: gaminamo produkto, įmonės vykdomos veiklos ir ūkio šakos. Dėl šios priežasties nėra pasiekiamas aukštas produkto kokybės lygis, negaunamas tikėtinas produktyvumas, kurį galima būtų pasiekti žinant to priežastis. O tai įtakoja ūkio galimybes išlikti ir konkuruoti nacionalinėje bei užsienio rinkose.

Tyrimo objektas – grūdininkystės sektorius.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti teorinius konkurencingumo aspektus, įvertinti 2008 – 2012 m. grūdininkystės sektoriaus pokyčius, juos lemiančius makroekonominius veiksnius, nustatyti tendencijas artimiausiu metu ir įvertinti grūdininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimo kryptis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, statistinių duomenų analizė, dinamikos eilučių analizė, trendo funkcijų analizė, regresinė analizė, slenkamojo vidurkio metodas.

Lietuvos grūdininkystės sektorius yra pakankamai konkurencingas, o pagal tyrimo metu atliktas prognozes galima teigti, kad grūdininkystės sektoriaus ir toliau plėsis, tačiau grūdininkystės sektorius

yra veikiamas gamtinių sąlygų, todėl tiksliai jį prognozuoti yra pakankamai sudėtinga. Tačiau, kad Lietuvos grūdų ūkiai pateiktų į rinką dar konkurencingesnį produktą, inovatyviau valdytų ūkius, kurie kartų taptų konkurencingesnės Lietuvos ūkio šakos dalimi grūdininkystės sektoriaus konkurencingumą siūloma didinti derlių ir kokybę bei kooperuojantis. Nustatytos pagrindinės konkurencingumo didinimo kryptys padėtų grūdų augintojams užauginti daugiau ir kokybiškų grūdų, išsaugoti derlingą dirvožemį ir ne tik išlikti, bet ir konkuruoti nacionalinėje bei užsienio rinkose. Tuo pačiu per tam tikrą laikotarpį būtų išspręsta (minimizuota) problema – auginant tokių pat veislių grūdus būtų pasiektas toks pat jų derlingumas ir kokybė, koks pasiekiamas užsienio šalyse. Taip pat ūkininkai privalo nuolatos stebėti aplinką, ją analizuoti, prognozuoti galimus įvykius. Tinkamai išplėtotas ūkininkavimas užtikrina gyventojų užimtumą, jų gerovės augimą, plečia žemės ūkio sektorių ir sprendžia kaimo socialines problemas bei galiausiai didina Lietuvos kaimo konkurencingumą. Tik bendradarbiaujant vieniems su kitais galima būtų pasiekti ne tik konkurencingo ūkio lygmens, bet ir konkurencingos Lietuvos visų ūkių kitų šalių atžvilgiu.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Blaževičiūtė V. Trends of grain cultivation and directions of competitiveness amplification/ The final thesis of Master degree of Economics. Supervisor assoc. doc. Dr. Z. Gineitienė – Vilnius: Mykolas Riomeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2014.-88 p.

SUMMARY

Grain cultivation is one of the most important agriculture branches. Also, the provision of the main food products as bread, meat, eggs is dependent on grain cultivation because the basis of such products is forage crops. Lithuania has such favorable conditions for the expansion of grain farms, as suitable soil, opportunate climate, the experience, traditions and production potential of corn cultivation. Being the member of European Union, the public support for Lithuanian agriculture sector has exclusive importance as it helps to gain new possibilities to solve social and economical issues and to increase the competitiveness of grain cultivation.

The sector of grain cultivation has significant influence to economical, social, ecological countryside broadening, is important for the employment and the level of incomes; also, a large part of state support is dedicated to it. An increased demand and limited supplies of grains, that determined grains appreciation in the world grain markets, promoted our country's grain breeders to expand this branch of agriculture. According to the data of Lithuanian institute of agrarian economics that was collected in 2012, 54,1 percent of the whole Lithuanian planting area was seeded by grains. Since 2008 till 2012 the grain area was expanded by 10,4 percent. The overall Lithuanian harvest in 2012 compiled 1,2 percent of EU grain harvest.

Problem of the research- grains those are cultivated in Lithuanian grain farms by their fertility and quality fall behind EU countries. The cultivators do not perform the analysis of agriculture activity by different competitiveness levels: manufactured product, company's activity and branch of agriculture. For this reason, high level of product quality is not attained, the probable productivity that could be achieved by knowing its' reasons is not obtained. This factor influences the possibilities of agriculture to remain and compete in the national and foreign markets.

Object of the research- the sector of grain cultivation.

Aim of the research- to analyze theoretical aspects of competitiveness, to evaluate changes of grain cultivation sector and its' determining macro economical factors in 2008-2012, to identify trends of the near future and evaluate ways of grain cultivation sector's competitiveness amplification.

Methods of the research: analysis of scientific literature, comparative analysis, analysis of statistical data, dynamic series analysis, analysis of trend functions, regression analysis, and method of slid medium.

Lithuanian grain cultivation sector is quite competitive. According to the predictions that were obtained during the research it may be stated, that grain cultivation sector will be expanded. Nevertheless, grain cultivation sector is affected by natural conditions so it is quite difficult to make exact predictions. Though, in order Lithuanian grain farms to present even more competitive product to the market, to control the farms that would become a part of more competitive Lithuanian agriculture branch more innovatively, it is suggested to amplify the grain cultivation sector's competitiveness by fertility, quality and cooperation. Basic determined ways to increase the competitiveness would help for the breeders to cultivate more qualified grains, to save fertile soil and not just to remain but also to compete in the national and foreign markets. At the same time the (minimized) problem would be also solved- by cultivating grains of the same breed similar fertility and quality to the foreign countries' would be achieved. Moreover, farmers must observe the environment, analyze it and predict possible events constantly. Properly developed farming ensures the employment, welfare growth, broadens agriculture sector, solves social problems of the countryside and ultimately amplifies the competitiveness of Lithuanian village. Exclusively by collaboration not only the competitive farm level but also competitive Lithuanian level in respect of other foreign countries may be achieved.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Grūdinių augalų derlingumas 2008 – 2012 metais, t/ha

Grūdinių augalų rūšis	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
GRŪDINIAI AUGALAI	3,29	3,38	2,69	2,98	3,94	19,8
Javai	3,35	3,45	2,75	3,03	4,02	20
Žieminiai	4,14	3,89	3,04	3,03	4,73	14,3
<i>Kviečiai</i>	4,76	4,4	3,4	3,32	5,17	8,6
<i>Kvietrugiai</i>	3,27	3,16	2,34	2,54	3,82	16,8
<i>Rugiai</i>	2,76	2,53	1,76	2,02	2,81	1,8
<i>Miežiai</i>	3,94	3,83	2,5	2,92	4,42	12,2
Vasariniai	2,69	2,87	2,44	3,03	3,27	21,6
<i>Kviečiai</i>	3,01	3,41	3,07	3,47	3,89	29,2
<i>Miežiai</i>	2,88	3,03	2,36	3,01	3,38	17,4
<i>Kvietrugiai</i>	2,33	2,73	2	2,41	2,91	24,9
<i>Avižos</i>	2,07	2,23	1,53	2,03	2,31	11,6
<i>Grikių</i>	0,76	0,67	0,74	0,96	0,9	18,4
<i>Varpinių augalų mišiniai</i>	1,91	2,01	1,68	1,98	2,25	17,8
<i>Kukurūzai</i>	4,24	4,33	6,66	7,49	6,1	43,9
<i>Kiti javai</i>	0,73	0,55	1,51	2	2,56	3,5 k.
Ankštiniai augalai grūdams	1,7	1,8	1,36	1,72	1,89	11,2

2 PRIEDAS

Grūdinių augalų derlius 2008 – 2012 metais, tūkst. t.

Grūdinių augalų rūšis	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
GRŪDINIAI AUGALAI	3484	3892	2867	3304	4737	35,9
Javai	3422	3806	2797	3226	4657	36
Žieminiai	1921	2440	1592	1192	2810	46,3
<i>Kviečiai</i>	1381	1749	1250	912	2257	63,4
<i>Kvietrugiai</i>	286	394	218	187	370	29,4
<i>Rugiai</i>	205	208	87	85	155	-24,4
<i>Miežiai</i>	49	89	37	8	28	-42,9
Vasariniai	1501	1366	1205	2034	1847	23,1
<i>Kviečiai</i>	341	351	460	957	742	117,6
<i>Miežiai</i>	922	770	513	752	714	-22,6
<i>Kvietrugiai</i>	25	31	41	50	65	160
<i>Avižos</i>	141	143	94	128	164	16,3
<i>Grikliai</i>	21	15	14	26	31	47,6
<i>Varpinių augalų mišiniai</i>	19	33	35	47	50	163,2
<i>Kukurūzai</i>	32	24	47	72	79	146,9
<i>Kiti javai</i>	0,2	0,1	1	1	2	10,0 k.
Ankštiniai augalai grūdams	62	86	70	78	80	29,3

3 PRIEDAS

Grūdų supirkimas 2008 – 2012 metais, tūkst. t.

Grūdinių rūšis	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Iš viso	2398	2544	1916	1661	3092	28,9
Kviečiai	1445	1717	1366	1195	2356	63
I klasės maistiniai	211	635	613	497	686	225,1
II klasės maistiniai	710	700	256	195	852	20
<i>Pašariniai</i>	524	382	497	503	818	56,1
Rugiai	114	115	51	25	79	-30,7
I klasės maistiniai	65	78	17	12	35	-46,2
Miežiai	591	439	372	320	337	-43
<i>Maistiniai</i>	43	34	32	40	51	18,6
<i>Salykliniai</i>	78	60	68	56	72	-7,7
<i>Pašariniai</i>	470	345	272	224	214	-54,5
Avižos	28	16	12	15	20	-28,6
Grikiiai	3	3	2	9	15	400
Kvietrugiai	184	252	110	73	249	35,3
Kukurūzai	9	2	3	11	26	188,9

4 PRIEDAS

Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2008 – 2012 metais, Lt/t

Grūdinių rūšis	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Iš viso	561	362	517	657	709	26,4
Kviečiai	595	396	544	671	719	20,8
Maistiniai	649	400	559	711	733	12,9
Rugiai	480	248	391	605	606	26,3
Miežiai	518	317	446	617	691	33,4
<i>Salykliniai</i>	<i>659</i>	<i>394</i>	<i>503</i>	<i>718</i>	<i>780</i>	<i>18,4</i>
<i>Pašariniai</i>	<i>508</i>	<i>305</i>	<i>433</i>	<i>597</i>	<i>674</i>	<i>32,7</i>
Avižos	446	204	307	549	555	24,4
Grikliai	663	564	1753	1205	1026	54,8
Kvietrugiai	440	269	471	557	648	47,3
Kukurūzai	860	403	624	624	707	-17,8

5 PRIEDAS

Grūdų produktų gamyba 2008 – 2012 metais, tūkst. t.

Produktai	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Miltai	249,2	369	296,9	334,1	327,9	31,6
Javų kruopos	23,5	22,4	19,4	14,2	18,5	-21,3
Šviežia duona	142	134,3	134,1	126,1	121,3	-14,6
<i>Ruginė</i>	60,9	59,8	59,9	59	55,8	-9,4
<i>Kita (balta ir batonai)</i>	81,1	74,5	74,2	67,1	65,5	-19,2
Pyragai ir konditerijos gaminiai	26,9	24,1	23,5	23,4	22,4	-16,7

6 PRIEDAS

Vidutinės grūdų produktų didmeninės kainos 2008 – 2012, Lt/t

Produktai	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Kvietiniai miltai	1162	937	970	1186	1101	-5,2
Ruginiai miltai	1014	698	704	1014	966	-4,7
Kviečių kruopos	1114	741	868	1282	1115	0
Manų kruopos	1170	813	850	1319	1356	15,9
Grikių kruopos	2194	1775	2786	4178	2730	24,4
Šviežia duona	3076	2992	2739	3055	3161	2,8
<i>Ruginė</i>	2881	2886	2658	3010	3123	8,4
<i>Kita (balta ir batonai)</i>	3230	3082	2806	3094	3193	-1,1
Konditerijos gaminiai	8790	8300	7660	8164	8864	0,8

7 PRIEDAS

Vidutinės grūdų produktų mažmeninės kainos 2008 – 2012, Lt/t

Produktai	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Kvietiniai miltai a. r.	2,38	2,37	2,37	2,6	2,47	3,8
Ruginė duona	4,16	4,41	4,39	4,89	5,02	20,7
Batonai iš kvietinių miltų	4,8	5,03	5,03	5,47	5,45	13,5
Grikių kruopos	n. d.	3,47	5,26	9,04	6,37	83,6*
Makaronai	n. d.	2,3	2,35	2,43	2,43	6,5*

* Palyginta su 2009 metais

8 PRIEDAS

Grūdų ir jų produktų išteklių balansai 2008 – 2012 metais, tūkst. t.

Rodikliai	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Atsargos metų pradžioje	1083,7	1300	1272,5	866,1	1255,1	15,8
Išauginta	3484,2	3892,3	2867,2	3303,9	4736,5	35,9
Importas	415,3	199,3	294,2	408,9	539,1	29,8
Visi ištekliai	4983,2	5391,6	4433,9	4478,9	6530,7	31,1
Eksportas	1839,8	2067,6	1708,6	1475	2411,8	31,1
Suvargota vidaus reikmės	1843,4	2051,5	1859,2	1848,8	1903	3,2
Sėklai	214	230,6	221,4	229,2	220	2,8
Pašarams	1019,4	1194,4	980,8	1036,1	1100	7,9
Nuostoliai	52,2	57,1	52,8	51,5	53	1,5
Sunaudota pramonėje	175,7	178,8	242,7	279,2	200	13,8
Gyventojų vartojimo fondas	382,1	390,6	361,5	352,8	330	-13,6
Suvargota vienam gyventojui, kg	114	117	110	109	110	-3,5
Atsargos metų pabaigoje	1300	1272,5	866,1	1255,1	2215,9	70,5
Apsirūpinimas, proc.	189	190	154	179	249	59,9*

* proc. punktai

9 PRIEDAS

Grūdų ir jų produktų eksportas 2008–2012 metais, tūkst. t.

Produktai	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Javų grūdai	1608,3	1778,8	1379,5	1094,9	2009,8	25
<i>Kviečiai</i>	<i>1129,9</i>	<i>1275,6</i>	<i>1123,1</i>	<i>807,7</i>	<i>1672,1</i>	48
<i>Rugiai</i>	<i>60,1</i>	<i>118,2</i>	<i>20,8</i>	<i>26,6</i>	<i>80,5</i>	33,9
<i>Miežiai</i>	<i>316,1</i>	<i>189</i>	<i>154</i>	<i>204,3</i>	<i>100,1</i>	-68,3
Malybos produkcija	141,9	147,5	159,8	185,1	190,2	34
<i>Kvietiniai miltai</i>	<i>6,8</i>	<i>11,3</i>	<i>15,3</i>	<i>9,8</i>	<i>11,1</i>	63,2
<i>Ruginiai miltai</i>	<i>1,1</i>	<i>0,7</i>	<i>0,7</i>	<i>1,7</i>	<i>4,2</i>	281,8
<i>Javų kruopos</i>	<i>3,1</i>	<i>4,2</i>	<i>3,9</i>	<i>2,8</i>	<i>2,7</i>	-12,9

10 PRIEDAS

Grūdų ir jų produktų importas 2008–2012 metais, tūkst. t.

Produktai	2008	2009	2010	2011	2012	Pokytis 2012 lyginant su 2008, proc.
Javų grūdai	331,1	92,3	172,7	275,4	359,4	8,5
<i>Kviečiai</i>	<i>115,4</i>	<i>39,5</i>	<i>95,3</i>	<i>64,1</i>	<i>160,4</i>	39
<i>Rugiai</i>	<i>2,8</i>	<i>5,4</i>	<i>23,9</i>	<i>41,3</i>	<i>64,5</i>	23 k.
<i>Miežiai</i>	<i>37,6</i>	<i>6</i>	<i>8,8</i>	<i>68,1</i>	<i>34,5</i>	-8,2
Malybos produkcija	42	48,9	50	64,8	53,7	27,9
<i>Kvietiniai miltai</i>	<i>5,4</i>	<i>16,4</i>	<i>26,2</i>	<i>28,4</i>	<i>21,9</i>	4 k.
<i>Ruginiai miltai</i>	<i>17,2</i>	<i>13,33</i>	<i>3,2</i>	<i>4,9</i>	<i>10,3</i>	-40,1
<i>Javų kruopos</i>	<i>1,5</i>	<i>2,7</i>	<i>6,9</i>	<i>9,8</i>	<i>3,4</i>	126,7